

Ι. Ε. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο

ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1906

Εκδ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΠΡΟΣ ΔΙΔΑΣΚΕΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΡΙΘ. 73 — ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1906

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΡΑΦΤΑΝΗ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγγράφη κατὰ τὸ γαλλικὸν τοῦ
δνομαστοῦ συγγραφέως καὶ παιδαγωγοῦ J.
Comraigné, εἰκονίζει δὲ τὸν βίον καὶ ἐκθέτει τὰ ἔργα,
τὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ ἐξοχωτάτου ἐκ τῶν παι-
δαγωγῶν καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν ἀγαθωτάτων ἀνθρώπων.
Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἴδῃ καὶ θὰ θαυμάσῃ φιλανθρω-
πίαν ἀνεξιάντητον, αὐταπάτησιν ἄνευ ὀρίων, λιτό-
τητα, ἐπιμονήν, φρόνησιν, φιλοσοφίαν, πίστιν καὶ τό-
σας ἄλλας ἀρετάς, ὅσαι ὀλίγους ἀνθρώπους ὄλαι ὁμοῦ
ἐστόλισαν. Ἄλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως θὰ θαυμάσῃ τὸν Πε-
σταλότην ὡς παιδαγωγόν, ἀναπτύξαντα θεωρητικῶς
καὶ ἐφαρμόσαντα πρακτικῶς τὰς ὑγιεινὰς παιδα-
γωγικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἐξη-
πλώθησαν καὶ διέπουν σήμερον τὴν ἀνατροφὴν καὶ
τὴν ἐκπαίδεισιν καὶ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν
εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον.

Ἴσως νομίσῃ τις, ὅτι τὸ ἀγάνωσμα τοῦτο εἶναι
κατάλληλον μόνον διὰ τοὺς λογίους καὶ πρὸ πάντων
διὰ τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς παιδαγωγούς. Ὁχι·
ἡμεῖς διόλου δὲν ἀνεβλέψαμεν πρὸς αὐτοὺς, εἰ ὁποῖοι
καὶ βιβλία ἄλλα πολὺ καλλίτερα καὶ τελειότερα ἔχουν,
καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου τοῦτου ὄλοι σχεδὸν

γνωρίζουν, και τὰ διδάγματά του, οἱ κακοὶ τοῦλάχιστον, ἐφαρμόζουν και ἐξασκοῦν. Ἄλλὰ βεβαίως ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βίου ἐνὸς μεγάλου ἀνδρός εἶναι εἰς πάντα ἄνθρωπον πολὺ χρήσιμος, διότι περισσότερον ἀπὸ πᾶν ἄλλο ἀνάγνωσμα παρακινεῖ εἰς μεγάλα ἔργα, κάμνει δὲ τὸν ἀναγνώστην και γὰ διορθώσῃ τὰ σφάλματά του, διὰν συγκρῆῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅσον μικρὸς και ἂν εἶναι, πρὸς τὸν βιογραφούμενον. Ἡμεῖς ὁμῶς ἠθελήσαμεν γὰ καταστήσωμεν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας γνωστοὺν τὸν Πεισιαλότην, διὰ γὰ ἴδουν και γὰ πειθοῦν, ὅτι, ἐὰν ὑπάρχον παιδία πρῶτον και ἄνθρωποι βραδύτερον δυστυχεῖς και κακόμοιροι, αἴτιοι εἶναι οἱ γονεῖς των πρὸ πάντων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔμαθαν πῶς πρέπει ν' ἀνατρέφουν τὰ τέκνα των ἢ δὲν ἐφρόντισαν, ὅπως ἔπρεπε, διὰ τὴν ἀνατροφήν και τὴν ἐκπαίδευσίν των.

Διότι ὅλοι βλέπομεν τί γίνεται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὸν τόπον μας. Πολλοὶ πατέρες, και μικροὶ και μεγάλοι, βασανίζονται ἀλύπητα ἢ περινοῦν ζωὴν ἐλλειπήν, διὰ ν' ἀφήσουν εἰς τοὺς υἱοὺς και τὰς κόρας των, και τοὺς ἐγγόνους και τὰς ἐγγόνας των ὄνομα ἐνδοξόν ἢ προῖκας μεγάλας και κληρονομίας πλουσίας. Ἄλλ' ὀλίγον ἐὰν ἐξετάσωμεν, θὰ μάθωμεν, ὅτι και ὀνόματα ἐνδοξα και προῖκες και περιουσίας μεγάλα πολὺ συνήθως φθείρονται και κηλιδώνονται εἰς τὰ θεραπευτήρια και τὰ ἰατρεῖα, εἰς τὰ κατάσθηματα εἰδῶν τοῦ συρμοῦ και τῆς πολυτελείας, εἰς οἶνοπωλεῖα και χαρτοπαικτεῖα και ἄλλα διάφορα μέρη ἀσωτίας και διαφθορᾶς· θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ περιουσία πολὺ σπα-

τίως περιέργεται εἰς τοὺς ἀπογόνους τῆς τρίτης γενεᾶς.

Ἄλλὰ διὰ τί ἄρα γε; Διὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, ὅταν ἦσαν παῖδια καὶ νέοι, οἱ γονεῖς των ἐφρόντισαν καλὰ νὰ τρέφωσιν καὶ νὰ ἐνδύωσιν καὶ νὰ διασκεδάζωσιν καὶ ν' ἀπολαύωσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνατροφὴν των καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ἢ ἐντελῶς παρημέλησαν ἢ τόσον κακῶν καὶ ἀθλίαν τὴν ἔδωκαν — ἢν καὶ ἐνόμιζαν, ὅτι ἦτο ἡ καλλίτερα — ὥστε αὐτὴ φέρει ἀσφαλῶς τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια βλέπομεν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ μεγάλα κερά, ὅσα οὕτως ἀνοίγονται εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀναπληροῦνται διὰ νέων ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους φωτίζει ὁ Θεὸς εἰς τὴν προκοπὴν· ἀλλὰ πρέπει νὰ συλλογιζώμεθα, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακολουθῇ πάντοτε, καὶ ἡ ἐξάντλησις θὰ ἐπέλθῃ ἄφρευκτα.

Εἰς τὸ μέγα αὐτὸ κακὸν τὸ καλλίτερον καὶ ὠφελιμώτερον φάρμακον εἶναι καλὴ ἀνατροφή καὶ καλὴ ἐκπαίδευσις. Διὰ τοῦτο εὐχομαι καὶ τοῦ βίου τοῦ Πεσταλότση ἢ ἀνάγνωσις ν' ἀποβῇ συντελεστικὴ εἰς τὸ νὰ διαδοθῶσιν καὶ στερεωθῶσιν καλλίτεροι περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως γνῶμαι εἰς τὴν ὠραίαν χώραν μας, ἢ ὅποια ἄλλοτε ἐφώτιζε τὸν κόσμον.

Ἐν Σμύρῃ, κατὰ Σεπτέμβριον 1905.

Ι. Ε. Δ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ.

Έρρικος Πεσταλότσι.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

Α'. Τὰ πρῶτα ἔτη καὶ ὁ γάμος τοῦ Πεσταλότση.

Ὁ Ἐρρίκος Πεσταλότσης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ζυρίχην τὴν 12 Ἰανουαρίου 1746 ἐκ πατρὸς ἰταλικῆς καταγωγῆς. Ἡ Ζυρίχη, ὅτε ἐσπούδαζεν ἐκεῖ ὁ Πεσταλότσης, ἦτο ἀκμάζον κέντρον πνευματικῆς ζωῆς. Ἀντηγωνίζετο πρὸς τὴν Λιψίαν, ἔχουσα δὲ δοκίμους λυρικούς ποιητὰς καὶ αὐτῆ, ἐγένετο τὸ ἐντευκτῆριον τῶν τότε διασήμεων γερμανῶν ποιητῶν, ὡς ὁ Βίλανδ καὶ ὁ Κλόφτοκ. Ἀλλὰ πνεῦμα ἐλευθερίας ἐξῆπτε πρὸ πάντων τότε τὰ πνεύματα.

Τὰ συγγράμματα τοῦ περιφήμου γάλλου φιλοσόφου καὶ συγγραφέως Ρουσσώ, καὶ μάλιστα τὸ Κοινωνικὸν συμβόλαιον καὶ ὁ Αἰμίλιος, ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως. Τὰ διδάγματα δ' ἐκεῖνα ἐποτίσθη νέος καὶ ὁ Πεσταλότσης καὶ δὲν τὰ ἐλησμόνητε μέχρι γῆρατος. «Ὁ Ρουσσώ, ἔγραφε τὸ 1826, ἔθραυσε μὲ ἱράκλειον δύναμιν τὰς βαρεῖας ἀλύσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἀπέδωκε τὸ παιδίον εἰς ἑαυτὸ καὶ τὴν ἀνατροφήν εἰς τὴν φύσιν.» Ἡ δὲ πανεπιστημιακὴ νεολαία, ἐνθαρρυνομένη ὑπ' αὐτῶν τῶν καθηγητῶν τῆς, συνεχρότει ἐκπαιδευτικούς συλλόγους πρὸς μεταρρυθμίσειν τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ἐξεδίδοντο ἀνώνυμοι σάτυροι, διὰ τῶν ὁποίων ζωηρῶς προσεβάλλοντο οἱ

δημοτικοί, οἱ δικαστικοὶ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας. Ἐντὸς τοῦ φλογεροῦ τούτου περιβάλλοντος ἐμεγάλωσεν ὁ Πεσταλότσης. Διὰ τοῦτο, μάλιστα εἰκοσαετῆς, ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπαναστάτης καὶ μετὰ τινων φίλων του, κτῶν πατριωτῶν, ὡς τοὺς ὀνόμαζαν, κατεδιώχθη ὡς δῆθεν συνομοσας κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κράτους. Καὶ ἐνῶ εἰς ἓκ τῶν ἀθῶων τούτων συνωμοτῶν, ἐνοχος μόνον διότι κατήγγειλε τὰς καταχρήσεις καὶ τὴν κακὴν διαγωγὴν τινων ἐκ τῶν ἀρχόντων, ἐξωρίζετο, ὁ Πεσταλότσης καὶ ἄλλοι ἐφυλακίζοντο καὶ κατεδικάζοντο εἰς πρόστιμον.

Ἐκ τῶν σφοδρῶν τούτων ἀγῶνων τῆς νεότητός του ἤντησεν ὁ Πεσταλότσης τὰς φιλελευθέρους του πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐνέπνευσαν καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν καὶ τὸν ἀνέδειξαν ἀκάματον πρόμαχον τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πασχόντων κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν ἰσχυρῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἐπιδράσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ εὐγενοῦς του χαρακτῆρος. Ὁ οἰκογενειακὸς του κύκλος ἐπενήργησεν εἰς τὴν καρδίαν του περισσότερο τοῦ κοινωνικοῦ ὀρίζοντος. Ἐξαετῆς ἀπωρφανίσθη τοῦ πατρός του καὶ ἀπέμεινε, μὲ ἓνα ἄλλον ἀδελφὸν καὶ μίαν ἀδελφὴν, ἡ φροντίς καὶ ἡ παρηγορία τῆς καλῆς καὶ νοήμονος μητρός του. Εἰς τὴν μητέρα του δὲ ὀφείλει ὁ Πεσταλότσης, ὡς τόσοι μεγάλοι ἄνδρες¹, πολλὰς ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐνετυπώ-

¹ Βλ. σελ. 11, 29 καὶ 48 τοῦ ἀρ. 42 τῶν ἀγγλ. βιβλίων «Οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι» ὑπὸ Α. Δ. Κυριακοῦ καὶ σελ. 13 τοῦ ἀρ. 46 «Βίος Οὐασιγκτῶνος» ὑπὸ Α. Π. Κουρτίδου.

θησαν κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Μείνασα γῆρα δυστυχῆς καὶ ἀνευ πόρων, ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἀντροφὴν τῶν τέκνων τῆς, χωρὶς ἄλλον βοηθὸν παρὰ μίαν πιστὴν ὑπερέταιαν, ἣ ὅποια εἰς τὸν κύριόν της ἀποθνήσκοντα ὑπεσχίθη ὅτι οὐδέποτε, ἐφ' ὅσον ἔζη, θὰ ἐγκατέλειπε τὴν οἰκογένειάν του—καὶ μὲ θυμωσθὴν ἀφοσιώσιν ἐκέρησε τὸν λόγον της. Εἰς τὴν ταπεινὴν ἐκείνην οἰκογενειακὴν ἑστίαν, ὑπὸ ἄγρυπνον καὶ τρυφερὰν ἐπιτήρησιν, τὸ παιδίον ἐγνώρισεν ἐνωρὶς τὰς ἀρετὰς τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς λιτότητος, αἱ ὅποια συχνάκις ἔπειτα τοῦ ἐχρησίμευσαν, διὰ νὰ ὑποφέρῃ ἀγογγύστως τὰς σκληρὰς ἀνάγκας ἐπιπόνου βίου. Ἄλλ' ἐντεῦθεν ἴσως πηγάζουν, παρ' ὅλας ταύτας τὰς ἀρετὰς, καὶ τινες ἐλλείψεις τῆς ἀπλοϊκῆς ψυχῆς του, τῆς εὐαισθήτου μᾶλλον παρὰ φιλοσόφου. Πρὸ πάντων τοῦ ἔλειπε συχνὰ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα. Διὰ τοῦτο ὁ φίλος του Βλούντση, ἀποθνήσκων νέος, τὸν συνεβούλευσε : «Ποτὲ μὴ ἀναλάβῃς ἐπιχείρησιν, χωρὶς νὰ ἔχῃς πλησίον σου ἄνθρωπον ἐμπειρον καὶ ψυχραίμον διὰ νὰ σὲ προφυλάττῃ ἀπὸ τοὺς κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ σὲ ἐκθέσουν ἢ καλωσύνη καὶ ἢ εὐπιστία σου». Ὁ δὲ Νίδερερ, εἰς τῶν συνεργατῶν του κατὰ τὰ γηρατειᾶ του, ἔλεγεν, ὅτι εἰς τὸν Πεσταλότην συνυπῆρχαν καὶ δραστηρία θέλησις ἀνδρὸς καὶ ἀνδρεία ἥρωος, ἀλλὰ πρὸ πάντων εὐαισθησία καὶ λεπτότης γυναικὸς καὶ εὐπιστος ἀφέλεια παιδίου.

Αἱ σπουδαὶ τοῦ Πεσταλότη ὑπῆρξαν σοβαρώταται. Τὴν θεολογίαν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον,

τά ὅποια τὸ πρῶτον τὸν προσεβόλευσαν, τὰ ἐγκατέλειψε ταχέως. Τὸν ἀπέτρεψε δ' ἀπ' αὐτῶν ἀναμφιβόλως τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα μᾶλλον, τὸ ὁποῖον ἤντησεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ρουσσώ, παρὰ ἢ ἀποτυχία του, ὡς λέγεται, εἰς ἓν κήρυμα, ὅτε δῆθεν ἐσυγχύσθη εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ λόγου του. Ἐστράφη λοιπὸν πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς νομικῆς, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὰς γνώσεις τὰς ἀναγκαιοῦσας εἰς ἄνθρωπον πολιτικὸν καὶ μεταρρυθμιστὴν τῆς κοινωνίας, ὁποῖος ἤθελε νὰ γίνῃ. Διὸ ἀνεγίνωσκε μὲ ἀγάπην τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος, καὶ εἰκοσαετῆς ἀκόμη συνέτασεν ὑπομνήματα περὶ τῆς νομοθεσίας τῆς Σπάρτης.

Ἄλλὰ τὸν φιλελεύθερον πολίτην, τὸν φίλον τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἐσχημάτισαν μόνον αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἢ αἱ ὄνειροπόλοι θεωρίαι. Τὰ περιστατικὰ τοῦ βίου τὸν ἐδίδαξαν προῶπως τί ἦτο πράγματι ἡ κοινωνία. Τὰς διακοπὰς του διήρχετο εἰς τὴν ἐξοχὴν εἴτε μὲ τὸν ἐκ πατρὸς πάππον του, τὸν ἱερέα Πεσταλότιον, εἴτε μὲ τὸν ἐκ μητρὸς θεῖόν του, τὸν ἰατρὸν Ὅτση. Μὲ αὐτοὺς ἐπεσκεπτότο τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ εἶλεπεν ἀπὸ πλησίον τὰ δεινοπαθήματα τοῦ λαοῦ καὶ ἤκουε τὰ παράπονα τῶν χωρικῶν. Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἐφήβου εἰσῆλθε τότε καὶ κατόκησεν ἡ εὐσπλαγχνία. Ἐπειδὴ δὲ ἀληθεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀντανάγκασις τοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσεται, πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα ὅτι ὁ Πεσταλότιος εἶδεν τὴν νεότητά του ἐν μέσῳ χρηστῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἐμεγάλωσεν

ἐντὸς ἀτμοσφαιρας τιμωρίας καὶ ὑπέστη τὴν ἐπίδρα-
σιν αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν ζωὴν.

Μίαν ἡμέραν, παιδαρίον ἀκόμη, εἰσῆλθεν εἰς γειτο-
τονικὸν ζαχαροπλαστεῖον ν' ἀγοράσῃ μὲ τὰ ὀλίγα
χρήματά του ζαχαρωτά. Ἄλλ' ἡ πωλήτρια, ἡ κόρη
τοῦ ζαχαροπλάστου, ἐκείνη, τὴν ὁποίαν μετὰ τινα
ἔτη ἐμελλε νὰ γυμφουθῇ ὁ Πασταλότσος, ἡ Ἄννα
Σουλτς, ἐγκυτίον τοῦ ἐμπορικοῦ της συμφέροντος με-
τέπεισε τὸ παιδίον νὰ μὴ εὐχαριστήσῃ τὴν λαιμαρ-
γίαν του καὶ τὸ ὑπεχρέωσε νὰ φυλάξῃ τὰ χρήματά
του πρὸς ὠφελιμωτέραν χρῆσιν. Τοιουτοτρόπως ἔλαβεν
ὁ Πασταλότσος ἐν ἑκ τῶν πρώτων ἐπιφευγῶν μαθημα-
τικῶν σωφροσύνης παρ' ἐκείνης, ἡ ὁποία ἐμελλεν ἐπὶ τεσ-
σάρακοντα ἑξ ἔτη (1769 — 1815) νὰ γίνῃ μέτοχος τῶν
ἐλπίδων καὶ τῶν ἀπεισιῶν του, σύντροφος τῆς σπα-
νωτάτης χαρᾶς του καὶ τῶν ἀτελευτημάτων του
θλίψεων.

Αἱ γλυκεῖαι καὶ σωτήριαι ἐπιδράσεις τοῦ οἰκογε-
νειακοῦ βίου ἐξηκολούθησαν διὰ τὸν Πασταλότσον καὶ
εἰς τὴν συζυγικὴν ἐστίαν. Ἡ σύζυγος τοῦ Πασταλότσου
ἀνεδείχθη ἀνταξία του, ὁ δὲ γάμος τῶν ὑπῆρξεν ἔνωσις
ψυχῶν. Αἱ ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ἀντήλλασαν, ἐσώ-
θησαν, οὐδέποτε δὲ μνηστευμένοι ἐγράψαν ἑμῶν ἀλ-
ληλογραφίαν. Ἀντὶ νὰ καυχᾶται ὁ Πασταλότσος,
πυχαριστεῖτο νὰ ἐκθέτῃ λεπτομερῶς ὅλα του τὰ ἐλατ-
τώματα, τὸν ρεμβώδη χαρακτῆρα του, τὸν παρημελη-
μένον ἱματισμὸν του, τὸ ὄχι ἐλκυστικὸν ἐξωτερικὸν
του. Αἱ ἐρωτικάί του ἐκδηλώσεις ὠμοῖαζαν μὲ ἐξομο-

λόγησιν τῶν ἀμικροτημάτων του. Συνεβούλευε τὴν Ἄνναν νὰ σκεφθῆ πολὺ, πρὶν λάβῃ ἀπόφασιν. Ἐλεγε πόσον ἦτο ἀπρονόητος, ὅτι δὲν εἶχε διόλου ἐτοιμότητα πνεύματος, ὅτι ἦτο ἐλαϊσθητος εἰς τὰς δυστυχίας τῶν ἄλλων εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ εἶναι αὐτὸς δυστυχὴς καὶ νὰ χάσῃ ὅλην τὴν γαλήνην τοῦ πνεύματος του. Τὴν προειδοποιεῖ ὅτι θὰ ἦτο πολίτης μάλλον παρὰ σύζυγος, ὅτι αὐτὴ θὰ εἶχε νὰ ὑποφέρῃ, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ μάθῃ νὰ θυσιάζῃ τὴν οἰκογένειαν, τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ τὴν φιλαυτίαν εἰς τὰ ὑπερτερὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος. Μὲ ὀλίγας λέξεις ἐχάρκτε τὸ πρόγραμμα τοῦ βίου του. Ἄλλ' ἢ Ἄννα εἶχε καὶ αὐτὴ εὐγενῆ καρδίαν, καὶ δὲν εἶδιδε σημασίαν ἂν ὁ λαίμοδέτης τοῦ ἐκλεκτοῦ της ἦτο ἄσχημα δεμένος. Μολονότι ἔδωκεν εἰς τὸν Πεσταλότιον νὰ ἐννοήσῃ ὅτι καὶ αὐτὴ εἶχε παρατηρήσῃ καλῶς ὅτι δὲν ἦτο τῷ ὄντι ὠραίος, ὅτι ἡ φύσις εἰδείχθη ἄστοργος πρὸς αὐτόν, διότι δὲν τοῦ εἶχε δώσῃ «μεγάλους μαύρους ὀφθαλμούς, ὅπου ἐκείνη θ' ἀνεγίνωσκε τὴν καλωσύνην τῆς σοβαρᾶς καὶ γενναίας ψυχῆς του», διόλου ὅμως δὲν ἐδίστασεν· ἀλλ' ἔδωκε τὸν λόγον της, παρ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν τῶν συγγενῶν της, παρ' ὅλα τὰ δάκρυα τῆς μητρός της, ἡ ὁποία ἔλεγε—καὶ δὲν ἠπάτατο—: «Θ' ἀνγκασθῆς νὰ ὑποφέρῃς στέρησεις, ν' ἀρκῆσαι εἰς ψωμί καὶ νερό! . . .»

Νυμφευθεὶς εἰκοσιτριῶν ἐτῶν, τὸ 1769, ὁ Πεσταλότιος ἐγένε πατὴρ μετὰ ἓν ἔτος· ἂν δὲ αἱ φιλάνθρωποι ιδεαὶ του εἶχαν ἤδη ἐξεγείρη τὴν παιδαγωγικὴν

του ιδιοφυΐαν, ἡ πατρικὴ στοργὴ ἐπεσφράγισε τελείως τὴν κλίσιν του. Ἐγένετο διδάσκαλος, ὅχι μόνον διότι πολὺ ἠγάπησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τρυφερὰν στοργὴν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη πρὸς τὸ μονογενὲς του τέκνον. Τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ διαρκῆς μέχρι τοῦ θανάτου ὄνειρόν του, ὑπῆρξε τὸ ν' ἀνακουφίσῃ τοὺς ἀνθρώπους, μάλιστα δὲ τοὺς πτωχοὺς, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς. Ὅθεν, ὅτε εἰκοσαετῆς ἐξεβίδεν ἐφημερίδα, ἐκ τῶν εὐχῶν, ὅσας ἀνέγραψε πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ λαοῦ, πρώτην ἔτασσε τὸ ἀνὰ προθυμοποιηθῆ τινεὶ νὰ συντάξῃ ἀπλοῦς κανόνας ἀνατροφῆς, καταληπτοὺς εἰς τὸν λαόν.» Ὅτε λοιπὸν ἔγινε πατήρ, ἐφάνη συνεπῆς εἰς τὴν ἐπίκλησιν ταύτην σημειῶνων εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἡμερολόγιόν του, τὸ ὁποῖον συνέταξε τὸ 1774, τὰ πορίσματα τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ του. Εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην παιδαγωγικὴν του ἀπόπειραν οὐδεμίαν προκατάληψιν εἶχεν. Ἐπειτα, καθ' ὅλον του τὸν βίον, ἦτο ἀπλοῦς πειραματιστής, καὶ ἐζήτηε νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν ἐνεργῶν, διδάσκων ἄνευ συστήματος, ἄνευ σχεδίου ὀρισμένου ἐκ τῶν προτέρων.

Εἰς τὸ τέκνον του παρατηρεῖ, διστάζει, ψηλαφᾷ, ὅπως ἐμελλε νὰ ψηλαφᾷ πάντοτε. Ταλαντεύεται μεταξύ τῆς ἀρχῆς τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας· ἀλλ' αἱ πλεῖσταί ἰδέαι, αἱ ἐξέχουσαι ὅλης του τῆς παιδαγωγίας, ἔχουν τὰ σπέρματά των εἰς τὴν πρώτην δοκιμὴν: νὰ μὴ σπεύδωμεν, νὰ δεικνύωμεν, νὰ ἐρμηνεύωμεν, ν' ἀναπτύσσωμεν τὰς αἰσθήσεις, νὰ ἔχωμεν ὡς ὀδη-

γόν τὴν φύσιν, νὰ προηγῶνται τὰ πράγματα καὶ ν' ἀκολουθοῦν αἱ λέξεις, νὰ σεβώμεθα τὴν βαθμηδὸν μορφωμένην ἐλευθερίαν τοῦ παιδίου... «Μέγιστον ἐμπόδιον διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν εἶναι νὰ γνωρίζωμεν λέξεις μὴ ἀντιστοιχοῦσας εἰς ὠρισμένας ἐννοίας.» — «Ὅλη ἡ ἐκπαίδευσις δὲν ἀξίζει ἐν λεπτόν, ἐὰν μέλλῃ νὰ καταστρέψῃ τὸ θάρρος καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ παιδίου.» Βραδύτερον ἐμελλε νὰ γράψῃ: «Ὁ γέλως εἶνε δῶρον τοῦ Θεοῦ· ἀφίνετε τὸ παιδίον νὰ γελά, ἀναπτύσσετε ἐντός του τὴν χαρὰν.» Εἰς τοῦτο καὶ ἐν γένει εἰς τὴν πρώτην ἀνατροφήν τοῦ τέκνου του ὁ Πεσταλότσιος ἠκολούθησε τὰ παραγγέλματα τοῦ Ρουσσώ· ἀσκήσας μᾶλλον τὰς αἰσθήσεις παρὰ τὴν μνήμην καὶ τὴν κρίσιν, ὑπέβαλεν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς φύσεως, ὄχι εἰς τὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἡ ὀρθοφροσύνη τὸν ὠδήγησε ν' ἀποφύγῃ τὰς φαντασιοκοπίας καὶ τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ Ρουσσώ. Ἡ πείρα τὸν ἐδίδαξεν ὅτι ἐνίοτε ἀνάγκη νὰ ἐναντιωνώμεθα πρὸς τὴν φύσιν. Διὸ ἐπέβαλλεν εἰς τὸν υἱὸν του ὥρας τακτικῆς ἐργασίας καὶ τὸν περιώριζεν εἰς δωμάτιον τετραετῆ, διὰ νὰ τὸν ἀναγκαζῇ νὰ μελετᾷ. Καὶ ἐναντίον τῶν ἰδεῶν τοῦ Ρουσσώ, μὴ θέλων ν' ἀφήσῃ νὰ ὑπνώττων τὰ συμπαθητικὰ συναίσθηματα τοῦ παιδίου, ἐπροσπάθει πρὸ πάντων ν' ἀναπτύσῃ τὴν καρδίαν του. Ἀλλὰ μ' ὅλας τὰς φροντίδας τοῦ ὁ Πεσταλότσιος δὲν εὐτύχησεν εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του ἐλπίδας, διότι φιλάσθινος παιδιοθήν, ἀπέθνε νέος τὸ 1800 καὶ ἀφῆκεν εἰς τὸν

Πεσταλότσην ἵνα ἐγγυον, τὴν τελευταίαν παρηγορίαν τοῦ γράτος του.

«Δὲν ἐπιθυμῶ ἄλλο παρὰ νὰ γείνω δημοδιδάσκαλος», ἀπεκρίνετο ὁ Πεσταλότσης μετὰ εἴκοσιν ἔτη πρὸς τοὺς φίλους του, τοὺς ὁποίους ἡ ἑλβετικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1798 ἀνεδίβασεν εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὅταν προσέφεραν εἰς αὐτὸν διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ θέσεις ἐπικερθεῖς. Πράγματι δὲ ἡ ἀληθὴς κλίσις του ἦτο νὰ εἶναι διδάσκαλος. Καὶ καθ' ὅλην μὲν τὴν ζωὴν του τὸ ὠνειρεύθη, ἀλλ' ὀλίγον χρόνον ἐπραγματοποιήθη τὸ ὄνειρόν του. Ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου του τὸν ἀπεμάκρυναν αἱ περιστάσεις καὶ τὰ συμβιβηκότα, τὰ ὁποῖα ἐτάραζαν τοσάκις τὸ μακρὸν του στάδιον, ὅπου θὰ τὸν ἀκολουθήσωμεν. Αὐτὴν τὴν ἀνατροφήν τοῦ τέκνου του μὲ μέγαν μὲν ἔρωτα εἶχαν ἀρχίσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν ἐξακολουθήσῃ, ὅπως ἐπεθύμοι, εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ μοναξίαν τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὅτε τὸ 1775 ἤνοιξε τὴν σχολὴν τῶν ἐπαιτιῶν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλίαν, ὁ Πεσταλότσης, ὅστις ἐμελλε νὰ δώσῃ ὅλην τὴν καρδίαν του εἰς τοὺς δυστυχεῖς, τοὺς ὁποίους συνεμάζευσεν, ἔδωκε καὶ κάτι περισσότερον, τὸν υἱὸν του ὡς σύντροπον. Ἦθελε νὰ δείξῃ, ὅτι ἦτο ὅλων ὁ κοινὸς πατήρ.

Β'. Πρῶται ἐπιχειρήσεις καὶ ἀποτυχίαι.

Ἡ Νέα Ἐπαυλις, ἡ Στάνς, τὸ Βουργδορφ, ἡ Ὑερδὸν εἶναι οἱ τέσσαρες σταθμοὶ τοῦ παιδαγωγι-

κοῦ κηρύγματος τοῦ Πεδταλότση, οἱ τέσσαρες σταθμοὶ τοῦ μαρτυρίου του, ὡς θὰ εἰλέγαμεν· διότι ἐντὸς τῶν θλιβερῶν σκιῶν τῆς ὑπάρξεώς του, τὴν ὁποίαν ἐσκότισαν τόσα νύκτα, αἱ ἡμέραι τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εἰρήνης ὑπῆρξαν ὡς λάμπειε παροδικαί.

Αἱ δυστυχίαι του ἤρχισαν εἰς τὴν Νέα Ἐπαυλιν.

Ἀπὸ τὸ 1768 ὁ Πεδταλότσης εἶχεν ἐγκαταλείψῃ τὴν Ζυρίχην, διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς μίαν ἐξοχὴν τοῦ καντονίου τῆς Ἀργαβίας. Εἰς τοῦτο τὸν παρεκίνουον διαφοροὶ λόγοι : ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τὰς πόλεις. Ἐπειτα ἐζήτηε νὰ εὕρῃ ἐπάγγελμα παρέχον τὰ μέσα τοῦ βίου. Ἐπίστευσε λοιπὸν ἀφελῶς ὅτι ὁ προορισμὸς του ἦτο νὰ γείνη ἀγρονόμος καὶ ἐγκατεστάθῃ πλησίον εἰς τὴν πολίχνην Μπίρρην, ὅπου ἔκτισεν ἀπλὴν οἰκίαν μὲ τὸ ὄνομα NeuhoF—Νέα Ἐπαυλις. Ἐκεῖ κατώκησε κατ' ἀρχὰς μὲ τὴν μητέρα του, ὑστερότερα μὲ τὴν σύζυγόν του, πλήρης ἐλπίδων καὶ ὀνείρων. Ἐστοχάζετο ὅτι καλλιεργῶν γαίας χέρσους θὰ κατώρθωνε νὰ πλουτίσῃ. Διὰ τοῦτο μετέβη καὶ ἐμαθῆτευσε πλησίον ἑνὸς ἀγρονόμου τῆς Βέρνης, ἀλλ' ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν μὲ τὰς χεῖρας μὲν γεμάτας ἀπὸ βόζους, ἀλλὰ μὲ ὀλίγας γνώσεις ἀγρονομικὰς. Καὶ μὲ αὐτὰς τὰς γνώσεις ἐπίστευεν ὅτι θὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐπωφελῶς τὴν ἀγροτικὴν του ἰδιοκτησίαν καὶ θ' ἀποκτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του· διότι ἤθελεν, εἶπεγε, νὰ γείνη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν κόσμον». Μὲ τὰς νέας γεωργικὰς μεθόδους, μὲ τὰς φυτείας τοῦ ρίζαριου, μὲ τὴν κηπουρικὴν ἐφραντάζετο, ὅτι θὰ γονι-

μποιήση τὴν ὀλίγην ἔκτασιν κακῆς γῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀγοράσῃ εὐθηνά, ὅπως μετ' ὀλίγον ὠνειροπόλει ὅτι θὰ ἠθικοποιήσῃ καὶ θ' ἀνακουφίσῃ τὰς πονηρὰς φύσεις παιδίων δια τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἰδικῶν του ἐκπαιδευτικῶν μεθόδων.

Ἄλλ' ὁ Πεσταλότσιος ἐγένετο ἀγρότης ὄχι μόνον χάριν τῶν ἰδικῶν του ὑλικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ καὶ ἐκ συμπαθείας πρὸς τὰ δεινὰ τῶν γεωργῶν, τῶν ὁπίων τὴν τύχην ἤθελε νὰ βελτιώσῃ. «Ὅταν μεγαλώσω, εἶχεν εἶπῃ ὅτε ἦτο παιδίον, θ' ἀνακουφίσω τοὺς χωρικούς.» Ἦθελε λοιπὸν τῶρα νὰ εὕρῃ τὰ μέσα νὰ θεραπεύσῃ τὴν πενίαν καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀγροτῶν. Ἐξ ὧτων ἔγραφε πρὸς τὴν μνηστὴν του τὸ 1768, διὰ νὰ τὴν πείσῃ ν' ἀφήσῃ τὴν Ζυρίχην καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἐξηγεῖται ὁ ἐνδόμυχος καὶ βαθὺς πόθος του νὰ γείνη διδάσκαλος χωρίου. «Πρέπει, ἔλεγε, νὰ κτίσωμεν τὴν καλύβην μας μακρὰν τῆς ἐστίας ταύτης τῆς διαθορᾶς. . . Ὅταν θὰ ζῶ εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὁσάκις βλέπω κανὲν παιδίον πτωχόν, τὸ ὁποῖον συμπεραίνω ὅτι ἔχει καλὴν ψυχὴν, θὰ τὸ λαμβάνω ἀπὸ τὴν χεῖρα καὶ θὰ τὸ κάμνω καλὸν πολίτην.» Καὶ ὅτε ἡ Ἄννα καὶ μάλιστα οἱ γονεῖς τῆς ἀνησυχούν διὰ τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον τῆς ἐπεφύλαττε τὸσον ξιφοκίνδυνος ἐπιχείρησις, ἐπεκαλεῖτο τὰς ὑψηλὰς ἠθικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τῶν ὀφειλομένων πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπιάτητα. «Διὰ νὰ ὑπηρετήσωμεν τοὺς συμπολίτας μας, δὲν πρέπει νὰ περιορίζωμεν τὰς ἀτομικὰς ἀνάγκας μας; . . . Μὲ

εὐχαρίστησιν θ' ἄρκεσθῶ νὰ πίνω ἐγὼ νερόν, καὶ νὰ δίδω εἰς πτωχὰ παιδία τὸ ἀγαπημένον μου γάλα.»

Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἡ Νέα Ἐπαυλις ὡς γεωργικὴ ἐπιχείρησις δὲν ἐπέτυχεν. Μ' ἄλλην τὴν καταπληκτικὴν του ἐργασίαν καὶ τὴν θαυμαστὴν οἰκονομίαν, ὕστερον ἀπὸ ὀλίγα ἔτη ἡ ἀποτυχία ἦτο πλήρης. Μάτην τὸν ἐδάνειζαν κεφάλαια γενηαῖοι φίλοι, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τέλος ἀπηύδησαν· μάτην ἡ σύζυγός του ἐβάρυνε μὲ ὑποθήκας τὸ πλεῖστον τῆς πατρικῆς τῆς κληρονομίας· μάτην ἐπάσχίζε, μάτην εἰργάζετο. Τὸ 1775 ἡ καταστροφὴ ἦτο τελεία. Ἐπώλησε λοιπὸν τοὺς ἀγρούς, ὅπου ἐστήριξε φαντασιώδεις ἐλπίδας καὶ προσεδόκα ἀποδόσεις καὶ εἰσοδήματα ἔκτακτα. Ἀπέμεινε μόνον ἡ ἰδιοκτησία τῆς οἰκίας καὶ μικρὸν τεμάχιον γῆς. Καὶ ὁ ἀτυχῆς Πεσταλότσης ἐπέπρωτο διὰ πρώτην φοράν ν' ἀνχωρήσῃ : « Ἡφανίσθη τὸ ὄνειρον τοῦ βίου μου ! . . »

Ἄλλ' ἂν ἡ γεωργικὴ ἐπιχείρησις τῆς Νέας Ἐπαύλεως κατέληξεν εἰς ναυάγιον οἰκονομικόν, ἦτο ὅμως ἀρχὴ ἠθικοῦ θριάμβου. Κατεστραμμένος, ἀπολέσας σχεδὸν τὸ πᾶν, τί ἔκαμεν ὁ Πεσταλότσης; Ἦνοιξεν Ἄσυλον πτωχῶν παιδίων. Πτωχὸς ἦτο ὁ ἴδιος, σχεδὸν ὅσον καὶ τὰ δυστυχῆ παιδία, τὰ ὅποια ἐστέγαζεν, ἔτρεφεν, ἐνέδυσεν, ἐν ᾧ ἐπροσπάθει νὰ τὰ διδάσκῃ καὶ νὰ τὰ ἀνατρέφῃ. Μὲ αὐτὰ ἐμοίραζε τὸν ὀλίγον του ἄρτον. Ἡ αὐταπάρνησις οὐδέποτε ἐφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμόν. Τὴν τόσῃν του δὲ φιλανθρωπίαν ἐνθυμούμενος ὁ Πεσταλότσης, ἔλεγε βραδύτερον : « Ἐξῆσα ἐγὼ ὡς

ἐπαίτης, διὰ τὸ διδάξω ἐπαίτας τὰ ζοῦν ὡς ἀνθρώποι.»

Κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ὅτι τὸ τόλμημα ἠνοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Τὸ Ἄσυλον ἦναιξε μὲ εἴκοσι παιδιά, ἀλλ' ὕστερον ἤξησαν μέχρις ἑκατόν. Τὰ πλεῖστα ἦσαν ἀγιοῦπαιδες, τοὺς ὁποίους ὁ προστάτης ἄγγελός των ἐσυμμάζευσεν ἀπὸ τοὺς δρόμους. Ἡ ἡλικία των — ἀρρένων ἢ θηλέων — ἐποίκιλλεν ἀπὸ δέκα ἕως εἴκοσιν ἐτῶν. Μερικὰ ἦσαν νόθα καὶ ἀνέστια, ὀλίγα δὲ καὶ τέκνα κακούργων, καὶ ἤρχοντο βραχύνδυτα, φθειριῶντα. Οὐδέποτε φαυλότερον ὑλικὸν ἐδόθη εἰς χεῖρας παιδαγωγοῦ. «Ἦσαν, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ἡ ὑποστάθμη τῆς ἀνθρωπότητος».

Τὰς ὥρας τῶν μοναδικῶν τούτων μαθητῶν ἀπησχόλει ὁ Πεσταλότσης μὲ τὴν χειροτεχνίαν καὶ μετὰ τινὰ διανοητικὰ γυμνάσματα, δηλ. μαθήματα γλώσσης, διδασκαλίας ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς: «Δὲν τὰ ἀφίναμεν τὰ λησμονήσουν τὸν Θεόν, τὸν Πατέρα των, τὸν Σωτῆρά των». Εἰς αὐτὰ περιωρίζετο ἡ ἐκπαίδευσίς των. Τὸ δὲ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἡμέρας τὰ παιδιά ἠσχολοῦντο εἰς τὸν κῆπον ἢ εἰς τοὺς ἀγρούς ἢ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς βιομηχανικὰς ἐργασίας. Διότι ὁ ἐπινοητικὸς Πεσταλότσης προσήρτησεν εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ τυροκομείου καὶ κλωστήριον. Καὶ τὴν μὲν καλοκαιρίαν εἰργάζοντο εἰς τὸ ὑπαιθρον, τὰς δὲ χειμερινὰς ἡμέρας ἐκλωθαν. Διότι ὁ Πεσταλότσης εἶχε προσλάβῃ ἐργάτας τινάς, ὑφάντας καὶ ἄλλους. Οὕτως ἐφήρμοσε μίαν τῶν κυριωτέρων παιδαγωγικῶν του ἰδεῶν, τὴν ἔνωσιν τῆς χειροτεχνίας καὶ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως.

Σχολεῖον ἀνευ ἐργαστηρίου, σχολεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο συγχρόνως διδασκαλεῖον πρὸς πορισμὸν τοῦ ἔργου, τὸ ἐνόμιζε παραλογισμόν.

Δὲν πρέπει βέβαια νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τῆς σχολῆς τῆς Νέας Ἐπαύλεως, ἡ ὁποία ὡς ἐκ τοῦ ποιοῦ τῶν μαθητῶν τῆς ὠμοιάζειν εἶδος σωφρονιστηρίου, ἠδύναντο νὰ ἐξέλθουν ἔξοχοι ἄνδρες. Ἐν τούτοις ἀναφέρεται εἰς, ὁ περίφημος ζωγράφος Γοττφρεῖδος (Gottfried). Τί νὰ κάμῃ ὁ Πεσταλότιος μὲ μαθητὰς τῆς ἐσχάτης ἀθλιότητος; Διὰ μίαν μαθήτριαν δέκα ἐπτὰ ἐτῶν λέγει εἰς τὰς σημειώσεις του, ὅτι εἶχεν ἔλθῃ «τελείως ἀμαθῆς καὶ ὄλως ἀγρία» διὰ μίαν δὲ ἄλλην ὅτι ἔφερον ὅλα τὰ σημεῖα «ἀφαντάστου κτηνωδίας». Ἐὰ ἄρρενα δὲν ἦσαν καλλίτερα· δόλια, φιλόποπτα, ἀπρόσεκτα, ἐλσεινά, ὀκνηρά. Ἄλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις ἐνθουσιώδους παιδαγωγοῦ ἐπενήργησε σωτηρίως εἰς τὸν χαρακτῆρα μερικῶν ἐκ τῶν δυστυχῶν πλασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐζήτηι νὰ σώσῃ ἀπὸ τὰς κακὰς ὁρμὰς τῆς φύσεώς των καὶ ἀπὸ τὰς αἰσχροῦς ἐξεις τῆς παιδικῆς των ἡλικίας. Προσπαθῶν νὰ μὴ τὰ ὑψώσῃ ὑπεράνω τῆς μελλούσης κοινωνικῆς θέσεώς των ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς νὰ τ' ἀναπλάσῃ ἠθικῶς παρὰ πῶς νὰ τὰ διδάξῃ. Ὅθεν μετὰ τινος μῆνας μερικὰ τῶν ἐκπτώτων τούτων ὄντων ἦσαν ὡς μεταμορφωμένα. Εἰσῆλθαν εἰς τὸ ἀσυλον ἄθλια, καὶ ἐξήρχοντο, ἂν ὄχι θεραπευθέντα ἀπὸ ὅλα τὰ ἠθικὰ των ἑλαττώματα, τοῦλάχιστον ἐπαισθητῶς καλλίτερα, καὶ ἱκανὰ νὰ κερδίζουν τιμίως τὸν ἔργον των.

Ἄλλ' αἱ χρηματικαὶ στενοχώριαὶ ἤξάναν, ἐν ᾧ ὁ Πεσταλότσης, ἐπιρρηπῆς εἰς φαντασιοκοπίας, εἶχεν ἐλπίση, ὅτι τὸ προῖόν τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν θὰ ἤρκει εἰς τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεώς των. Ὁ ἴδιος λοιπὸν ἐπήγαινε εἰς ἀγορὰς καὶ πανηγύρεις νὰ πωλῇ τὰ βαμβάκερά του καὶ τὰ νήματα· ἀλλὰ τὰ εἰσοδήματα ἦσαν ἀνεπαρκῆ. Ἐπειτα ἡ ἀπειθία τῶν μαθητῶν του ἔφερε πικρὰς ἀπογοητεύσεις. Οἱ ἔχοντες γονεῖς ὑποκινοῦμενοι ἀπὸ τὰς πλεονεκτικὰς οἰκογενείας των, μόλις ἐλάμβαναν τὰ νέα ἐνδύματά των παρὰ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ πτωχοτάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐδραπέτευαν ἀνεπιστρεπτί. Ἐντὸς αὐτῆς τῆς σχολῆς του ὁ Πεσταλότσης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ σεβασμὸν. Μόλις ἔστρεφε τὰ νῶτά του, τὸν ἐπερίπαιζαν. Ἐπιδημικαὶ ἀσθένειαι, ἡ ἰλαρά, ἡ ψώρα, ἐμάστιζαν τὰ παιδία. Ἐχρειαζόντο λοιπὸν ἰατροί· ἀλλὰ πῶς νὰ τοὺς πληρώσῃ; Οὐδέποτε ὁ Πεσταλότσης ἠσθάνθη περισσότερον τὴν δυσαναλογίαν μεταξὺ τῶν πόθων καὶ τῶν μέσων του. Ὑπέφεραν ἐκ ψύχους, ἐνίοτε δ' ἐκ πείνης. Ἦναγκάσθη λοιπὸν τὸ 1780 νὰ παραιτήσῃ ὁ Πεσταλότσης ἀγῶνα μάταιον, ὅπου εἶχεν ἐξαντλήσῃ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους του.

Γ'. Ὁ Πεσταλότης συγγραφεὺς. — Τὸ ὄρφανοτροφεῖον τῆς Στάνς. — Νέαι δυσκολίαι καὶ ἀτυχίαι.

Ἀπὸ τὴν διάλυσιν τοῦ ἀσύλου τῆς Νέας Ἐπαύλεως ἕως τὴν ἰδρύσιν τοῦ ὄρφανοτροφείου τῆς Στάνς παρήλθαν διὰ τὸν Πεσταλότην δέκα ἔτη πενίας, ἀποθαρρύνσεως, προσδοκίας καὶ ἀδρανείας, περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν «ἐσπαράσσεται ἡ καρδιά του, καθὼς ἔλεγε, καὶ ἔμενε βυθισμένος εἰς τὴν δυστυχίαν του ὡς φυτὸν πατημένον εἰς τὴν ἄκραν τοῦ δρόμου». Ἐὰς θλιβερά ἐκεῖνα ἔτη διῆλθεν ὁ Πεσταλότης εἰς πτωχικὴν οἰκίαν, τὴν ὁποίαν ἐκράτησεν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, τὴν περισσότερον ἀπὸ τὰς ἄλλας προσφιλεῖ του διατριβὴν. Ἐκεῖ ἀπέκτησε καὶ ἀνέθρεψε τὸν υἱὸν του· ἐκεῖ ἔμελλε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰς τελευταίας του ἡμέρας ἐξηντηγμένος καὶ ἀσθενής, διὰ νὰ συγγράψῃ τὴν *Μοῖραν τοῦ βίου μου* καὶ τὸ *Κύκνειον ᾄσμα*, εἶδος αὐτοβιογραφίας, καὶ ἔπειτα ν' ἀποθάνῃ. Ἀπὸ τὸ 1780 ἕως τὸ 1798 πολλάκις ἐδοκίμασε τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν. Ἄλλ' ὑπέφερε περισσότερον ἐκ τῆς συναισθησεως τῆς ἀδυναμίας του, ἐκ τῆς ματαιώσεως τῶν ἐλπίδων του, ἐκ τῆς διακοπῆς τοῦ ἐνεργοῦ του σταδίου. Καὶ δὲν εἶχε τοῦλάχιστον πρὸς παρηγορίαν τὰς συμπαθείας τῶν γειτόνων του. Οἱ χωρικοί, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἀρέσκουν αἱ ἀτυχεῖς ἐπιχειρήσεις, τὸν ἐθεώρουν ὡς τρελλόν.

Ἄλλ' ὅμως, ἕως ὅτου δυναθῆ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἐνεργὸν βίον, εἰργάσθη πνευματικῶς, ἐμελέτησε καὶ συνέγραψε. Δὲν ἐγάθησαν λοιπὸν τὰ δέκα ὀκτὼ ἐκεῖνα ἔτη, ἠπότε συνέταξε τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του. Τὸ 1780 ἐδημοσίευσεν τὴν Ἑσπέραν ἐνὸς ἐρημίτου, σκέψεις ὑπὸ τύπον συντόμων γνωμικῶν, ἐχόντων ὡς κύριον θέμα τὸν ἀνύψωσιν τοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἀγωγῆς — τὸ 1781 συνέθεσε τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Λεονάρδου καὶ Γετρούδης, τοῦ περιφήμου λαϊκοῦ μυθιστορήματος, τὸ ὁποῖον ταχέως τὸν ἐδόξασεν, ἂν καὶ ψυχρότερον ὑπεδέχθη τὸ κοινὸν τοὺς τρεῖς τελευταίους τόμους, δημοσιευθέντας βραδύτερον — τὸ 1782 συνέγραψε τὸν Χριστόφορον καὶ τὴν Ἑλσαν, ἄλλο λαϊκὸν μυθιστόρημα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐδόθη προσοχή, ἂν καὶ ἤθελε νὰ τὸ καταστήσῃ ἐγχειρίδιον ἀγωγῆς πρὸς χρῆσιν τῆς πρακτικῆς σχολῆς (Realschule). Τέλος τὸ 1798 ἐξέδωκε τοὺς Μύθους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κοινωνικὸν πρὸ πάντων χαρακτήρα, καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ θεωρούμενον ὡς τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν ἔργων του: Ἐρευναι περὶ τῆς πορείας τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Βεβαίως ὁ Πεσταλότσιος ἠδύνατο νὰ διακριθῆ εἰς ἔργα δημώδους φιλολογίας, ὡς μαρτυροῦν ὁ Λεονάρδος καὶ Γετρούδης καὶ οἱ Μῦθοι, ἀλλὰ δὲν ἦτο κατάλληλος δι' ἔργον γενικῆς φιλοσοφίας· αἱ δὲ Ἐρευναι, ἂν καὶ ἠξιώθησαν προσοχῆς ὑπὸ τοῦ διασήμου γερμανοῦ φιλοσόφου Φίχτε, οὔτε ἀπέκτησαν οὔτε ἀξίζουσι νὰ ἀπακτήσουσι φήμην.

Ἐγενε λοιπὸν συγγραφεὺς ὁ Πεσταλότσιος, ἀλλὰ

μᾶλλον ἐξ ἀνάγκης παρὰ ἐκ κλίσεως. «Καὶ φινάνας θὰ ἔκαμνα, ἔλεγε μὲ θλίψιν, διὰ τὴν δώσω ἄρτον εἰς τὴν γυναῖκα καὶ εἰς τὸ τέκνον μου.» Ἄλλ' ἂν τὰ συγγραμματα ἐπόρισαν τὸν ἄρτον, προσέθεσαν καὶ ἀρχὴν φήμης καὶ δόξης, ὁ δ' ἰσημίτης τῆς Νέας Ἑπαύλεως, καταγελασθεὶς καὶ περιπαιχθεὶς ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, κατέστη εἰς μακρινὰς χώρας ἐπιφανής. Ἡ Νομοθετικὴ συνέλευσις τῆς Γαλλίας τὸν ἀνεκήρυξε γάλλον πολίτην, καθὼς καὶ ἄλλους ὀνομαστοὺς ἄνδρας, τὸν Οὐασεγκτώνα, τὸν Σχίλλερ, τὸν Κλόφτοκ καὶ τινὰς ἄλλους· διότι ἦσαν ἄνδρες, αἱ ὁποῖοι διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ τοῦ θάρρους των ὑπηρετήσαν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ πνεύματος καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρῶνται ξένοι πρὸς τὴν Γαλλίαν.» Καὶ ἐκ Γερμανίας ἤρχοντο πολύτιμα δείγματα ἐνδιαφέροντος καὶ συμπαθείας· διότι, ὅτε τὸ αὐτὸ ἔτος (1792) ἐταξίδευεν εἰς Λιψίαν, τὸν ὑπεδέχοντο μὲ ἀγάπην ὁ Γκαϊτε, ὁ Βίλιανδ, ὁ Κλόφτοκ, ὁ Ἐρδερ. Μετὰ ἓν ἔτος συνῆπτε σχέσεις μὲ τὸν φιλόσοφον Φίχτε, ὁ ὁποῖος καὶ ἔγεινε παντοτινὸς φίλος του καὶ ἔλεγε περὶ αὐτοῦ: «Εἶναι ἄσχημος καὶ ἐνδύεται ὡς χωρικός, ἀλλ' ὀλίγοι ἄνθρωποι ἔχουν τόσον εὐγενῆ αἰσθήματα, καθὼς αὐτός».

Ἄλλ' αἱ τόσαι συγγραφικαὶ ἐπιτυχίαι δὲν ἐσβέσαν τὸν κύριον καὶ διαρκῆ πόθον τοῦ βίου του, νὰ γείνη παιδαγωγός. Ἐγεινε λοιπὸν πάλιν παιδαγωγός, ἂν καὶ ἐπ' ὀλίγον, διὰ τῆς ἐλβετικῆς ἐπανάστασεως, ἣ ὁποία προῆλθεν ἐκ τῆς γαλλικῆς. Ἡ νέα κυβέ-

νησις τῆς ἑλβετικῆς ἑμοσπονδίας τὸν διώρισε διευθυν-
τὴν τοῦ ὄρφανοτροφείου, τὸ ὁποῖον ἱδρυσεν εἰς Στάγς τὸ
1798. Εἰς τὸν βίον τοῦ Πεσταλότσιου ἡ δρασίς του
εἰς Στάγς φαίνεται ὡς ἠρωϊκὴ ἐποχὴ. Τότε ἐφάνη
πράγματι ὁποῖός τις ἦτο καὶ ἐφανέρωσε πόσῃ ἀφο-
σίωσιν καὶ τρυφερότητα ἐνέκλειεν ἡ καρδιά του.
Ἦτο πενήτηκοντα ὄδο ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν, κατὰ τὴν
ὁποίαν, καθὼς εἰλεγεν ὁ φίλος του Στάπφερ, «εἰπάλας
κατὰ τοῦ προσεγγίζοντος γήρατος». Καὶ ὁμως ἀνε-
λάμβανε τὴν διεύθυνσιν σχολῆς παιδιῶν ἐξ ἕως ἑπτὰ
ἐτῶν ὑπὸ δυσμενεστάτους ὁρους. Ἐψεζαν ὄχι ἀδίκως
τὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς· διότι ἀνέθετε
τὴν ἀνατροφὴν ὀρφανῶν, εἰς τόπον ἐρημωμένον ὑπὸ
τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῶν γαλλικῶν στρατευ-
μάτων, εἰς τὸν Πεσταλότσιον, ἄνδρα δημοκρατικὸν
καὶ διαμαρτυρούμενον. Ἐστέλλετο νὰ κηρύξῃ αὐτὸς
εἰρήνην καὶ φιλανθρωπίαν πρὸς τοὺς νικηθέντας ἐναν-
τίους, θρησκομανεῖς καὶ φανατισμένους καθολικοὺς,
τῶν ὁποίων θ' ἀνέτρεφε τὰ τέκνα.

Ἐγνώριζεν ὁ Πεσταλότσιος ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμπό-
δια, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασεν, ἐν ᾧ ἄλλος θὰ ἐτρόμαζε.
Ἦτόσον χρόνον ἐμαρναίνετο ἐγκαταλελειμμένος «εἰς τὴν
λύσσαν καὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν» τῆς ἀπραξίας του. Ὡς
ἀνάστασιν λοιπὸν ἐδέχθη τὴν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν τοῦ
ἀνέθεταν εἰς Στάγς, ὡς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ἠβικῆν ἀγω-
νίαν. Θὰ ἠδύνατο τέλος νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἰδέας, ὅσας
ἀνέπτυξεν εἰς τὸν Λεονάρδον καὶ Γετρούδην. «Ἐξα-
λείφω, ἔγραψεν ἐν θριάμβῳ, τὸ ὄνειδος τοῦ βίου μου...

Αἰσθάνομαι ὅτι πάλιν γίνομαι ἄνθρωπος.» Διέβλεπον ὅτι δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ μεταχειρισθῆ καλλίτερα τὴν δραστηριότητά του παρά ἀγωνιζόμενος κατὰ τῆς μωρίας, τῆς ἀγροικίας, τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς μοχθηρίας. Καὶ εἶχε μὲν σκεφθῆ ἡ κυβέρνησις νὰ ἀναθέσῃ τὴν διευθύνσιν διδασκαλείου εἰς τὸν Πεσταλότσην, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπροτίμησε νὰ ὑπάγῃ πρὸς τὰ παιδιά, αἰσθανόμενος, ὅτι ὁ ἀληθὴς του προορισμὸς ἦτο ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις. «Διὰ νὰ πραγματοποιήσω τὸ ὄνειρόν τοῦ βίου μου, θὰ συγκατένευα νὰ κάμω τὰς δοκιμάς μου ἐπὶ τῶν ὑψίστων κορυφῶν τῶν Ἄλπεων δίχως πῦρ, δίχως ὕδωρ»

Ἡ ἐγκατάστασις εἰς Στάνς ἦτο ἀθλιωτάτη. Ὁ Πεσταλότσης ὡς μόνον βοηθὸν εἶχε μίαν οἰκονόμον : « Ἐγὼ μόνος ἔλεγον, ἤμην ἐπιστάτης, λογιστής, ὑπηρέτης καὶ ὑπηρέτρια σχεδὸν ἐντὸς μίας ἐρειπωμένης οἰκίας.» Εἰργάζοντο δὲ ἀκόμη οἱ ἐργάται εἰς διευθέτησιν τοῦ Ἀσύλου, ὅτε εἰσῆλθαν τὰ ὄρφανά, καὶ ὁ Πεσταλότσης ἔπρεπε ν' ἀσχολῆται εἰς μυρίας ὑλικὰς φροντίδας, ἀγωνιζόμενος πῶς νὰ θρέψῃ καὶ νὰ ἐνδύσῃ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὀγδοήκοντα παιδιά, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἔζων ἐντὸς τῆς σχολῆς. Ἐκοιμάτο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, φροντίζων μὲ μητρικὴν στοργὴν περὶ ὅλων. Τὰ περιέβαλλε μὲ τὴν ἀγάπην του. «Ἐπρεπε, λέγει, ἀπὸ πρωΐας ἕως ἐσπέρας νὰ αἰσθάνωνται τὰ δυστυχῆ ἐκεῖνα ἐγκαταλελειμμένα πλάσματα, ὅτι ἡ εὐτυχία τῶν ἦτο εὐτυχία μου.» Ἐκυριάρχει τῶν μικρῶν ἐκείνων ψυχῶν ἐπιδρωὴν ἀδιακόπως διὰ τῆς παρουσίας του,

ἐπιδαφιλεύων τὴν συμπάθειάν του. « Ἐγὼ δὲ, ἔκλαια μαζί των. » Μαζί των καὶ ἠσθένει ἐντὸς Ἀσύλου, τὸ ὁποῖον ἦτο μᾶλλον νοσοκομεῖον παιδῶν παρά σχολή : « Ἐβόηχαμεν ὅλοι, λέγει, κλεισμένοι εἰς τοὺς ὑγροὺς τοίχους νεοκτίστου οἰκίας κατὰ τὴν διάρκειαν χειμῶνος ἐκτάκτου δριμύτητος. »

Εἰς μακρὰν συγκινητικὴν ἐπιστολὴν ὁ Πεσταλότσης διηγεῖται εἰς ποῖα μέσα κατέφυγε διὰ τὴν ἀρχίστην τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν του. Ταῦτα συνοψίζονται εἰς μίαν λέξιν : τὴν δρᾶσιν. Εἰργάζετο ἀκαταπαύστως. Ὁμίλει, ἐξηγῆται ἀνεπιφυλάκτως. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπήγαιεν ἀπὸ μαθητὴν εἰς μαθητὴν ἐνθαρρύνων τοὺς ἐπιμελεῖς, ἐπιπλήττων τοὺς ἀμελεῖς. Ἄλλ' ἢ ἐξαιρετικὴ ζωηρότης καὶ ἡ ἀδιάκοπος προσοχὴ τῶν μαθητῶν ἀντήμειβε τοὺς κόπους τοῦ διδασκάλου. « Εἶχαν θέλησιν, δύναμιν, καρτερίαν, ἦσαν φαιδροί· διότι ἠσθάνοντο, ὅτι ἀφυπνίζοντο ἐντὸς των δυνάμεις κοιμώμενοι καὶ ἀγνώστοι. » Ἡ πληθὺς, ἡ συχνότατη σύντροφος τῆς διδασκαλίας, εἶχεν ἐξαφανισθῆ ὡς σκιά ἀπὸ τὴν σχολήν. Οἱ ἐπισκέπται τῆς Στάνς μαρτυροῦν εὐνοϊκώτατα περὶ τῶν προόδων τῶν γενομένων εἰς ὀλίγας ἐβδομάδας : « Δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ πιστεύσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς του », ἔγραψεν εἰς κληρικὸς. « Ὅτε εἰσῆλθα εἰς τὴν παράδοσιν, λέγει εἰς δημοσιογράφος, τὰ παιδιά ἦσαν τόσο ἀπερροφημένα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των, ὥστε μόλις ὑψώσαν τὴν κεφαλὴν των. » Ἄλλοι ἐμάνθαναν τὸ ἀλφάβητον, ἄλλοι τοὺς ἀριθμοὺς, ἄλλοι ἔκαμναν λογαριασμούς, ἄλλοι

ἰχνογραφίαν. Μόνος διδάσκαλος μὲ τόσους μαθη-
 τὰς ὁ Πεσταλότσης μετεχειρίζετο τοὺς προχωρη-
 μένους ἐξ αὐτῶν, διὰ νὰ καθοδηγῇ τοὺς ἀδυνάτους.
 Ἦσαν ἀνά τρεῖς μὲ τὸν μεγαλύτερον εἰς τὸ μέσον,
 ὁ ὁποῖος περιέβαλλε μὲ τοὺς βραχίονας τὸν τράχη-
 λον τῶν μικρῶν του συντρόφων, διὰ νὰ διευθύνῃ καλ-
 λίτερα τὴν ἐργασίαν των. Ἦτο πρώτη ἀρχὴ τῆς ἀλ-
 ληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Καθὼς δὲ καὶ εἰς τὴν Νέαν
 Ἐπαυλίαν, τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν διεδέχετο ἡ χει-
 ροτεχνία. Ἐν βραχυλογίᾳ τὰ ποτελέσματα ἐδικαίω-
 ναν τὰς προσδοκίας τοῦ Πεσταλότση. « Ἦμην βέ-
 θαιος, ἔλεγεν, ὅτι ἡ στοργή μου θὰ διώρθωνε καὶ
 θὰ μετέβαλλε τὸν χαρακτῆρα τῶν παιδίων μου μὲ
 ὅσην ταχύτητα ὁ ἑαρινὸς ἥλιος ἔρχεται ν' ἀναζωογο-
 νήσῃ τὴν ναρκωμένην ἐκ τοῦ χειμῶνος γῆν. Καὶ πράγ-
 ματι, πρὶν τὸ ἔαρ διαλύσῃ τὰς χιόνας τῶν ὄρειων
 μας, οἱ μαθηταὶ μου εἶχαν γίνῃ ἀγνώριστοι. Εἰς
 τοὺς ἀγγελικούς των ὀφθαλμούς, εἰς τὰ διαυγῆ των
 βλέμματα ἔβλεπα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχῆς των... »
 Ὡστε δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν διὰ τὸν Πεστα-
 λότσην ὅ,τι ἐκεῖνος εἶπε διὰ τὸν Πατέρα Γιορτάρδον, ἕλ-
 λον ὀνομαστὸν ἐλβετὸν παιδαγωγόν: « Ὁ Πατὴρ Γι-
 ορτάρδος κατορθώνει θαύματα: τὴν λάσπην μεταβάλλει
 εἰς χρυσόν. »

Ἀλλὰ τὰ ἐπελθόντα γεγονότα δεικνύσαν ἀποτόμως
 τὴν γενναίαν ἀπόπειραν τοῦ Πεσταλότση. Αἱ ἀνάγκαι
 τοῦ ἐπαναληφθέντος πολέμου μετέτρεψαν τὸ ὄρφανο-
 τροφεῖον εἰς στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον καὶ τὰ ὄρφανὰ

παιδιά παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς στρατιώτας ἀσθενεῖς ἢ πληγωμένους. Ἡ δοκιμὴ διήρκασε μόνον ἐπὶ ἕξ μῆνας τοῦ 1799, καὶ κανεὶς βεβαίως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν προτείνῃ ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιχειρήσεις, τὴν ὁποίαν μόνον ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ. Ποῦ νὰ εὐρεθῇ ἄλλος Πισταλότσης διαφλεγόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζήλου; Καὶ ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποβληθῇ ἐπὶ πολὺ εἰς ὁμοίους κόπους· διότι, ἐν ᾧ τὸ ποιμνιον ἐπρόκοπτεν, ὁ ποιμὴν ἐζηντλεῖτο καὶ ἀπέκαμνε. Ἐπτυνε αἷμα. Ἀπεχώρησε λοιπὸν εἰς τὴν κορυφὴν ἑνὸς βουνοῦ, ἀπαρηγόρητος μὲν διὰ τὴν δικκοπὴν τοῦ ἔργου του, ἀλλ' ἀποφασισμένος νὰ τὸ ἀρχίσῃ πάλιν, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, ἀφ' οὗ ἐπανακτῆσῃ δυνάμεις καὶ ὑγίαν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἡσυχίαν καὶ τὸν σωτήριον ὀρεῖνόν ἀέρα. Ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ βουνοῦ του, ἐν ᾧ ἐθεώρει τὰς εὐρείας σκηνογραφίας καὶ τὰ ὠραῖα τοπία τῶν ἐλβετικῶν κοιλάδων, τὰ ἀπλούμενα ἐνώπιόν του, ἔλεγε: «Θαυμάζω τὴν ὠραιότητα τοῦ θεάματος, ἀλλὰ συλλογίζομαι πρὸ πάντων τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους τῶν γραφικῶν κοιλάδων, τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος πάσχει ἐκ τῆς κακῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐκ τῆς ἀμαθείας του καὶ ἐκ τῆς ἀθλιότητός του.»

Εἰς ἐκ τῶν καλητέρων μαθητῶν καὶ βιογράφων τοῦ Πισταλότση, ἀφ' οὗ διέτρεξε τὸ 1870 τοὺς ἀγρούς τοῦ καντονίου τῆς Ἀργοβίας καὶ ἦλθεν ὡς εἰς προσκόνημα εἰς τὴν Νεάν Ἐπαυλιν, ἔγραψεν: «Ἐδῶ δὲν εἶδα ἐπαίτας, ἀλλὰ παντοῦ ἐργατικὸν καὶ εὐημε-

ραῦντα πληθυσμόν, καλῶς γεωργημένας γαίας καὶ καλὰ σχολεῖα... Ἐν τῷ Πεσταλότσης ἀπέτυχεν ὅταν ἐδοκίμασε νὰ ἐφαρμοσθῇ τὰς περὶ ἀνυψώσεως τοῦ λαοῦ ἰδέας του, ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ αἱ ἐμπνεύσασαι τὴν ἐπιχειρήσιν του ἐπὶ τέλους ἔφεραν τοὺς καρπούς των. » Τὰ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν διὰ τὴν Στάνς. Εἰς τὴν ἀπόκεντρον κωινίαν, ὅπου ἐκεῖνος πρὸ αἰῶνος εὔρε τὰ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐρείπια, τὰ φλέγοντα μίσθ, ὅπου ἔτυχε κακῆς ὑποδοχῆς παρ' ἐχθρικῶς διατεθειμένου πληθυσμοῦ, ἐκεῖνος, ὁ ἐλθὼν ὡς ἐλευθερωτῆς, σήμερον εἶναι λησημονημένος.

Τὰ πάντα ὁμως εἶναι φαῖδρὰ καὶ χαροπὰ εἰς τὴν Στάνς, ὠρσίαν πολίχνην, ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς λίμνης τῶν Τεσσαρῶν Καντονίων. Οἱ κάτοικοι φαίνονται εὐτυχεῖς, χωρὶς μίσθ, ἡμεροὶ ὑπὸ ἐλευθέραν δημοκρατίαν. Πέριξ τῆς πολίχνης ἀπλοῦνται καλλιεργημένοι ἀγροί, παχεῖαι βοσκαί, διακοπτόμεναι ἀπὸ κήπους πελωρίων μηλεῶν, παμπαλαίων ἀπιδεῶν, τὰς ὁποίας ἴσως εἶχεν ἴδῃ φυτευομένας ὁ Πεσταλότσης. Εἰς 1900 μέτρων ὕψος δεσπόζει τῆς χαριστάτης κοιλάδος ἡ κορυφὴ τοῦ Στάνσερχορν. Βλέπων τις τὴν ὠρσίαν αὐτὴν εἰκόνα δὲν δύναται νὰ μὴ σκεφθῇ, ὅτι ἄνθρωποι ὡς ὁ Πεσταλότσης δὲν διέρχονται ἐπὶ τῆς γῆς ἀνωφελῶς· ὅτι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις καρποφορεῖ, διότι συνεχίζεται ὁ ἀγὼν τῆς καὶ μὲ τὸν καιρὸν καταρθώνει νὰ φέρῃ τὴν βασιλείαν τῆς εἰρήνης, τῆς εὐημερίας καὶ τῆς εὐτυχίας ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἐπεκράτει ὁ φανατισμός, ὁ πόλεμος, ἡ ἀθλιότης. Ἐν τῷ Πεσταλότσης

εἶναι λησμονημένος εἰς τὴν Στάης, τοῦλάχιστον καὶ εἰς τὴν γωνίαν αὐτὴν τῆς γῆς, καθὼς καὶ ἄλλου, ἐπραγματοποιήθη μέρος τῶν ὄνειρων, τὰ ὅποια ὤνειρεύθη διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος !

Δ'. Ὁ Πεσταλότσης διδάσκαλος καὶ διευθυντὴς ἐκπαιδευτηρίου εἰς Βουργδορφ καὶ Ὑβεργδόν.— Οἱ συνεργάται του.— Μεγάλῃ φήμῃ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου.— Διαφωνίαι καὶ ἀντενέργειαι.— Διάλυσις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου.— Τελευταῖαι ἡμέραι καὶ θάνατος τοῦ Πεσταλότση.

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ σχολείου τῆς Στάης ὁ διδάσκαλος Πεσταλότσης ἀνεκλήθη εἰς ἐνεργὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Βουργδορφ, τὴν δευτέραν πόλιν τοῦ καντονίου τῆς Βέρνης. Πράγματι δὲ τώρα καὶ μόνον ἔγεινεν ἀληθῆς διδάσκαλος εἰς τακτικὸν σχολεῖον καὶ διηύθυνε τάξιν μικρὰν ἐξ ἀρρένων καὶ θηλέων ἀναλαβήτων. Συνέβαινε λοιπὸν νὰ εἶναι συγχρόνως, καθὼς λέγει, «ἐσχάτος τῶν δημοδιδασκάλων καὶ μεταρρυθμιστῆς τῆς ἀγωγῆς.» Ὑπερέτησεν ἐκεῖ ἐπὶ ἓν ἔτος ὡς ἄσημος βοηθὸς τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας τοῦ ἀλαβήτου.

Σημερινὸς ἐπιθεωρητὴς σχολείων θὰ ἔκρινε μὲ ἀυστηρότητα τὸν Πεσταλότσην· διότι ὡς ἐκ τῆς ἀνυπομονησίας του συχνὰ εἶδιδε φαπίσματα, ὠμίλει πολὺ γρήγορα καὶ ἐφώναζε πολὺ δυνατὰ, δὲν εἶδιδεν ἐξηγήσεις εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ περιωρίζοντο νὰ ἐπαναλαμβάνουν

μηχανικῶς γράμματα, συλλαβὰς καὶ λέξεις. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου μὲ θαυμαστὴν ἀφροσύνην καὶ ζῆλον αὐτὸ ἐνδοξοῦς γέρον», καθὼς εἶχαν ἀρχίσῃ ἔκτοτε νὰ τὸν ὀνομάζουν, ἐπάσχιζε μὲ νεανικὴν ζωηρότητα νὰ διδάξῃ τὸ ἀλφάβητον εἰς παιδιὰ πέντε ἕως ὀκτὼ ἐτῶν. Ἄλλὰ οἱ τότε ἐπιθεωρηταὶ καὶ ἡ ἐφορεία τῶν σχολείων τῆς Βέρνης ἐπισκεφθέντες τὸ σχολεῖον τὸ 1800 μετὰ ὀκταμήνου ἐργασίαν τὸν ἐπήνεσαν ὡς ἐξῆς: «Οἱ μαθηταὶ σὰς, εἶπαν, ἔκαμαν προόδους καταπληκτικὰς· οἱ ἰκανώτεροι διακρίνονται εἰς τὴν καλλιγραφίαν, τὴν ἰχνογραφίαν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν . . . Ἄπεδειξατε ποῖαι δυνάμεις κρύπτονται ἐντὸς τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ πῶς δύνανται καὶ πρέπει ν' ἀναπτυχθοῦν αἱ δυνάμεις αὐταί.»

Μετὰ τόσον εὐνοϊκὴν κρίσιν ὁ Πισταλότσης ἤξιζε νὰ προβιβάσθῃ καὶ ἐπροβιβάσθῃ. Ἀπὸ βοηθοῦ τῆς νηπιακῆς τάξεως προήχθη εἰς διευθυντὴν «τῆς δευτέρας σχολῆς τῶν ἀρρένων» διότι τὴν πρώτην διηύθυνε διδάσκαλος μετερχόμενος συγχρόνως τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχαν ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Πισταλότσην νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὸ ἰδικόν του σχολεῖον τὰς μεθόδους του. Τὸ δικαστήριον τοῦ Βούργδορφ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸ νέον σχολεῖον. Ἄλλα παρ' αὐτοῦ σχεδὸν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἠλλάξε καὶ ἔγεινε «Παιδαγωγεῖον τοῦ Βούργδορφ», ἴδρυμα σύνθετον καὶ ἀνάμικτον, ἐν εἶδος ἡμιγυμνασίου, τοῦ ὁποῖου τὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ὁ Πισταλότσης, προσεταιρισθεὶς

ὡς πρώτους συνεργάτας τὸν Κρούσιον, τὸν Βούσιον καὶ τὸν Τόβλερον.

Μόλις ἤρχισε καὶ ἀμέσως ἐτελείωσε τὸ δημοδιδασκαλικὸν στάδιον, τὸ ὁποῖον ὠνειρεύθη ὁ Πεσταλότσης· εἰς τὸ ἐξῆς ἐμελλε ν' ἀκολουθήσῃ ὅλως διαφορετικὸν ὡς διευθυντῆς μεγάλου ἐκπαιδευτηρίου, ἔχων οἰκοτροφεῖον νὰ διοικῆ, μεγάλους μαθητάς νὰ ἐκπαιδεύῃ, σύλλογον καθηγητῶν νὰ διευθύνῃ. Πόσαι δυσκολίαι καὶ μέριμναι τὸν ἐπερίμεναν εἰς ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον ἐγνώριζεν ὅτι ἦτο ἀκατάλληλος! Πολλάκις ἀπέφάσισε νὰ παραιτηθῆ, νὰ γείνη πάλιν δημοδιδάσκαλος. Καὶ ὅμως ἀφωσιώθη ἐπὶ εἴκοσι πέντε ἔτη εἰς τὸ ἔργον του καὶ ἐδάστασε μὲ ἀνδρείαν φορτίον καταθλιπτικόν. «Τί κρῖμα, ἔγραφεν ὁ Πατήρ Γιάρδος, ν' ἀποσπασθῆ ὁ Πεσταλότσης ἀπὸ τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον μὲ τόσῃν ἀγάπῃν εἶχεν ἐκλέξῃ! Ἡ δημοτικὴ σχολή, τὸ πρότυπον τῶν ἄλλων σχολείων, θὰ μείνῃ ὄνειρον ἀνεκπλήρωτον εἰς τὸν ἀνήσυχον καὶ ἀκούραστον βίον του!...»

Αὐτὸς δὲ ἦτο καὶ ὁ πόθος τοῦ Πεσταλότση: «Ἡ ἐπιθυμία μου δὲν ἦτο ν' ἀποκτήσω ἰδικόν μου σχολεῖον, ἀλλὰ νὰ τελειοποιήσω τὴν μέθοδόν μου.» Καὶ πραγματικῶς, ὅσον ἐπέτρεπαν αἱ μέριμναι τῆς διευθύνσεως, δὲν ἔκωψε νὰ ἐπιδιώκῃ εἰς τὰ ἐκπαιδευτήριά του τὴν ἀσύλληπτον ταύτην «Μέθοδον», τὴν ὁποίαν εἶχε σχεδιάσῃ εἰς τὰ βιβλία του, δοκιμάσῃ εἰς ἔστυλα, ὄρφανοτροφεῖα, σχολεῖα, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ ἀκόμη νὰ τὴν ὀρίσῃ. Ἐφικνάζετο ἐνίοτε, ἄντι δὲν ἔπρεπε νὰ περιορίσῃ τὴν μέθοδόν του εἰς μικρὰ παιδία μόνον,

ἀλλ' ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ εἰς τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς τῶν μαθητῶν του. Ἐνεπιστεύετο λοιπὸν εἰς τοὺς συνεργάτας του τὴν φροντίδα νὰ τὴν διατυπώσουν συντάττοντες βιβλία πρὸς ἐφαρμογὴν, σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχάς του. Ὁ Πεσταλότσης ἐξέδωκε τὸ σπουδαιότατον τῶν παιδαγωγικῶν του ἔργων: «*Πῶς ἡ Γερτρούδη ἀνατρέφει τὰ τέκνα τῆς.*»

Ἡ ψευδοκίμησις τῆς σχολῆς τοῦ Βούργδορφ ἐστειρώσα τὴν φήμην τοῦ Πεσταλότση. Ὅλοι ἐξεθίαζαν τὸ οἰκοτροφεῖον αὐτό, ἐν τούτοις οἱ μαθηταὶ του δὲν ὑπερέβησαν τοὺς ἑκατόν. Κατὰ τὸ 1803 νέοι συνεργάται συνεκεντρώθησαν περὶ τὸν διδάσκαλον: ὁ Ναιφ, ὁ μουσικὸς Πρείφφερρος, ὁ θεολόγος Νίδερερ καὶ τέλος ὁ μαθηματικὸς Σμίθ, ὁ φίλτατος τοῦ Πεσταλότση. Μὲ τοὺς εἰδικοὺς δὲ τούτους συνεργάτας ἠρύνετο ἡ διδασκαλία. Ὅλα τὰ μαθήματα ἐδιδάσκοντο, καὶ ἡ χημεία καὶ ἡ ἀλγεβρα καὶ αἱ ἀρχαῖαι γλῶσσαι. Ἄλλ' οἱ μαθηταὶ πρὸ πάντων διεκρίνοντο εἰς τὴν ἰχνογραφίαν καὶ εἰς τὸν κατὰ διάνοιαν λογαριασμόν. Τοῦτο δὲ ὠφείλετο εἰς τὴν «*Μέθοδον.*» Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιβολὴ τῆς πειθαρχίας ἦτο ἐλαφρὰ καὶ ἡμερος. «*Ἐδῶ δὲν βλέπω σχολεῖον, ἀνέκραζεν εἰς ἕκ τῶν ἐπισκεπτῶν, ἀλλὰ μίαν μεγάλην οἰκογένειαν.*»

Ἄλλ' ἀκουσίως ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὸ 1804 τὸ πρῶτόν του ἐκπαιδευτήριον ἐν πλήρει ἀκμῇ, διότι τὰ πολιτικὰ γεγονότα τὸν ἐξετόπισαν ἀπὸ τὸ διοικητήριον τοῦ Βούργδορφ, τὸ ὁποῖον ἔγινε πάλιν,

καὶ μένει μέχρι τῆς σήμερον ἕδρα τῆς διοικήσεως.

Ἄνωμαλος δρόμος ἐπὶ πραχίας κατώφερειας μάς φέρει ἐκεῖ, ὑπεράνω τῆς ωραίας βιομηχανικῆς πόλεως, τῆς ὑπερηφάνου διὰ τὸ πολυτεχνεῖόν της. Πόσους ἐπισκέπτας προσείλκυσε ἐκεῖ πρὸ ἐνός αἰῶνος ἡ φήμη τοῦ Πεσταλότση! Ἐκεῖ ἐσπευδεν ὁ Ἐρβαρτος, ὁ τὸσον ἐπιδράσας ἐπὶ τῶν συγχρόνων Ἑλβετῶν, Γερμανῶν καὶ Ἀμερικανῶν παιδαγωγῶν, μετ' αὐτὸν δὲ πλῆθος Γερμανῶν, Δανῶν, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο νὰ μνηθῶν τὰ διδάγματα τῆς μεθόδου τοῦ Πεσταλότση καὶ ἐπίστρεψαν οἱ πλείστοι μαγευμένοι καὶ πεπεισμένοι, διὰ νὰ τὴν διαδώσουν ἕκαστος εἰς τὴν χώραν του. Ἐπὶ τοίχου τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ ἐρημικοῦ καὶ σιωπηλοῦ διοικητηρίου ὑπάρχει ἀνάγλυφος ἡ μορφή τοῦ Πεσταλότση ἀνατεθεισα πρὸς ἀνάμνησιν καὶ εὐγνωμοσύνην ὑπὸ τῆς πόλεως Βουργδορφ τὸ 1888, πλησίον δὲ ταύτης ἀναγράφονται οἱ ἐξῆς θεῖοι λόγοι τοῦ διδασκάλου: « Ἀγάπα τὸν πλησίον σου, ὄχι τὸν ἑαυτὸν σου ». Ἐξάισιον πανόγραμμα ἀποκαλύπτεται ἐντεῦθεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ: ἡ καταπράσινος καὶ βιομηχανικὴ κοιλάς τοῦ Ἐμμενθαλ, πλησιέστερον σύνδενδρα δάση καὶ βράχοι ἀπόκρημνοι καὶ ἔτι πλησιέστερον ἡ κάτω πόλις, ὅπου ὁ Πεσταλότσης ἔζησεν ὡς δημοδιδάσκαλος. Ἀλλὰ τὰ σιδηρόφρακτα κιγκλιδώματα τοῦ διοικητηρίου προξενοῦν μελαγχολικὴν ἐντύπωσιν.

Ἡ σχολή, ἐκ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ἐξήρχοντο λόγοι ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, εὐγλωττοὶ ἐπικλήσεις εἰς τὴν εὐγένειαν τῶν συνειδήσεων,

εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ζωῆς, εἶναι τώρα φυλακὴ κακούργων!

Ἄλλὰ εἰς τὸ Ὑβερδὸν πολὺ πλεονεκτήει παρά εἰς τὸ Βούργδορφ ὁ Πεσταλότιος ἠσθάνθη τὴν ἡδονὴν τῆς δόξης. Πανταχόθεν συνέρρεαν οἱ μαθηταί: ἐξ Ἀγγλίας, ἐξ Ἰταλίας, ἐξ Ἰσπανίας, ἐκ Γαλλίας, ὅσον καὶ ἐξ Ἑλβετίας καὶ Γερμανίας. Ἡρνεῖτο νὰ δεχθῆ ἄλλους δι' ἑλλειψὴν χώρου. «Μᾶς ἔλεγον, διηγεῖται εἰς τῶν μαθητῶν του, ὅτι ὅλος ὁ κόσμος εἶχεν ἐπάνω μας προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς». Ἐπληθύνοντο οἱ ἐπισκέπται εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ παρενοχλοῦν τὴν τάξιν καὶ τὴν κανονικότητα τῶν παραδόσεων. Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Ὑβερδὸν ἦτο διὰ τοὺς ξένους ἐν ἑκ τῶν περιέργων πραγμάτων τῆς Ἑλβετίας, τὸν δὲ Πεσταλότιον ἐπασκέπτοντο, ὅπως θὰ ἔκαμναν ἐκδρομὴν εἰς περίοχμόν τινα κορυφῆν τῶν Ἀλπεων. Ἐκεῖνος δ' εὐχαρίστως ἀπεδέχετο τὰς ἐπισκέψεις ταύτας ὡς μέσον διαδόσεως τῶν θεωριῶν του. Ὅσάκις ἀνηγγέλλετο ἐπισημὸς τις ξένος, προσεκαλεῖ ἀμέσως ἓνα ἐκ τῶν ἰκανωτέρων του συνεργατῶν καὶ: «λάβε, τοῦ ἔλεγε, τοὺς ἀρίστους σου μαθητάς καὶ δεῖξε ὅ,τι καλλίτερον ἤξεύρου». Ἐπρόσεχε νὰ ἐπιδείξῃ τὸ ἐκπαιδευτήριον ὑπὸ τὴν καλλιτέραν του ὄψιν. Οὕτω καὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν ἀνθρώπων ἐνδίδουν ἐνίοτε εἰς τὸν πειρασμὸν ποιῆσαι τινος ἀγυρτείας, ἀλλ' ἔχουν πρὸς δικαιολογίαν τῶν ὅτι ἐπιδιώκουν τὸν θρίαμβον τῶν ιδεῶν των.

Ἄλλ' ὁ Πεσταλότιος δὲν ἤρκειτο εἰς τὸν προσηλυτισμὸν ὀπαδῶν τῆς μεθόδου του, μεταξὺ τῶν ἐπι-

σκεπτῶν. Καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφείδετο κόπου, διὰ νὰ κη-
 ρύξῃ τὸ εὐαγγέλιον τῆς διδασκαλίας του εἰς τὸν κό-
 σμον. Ὅθεν τὸ 1802, ἐπισήμως ὡς μέλος τοῦ ἑλβετικοῦ
 συμβουλίου, ἐταξείδευσεν εἰς Παρισίους τρέφων τὴν κρυ-
 φίαν ἐλπίδα νὰ πρᾶσταιριαθῇ αὐτὸν τὸν Βοναπάρτην·
 «Ἡ Ἑλβετία, ἔλεγεν, εἶναι πολὺ στενὴ δι' ὅ,τι ἐπι-
 θυμῶν νὰ γίνῃ. Αἱ ἰδέαι μου εἶναι παγκόσμιαι.» Ἄλλ'
 ἡ ὑποδοχὴ του εἰς Παρισίους δὲν ἦτο ἐνθαρρυντικὴ.
 «Δὲν ἔχω καιρὸν νὰ γάνω εἰς ζητήματα περὶ τοῦ ἀλ-
 φαβήτου», εἰδήλωσε ζηρῶς ὁ Βοναπάρτης. Καὶ ὁ
 Ἑλβετὸς παιδαγωγὸς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην
 ἀπῆλθε περιλυπὸς καὶ κατηγχανακτημένος ἐκ Παρισίων.

Ὁ Πεσταλότσιος ἐπεζήτησε πάντοτε ἰσχυροὺς προ-
 στάτας, διότι ἐγνώριζεν ὅτι πρὸς ἐπικράτησιν φι-
 ζικῶν μεταρρυθμίσεων ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια ὀλίγων
 ὄνειροπάλων, καθὼς αὐτός, οὐδὲως ἐπαρκεῖ, ἀλλ'
 ὅτι χρειάζεται ἡ ὑποστήριξις τῶν κυβερνήσεων, ἡ σύμ-
 πρaxis τῶν νομοθετῶν. «Ζητῶ ὑπουργόν, ὁ ὁποῖος νὰ
 εἶναι ἄνθρωπος,» ἔκραζεν. Ἐνόμισε δὲ ὅτι τὸν εὔρε τὸ
 1808, ὅτε ὁ φίλος του Νικολόβιος, ἀναδειχθεὶς σύμ-
 βουλος τῆς ἐπικρατείας καὶ εἰς τῶν διευθυντῶν τῆς
 δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῆς Πρωσίας, τοῦ ἀνεκοίνωσε
 τὰ μεταρρυθμιστικὰ σχέδια, τὰ ὅποια ἐνέκρινε καὶ ὁ
 βασιλεὺς: «Τὸ ὄνειρόν μου, ἀνέκραξε, μαῦ ἀποκαλύπτει
 ἕνα Φρειδερίκον Γουλιέλμον ἥρωα τῆς εἰρήνης κατ' ἀντί-
 θεσιν πρὸς τοὺς ἥρωας τοῦ πολέμου!» Προσεκολλᾶτο
 εἰς πάντα ἡγεμόνα, διερχόμενον ἐξ Ἑλβετίας. Ὅτε
 τὸ 1814 ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος Α' ἦλθεν εἰς Βασι-

λείαν, ὁ Πεσταλότσης ἐσπεύσει νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ. Ἄνευ δισταγμοῦ ἐζήτησε τὴν χειραρέτησιν τῶν δουλοπαροίκων καὶ τὴν μεταρρύθμισιν τῶν ῥωσικῶν σχολείων. Ἄλλὰ δὲν ἀπέκτησε τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα σταυρόν, τὸ παράσημον τοῦ Ἁγ. Βλαδιμήρου τετάρτης τάξεως. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' διήλθε διὰ Νευσιατέλης, ὁ δὲ Πεσταλότσης, μολονότι ἄρρωστος καὶ ἐξηντηλημένος, ἐζήτησεν ἀκροῶσιν καὶ πρὸς τὰς ἀποτροπὰς τῶν φίλων του ἀπεκρίνετο: «Πρέπει νὰ τὸν ἴδω ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον ν' ἀποθάνω! Καὶ ἐὰν ἡ ἐπίσκεψίς μου δὲν θὰ ἔχη ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ νὰ δώσῃ καλλιτέραν ἐκπαιδεύσιν εἰς ἓν καὶ μόνον παιδίον, αὐτὸ θὰ εἶναι ἀρκετὴ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου. . . »

Ἄλλὰ πρὸ πάντων ὡς πρὸς τὸν ὀργανισμόν τῶν μαθημάτων τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἦτο ἡ ψυχὴ, ἀνέπτυσσεν ὁ Πεσταλότσης ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ἐνεργείας του. Ἴδου περίπου τὸ πρόγραμμα μιᾶς σχολικῆς ἡμέρας τοῦ Ἰθερδόν. Οἱ μαθηταὶ ἐσηκώνοντο εἰς τὰς ἑξ' ἄλλ' ὁ Πεσταλότσης ἐζύπνα πρὸ αὐτῶν καὶ συνέβαινεν ἐνίοτε νὰ συγκαλῆ τοὺς διδασκάλους ἀπὸ τὰς δύο τὸ πρῶν παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν του, διὰ νὰ διαβιβάσῃ τὰς ὁδηγίας του. Μετὰ τὴν ἔγερσιν οἱ οἰκότροφοι μετέβαιναν εἰς τὴν αὐλήν, διὰ νὰ κάμουν εἰς τὸ ὑπαιθρον ψυχρὸν λουτρόν. Τὸ πρῶτον μάθημα ἦτο θρησκευτικὴ ἢ ἠθικὴ ὁμιλία τοῦ Πεσταλότση ἐνώπιον τῆς ὁμηγύρευς καθηγητῶν καὶ μαθητῶν. Ἐκαστοῦ μαθήματος δὲν διήρκει πλέον τῆς ὥρας, παρε-

νέπιπταν δὲ δικλείμματα ἢ περιπάτους εἰς τὰ πλησίον βουνά. Χειροτεχνία, ἐργόχειρα ἐπὶ χαρτονίου, κηπουρική, ἐνηλλάσσοντο μὲ τὰ μαθήματα. Ἐκαστος μαθητῆς εἶχε μικρὸν τετράγωνον γῆς πρὸς καλλιέργειαν. Ἐγυμνάζοντο ὀλίγον, τὴν δὲ ἐσπέραν ἀπὸ τὰς 7—8 ἐπεδίδοντο ἕκαστος εἰς διανοητικὴν ἐργασίαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του ἢ εἰς ἀσκήσεις ἰχνογραφίας. Τὸ ἔσμα ἐπεκράτει παντοῦ καὶ πάντοτε εἰς τὰ μικρὰ καὶ εἰς τὰ μεγάλα διαλείμματα καὶ εἰς τοὺς περιπάτους. Οἱ διδάσκαλοι ἀνεμιγνύοντο μὲ τοὺς μαθητὰς εἰς τὰ παιγνίδια τῶν συμπαίζοντες. Οὔτε τιμωρίαι ὑπῆρχαν οὔτε ἀμοιβαί, διότι ὁ Πεσταλότσης δὲν ᾔθελεν οὔτε τὴν ἀμύλλαν οὔτε τὸν φόβον. Οἱ διδάσκαλοι τρίς τῆς ἐβδομάδος ἀνεφέροντο εἰς αὐτόν, τὰ δὲ παιδία συχνὰ ἐδέχετο ὁ Πεσταλότσης ἀνὰ πέντε ἢ ἑξ. Ἄλλ' ἐνίστατο τὰ ἑσταμάτα καὶ εἰς τοὺς διαδρόμους λέγων: «Καὶ σὺ δὲν θέλεις νὰ γείνης καλὸς καὶ φρόνιμος;» Μὴ παραδεχόμενος ἄλλην πειθαρχίαν, εἰμὴ τὴν ἐκ καθήκοντος ἢ μᾶλλον ἐκ συμπαιθείας, ἐξ ἀγάπης, δὲν ἦτο διὰ τοὺς μαθητὰς του διδάσκαλος, ἀλλὰ πατήρ.

Παρόμοιον σύστημα εἰσάγεται εἰς πλεῖστα σχολεῖα σήμερον· οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον, ἂν ἐπέτυχε τότε ὁ μέγας μεταρρυθμιστής. Ἄλλ' ἡ ἱστορία τοῦ Ὑβερδὸν παρεκτός τῶν λαμπρῶν τῆς σελίδων περιέχει πόλλα θλιθερά κεφάλαια. Ἐκεῖ ὁ Πεσταλότσης ἐναλλάξ ἐδοξάσθη καὶ ἐπανηγυρίσθη ὡς ὁ ἄριστος τῶν παιδαγωγῶν, ἀλλὰ καὶ ἐδυσφημήθη καὶ ἐξηυτελίσθη ὡς ὁ χειριστὸς τῶν ἀνθρώπων. «Ἀδιάκοποι ραδιουργίαι ἐξυ-

φάνοντο περίξ του. Οἰκτράκι φιλονικίαι διήρσαν τοὺς συνεργάτας του, τοὺς ὑποίους ἐνικα τῶν περιορισμένων γνώσεων του ἤτο ἠναγκασμένος νὰ προσεταιρισθῇ διὰ τὴν διδασκαλίαν ἐιδικῶν μαθημάτων. Βεβαίως διὰ τῆς γοητείας του προσέβλεψε πλῆθος εὐφυῶν καὶ φιλοπόνων νέων συνεργατῶν περίξ του ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ μᾶλλον διακεκρυμένοι καὶ πεπαιδευμένοι τῶν καθηγητῶν τούτων εἶχαν ὅλοι σχεδὸν κἀκρίστον χαρακτῆρα. Ἦσαν ἰδιοτελεῖς καὶ ἀυθίκετοι εἰς τὰς γνώμας τῶν, μολόντι δὲ εἶχαν τὴν ἐλλείπουσαν εἰς τὸν Πεσταλότιον ἐπιστήμην, ἑστεροῦντο ὅ,τι ἀπετέλει τὴν δύναμιν ἐκείνου, δηλ. τὴν καλωσύνην. » Πῶς νὰ κατορθώσῃ νὰ συνάψῃ καὶ συμφιλίωσῃ διδασκάλους διαφέροντας ὡς πρὸς τὴν ἐθνικότητα, τὴν φυλὴν—Γερμανοὺς, Γάλλους καὶ Ἰταλοὺς—καὶ διίσταμένους ὡς πρὸς τὰς ιδέας ; Διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ, ἐγχειάζετα σιδηρὰν ἐνεργητικότητα καὶ ἰκανότητα διοικητικὴν, τὴν ὑποίαν ἐντελῶς ἑστερεῖτο ὁ Πεσταλότιος.

Ἐκ τούτου ἀδιάκοποι ἐσωτερικαὶ διαφωνίαι, συγκρούσεις καὶ συμφιλιώσεις, παραιτήσεις τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐπιστροφαί. Οἱ διαρκῶς συνταρασσόμενοι καθηγηταὶ δὲν κτώρθωναν νὰ συνεννοηθοῦν, ἀφ' οὗ δὲ κατεσπαράττοντο μεταξύ των, κατεσπάρατταν καὶ αὐτὸν τὸν διευθυντὴν. Εἰς τοὺς συνεχεῖς διαπληκτισμούς ὁ Πεσταλότιος ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίη πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἀλλ' εἰρήνης ἐφημέρου καὶ προσωρινῆς. Διακοπτόμενος ὑπὸ λυγμῶν ἀπηύθυνε συγκινησιακοὺς λόγους πρὸς τοὺς συνεργάτας του. Ἐξήτει

ἔλεος ὑπὲρ ἑαυτοῦ. «Καθίκετε δὲ τὸν Κ^{ον} καὶ τὴν Κ^{αν} Νίδερερ, ἔγραφε, καὶ μ' εὐσπλαγγισθεὺν διὰ τὸ μακρὸν, τὸ ὁποῖον ὑποφέρω ἐξ ἑτῆ τῶρα.» Ἐνίοτε κατὰ κόπος, ἐξήντλημένος, κατέφρευεν εἰς τὰ βουνὰ καὶ συνέθετε μελαγχολικοὺς στίχους.

Ἄφ' ἑτέρου προσηδάλλετο καὶ ἐζώθεν. Παντοῦ καὶ πάντοτε εὐρίσκονται φανατικοὶ δυσφημοῦντες τοὺς νεωτεριστάς. Τὸν κατηγόρησαν λοιπὸν ὡς ὑποστηρίζοντα ἀντιχριστιανικὰς διδασκαλίας. Καὶ ὅμως ἦτο φιλόθεος καὶ εὐσεβής: «Ἀγκυρωρίζω τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ», ἔλεγεν ὁσάκις τοῦ ἤρχετο εὐτυχία τις. Ἐν τούτοις δὲν ἔλειπαν οἱ παρεξηγοῦντες καὶ κατηγοροῦντες αὐτόν.

Ἡ εὐαίσθητος ψυχὴ τοῦ Πεσταλιότση ἐθλίβετο ἐξ ὅλων τούτων. Μάτην ἐφώναζεν: «Εἶμαι κύριος εἰς τὴν οἰκίαν μου!» Καθ' ὅσον ἐγήρασκεν ὁ δυστυχής, ἐρίνετο τὸ παίγιον καὶ ὁ περίγελως τῶν περὶ αὐτόν. Καὶ μ' ὄλα ταῦτα ἕως τὸ 1820 κατῴρθωνεν ἢ ἀντικρατῆται καὶ ἀνέκραζεν: «Αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου εὐτυχῆ τῶρα... Δόξα τῷ Θεῷ ὄλα πηγαίνουν καλὰ. Ἡ δύσις τοῦ βίου μου φαίνεται γλυκεῖα καὶ γαλήνιος...» Ἀλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσε πολὺ. Ἡ παρακμὴ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ἤρχισε περὶ τὸ 1824 καὶ προέβαινε ταχέως. Οἱ μαθηταὶ ὠλιγόστευαν καὶ οἱ πιστότατοι τῶν φίλων τὸν ἐγκατέλειπαν. Ὁ Νίδερερ καὶ ὁ Κραούσιος, ζηλότυποι πρὸς τὸν Σμίθ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1815 ἦτο ἐκεῖ παντοδύναμος, κατήντησαν νὰ ἰδρῖσθουν εἰς αὐτὸ τὸ Ἰθερδὸν ἰδικὰς των σχολὰς, ὅπου δυσχυρίζοντο, ὅτι

περισυνέλεξαν τὸ πνεῦμα τοῦ Πεσταλότση, τὸ ὁποῖον, ὡς ἔλεγαν, εἶχε φύγη ἀπὸ τὸν ἴδιον Πεσταλότσην. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τοῦ καντονίου ἀπήρτει τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Σμίθ, τὸν ὁποῖον ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον ἔσπεργε ν' ἀποχωρισθῇ, ὁ Πεσταλότσης. Τέλος κατὰ κόπον καὶ ἀπογοητευμένος ὁ ἀγαθὸς γέρον, τὴν 2 Μαρτίου 1826 ἐφυγεν ὀριστικῶς ἐκ τοῦ Ἰνσβρὸν, αὐτοῦ ἔρανη, λέγει, ὡς νὰ ἐτελείωνεν ἡ ζωὴ μου, τόσον μ' ἐθλίψεν ὁ ἀποχωρισμὸς !»

Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου διήλθεν εἴκοσι πέντε ἔτη, ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δόξης του. Ἄλλὰ δὲν ἐθέσκει τοῦτο σκοπὸν τοῦ βίου του. Ὠνειροπόλει πάντοτε ταπεινὸν ἀγροτικὸν σχολεῖον μὲ μικρὰ παιδιά. Καὶ ὅμως ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τοῦ Ἰνσβρὸν μένει διὰ τοὺς δικαίως κρίνοντας μεταγενεστέρους εἰς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τίτλων τιμῆς διὰ τὴν παιδαγωγικὴν δράσιν τοῦ Πεσταλότση. Διὰ τοῦτο εἰς Ἰνσβρὸν ἀνήγειρεν ἡ Ἑλβετία τὸ ὠραιότατον τῶν μνημείων τῶν ἀριερωθέντων εἰς τὸν ἄνδρα. Τὴν πλατεῖαν Πεσταλότση, πλησιέστατα εἰς τὸ παλαιὸν διοικητήριον, ὅπου κατέτριψε τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ὑπηρετῶν τὴν ἐκπαίδευσιν, στολίζει ὠραῖος καὶ παραστατικὸς ἀνδριὰς τοῦ ἐνδόξου παιδαγωγοῦ.

Περίλυπος καὶ πτωχὸς ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὸ Ἰνσβρὸν, διὰ νὰ ἐπανεέλθῃ πάλιν εἰς τὴν Νέαυ Ἐπαυλιν, ὁ δὲ Σμίθ, ὁ ἀχώριστός του φίλος, ἡ σκιά του, πιστὸς μέχρι τέλους τὸν συνώδευσε εἰς τὸ ἀναχωρητήριόν του. Μ' εὐχαρίστησιν ἐπανεῖδε τὸν ἀγαπημένον

του τόπον, ὅπου ἐδοκίμασε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ πρῶτά του σχέδια πρὸς πνευματικὴν χειραφέτησιν τοῦ λαοῦ. Καί μ' ὅλα ὅσα ἔπαθεν, ἐσκέπτετο νὰ ἰδρῶσῃ ἐκεῖ καὶ πάλιν παιδαγωγεῖον. Ἄλλ' ὁ θάνατος ἐπλησίαζεν. «Θὰ ἴδω μετ' ὀλίγον, ἔλεγεν, τὸ οὐράνιον φῶς.» Ἐν τούτοις μερικαὶ ἐκδηλώσεις κοινῆς εὐγνωμοσύνης ἐγλύκαναν τὰς θλίψεις τῶν τελευταίων του ἡμερῶν. Σκληρὸν μὲν ἦτο εἰς αὐτὸν τὸ παρόν, ἀλλὰ τὸ μέλλον προειμηνύετο γλυκὺ, φαίνεται δὲ ὅτι εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ εἶναι, πρὶν ἀκόμη ἐκεῖνος κλείσῃ διὰ παντὸς τοὺς ὀφθαλμούς. Τὸ 1825 ἔγεινεν ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ τῆς ἐτησίας συνελεύσεως Ἑλβετικῆς ἐταιρείας, τῆς ὁποίας ἦτο ἀρχαιότατον μέλος, τὸν ἀνεκέρηξαν δὲ πρόεδρον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο, ὅτε ἐπεσκέφθη ἐν ὄρφανοτροφεῖον, τὰ παιδιά τοῦ προσέφεραν στέφανον ἐκ κλάδων δρυός.

Ἄλλ' αἱ λῦπαι δὲν τὸν ἄφησαν μέχρι τῶν τελευταίων του στιγμῶν. Ἐμελλε νὰ ὑποστῇ ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης τὰς ὕβρεις τοῦ Φέλλεμπεργ, ὁ ὁποῖος ἐτόλμα νὰ κατηγορήσῃ τὸν ἀφιλοκερδέστατον τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἶχε καταχρασθῇ τὰς συνδρομὰς, τὰς συλλεχθείσας διὰ τὴν πρώτην πλήρη ἐκδοσιν τῶν ἔργων του, ὡς καὶ τοὺς μισαροὺς ὀνειδισμοὺς σατύρας ἄλλου τινός, ἐκδοθείσης ἀκριβῶς τὸ 1827. «Ἦρῆσαι νὰ ζήσω ἀκόμη ἕξ ἐβδομάδας, ἀνέκραξεν ὁ ἐπιθάνκτος, διὰ ν' ἀπκνήθσω εἰς τὰς ἀτίμους συκοφαντίας!» Ἄλλ' αἱ δυνάμεις τὸν ἐγκατέλιπαν. Εἶχεν ἐξαντλήσῃ τὴν ῥωμαλέαν κρᾶσίν του, διὰ τὴν ὁποίαν ἀστεϊζόμενος

ἔλεγεν: « Ἐγὼ ὑγείαν ἔρχομαι, καὶ τὴν 17 Φεβρουαρίου 1827 ἐξέπνευσεν ἡσυχῶς ψιθυρίζων : « Ἀποθνήσκω χωρὶς λύπης. Συγχωρᾶ τοὺς ἐχθρούς μου καὶ εὐλογῶ τοὺς φίλους μου . . . »

Δὲν ἦσαν περισσότεροι τῶν ἐζήκοντα οἱ συνοδευσάντες τὴν κηδείαν ἐνός τῶν ἐνδοξοτάτων τέκνων τῆς Ἑλβετίας.

Ε' Μέθοδοι καὶ τρόποι, δισταγμοὶ τοῦ Πεσταλότιου. — Ἡ ἐποπτεία ἀρχὴ πάσης γνώσεως καὶ μαθήσεως. — Ἡ ἀρχὴ τῆς βαθμιαίας προόδου καὶ τῆς συγκεντρώσεως. — Ἡ καὶ ἔντασιν ἀνάπτυξις τῶν ἰδιοτήτων τῆς ψυχῆς σπουδαιότερα τῆς ἐκιάσεως τῶν γνώσεων. — Αἱ ἰδιότητες τῆς ψυχῆς προκόπτουν διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἡ δὲ διανοητικὴ πρόοδος στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος. — Ἀπλοποιήσις τῆς μεθόδου. — Ἀντιφάσεις καὶ καταχρήσεις τῶν ἀρχῶν. — Τρόπος τῆς σπουδῆς τῶν διαφόρων μαθημάτων. — Ἡ ἠθικὴ ἀνατροφὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐποπτείας, τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως ἀγαθῶν συναισθημάτων. — Οὐσιωδεστάτη ἡ ἐπίδρασις τῆς μητρὸς. — Θρησκευτικὴ ἀγωγή.

Ἡ ἱστορία τοῦ βίου τοῦ Πεσταλότιου συνδέεται ἀναποσπαστῶς, καθὼς εἶδαμεν, μὲ τὸ ἔργον του. Μᾶλλον ἀποκαλύπτει δὲ μὲ ὅλην των τὴν λαμπρότητα τὰς

ἠθικὰς ἀρετάς, μὲ τὰς ὁποίας ἦτο προικισμένος. Προσέτι μᾶς φανερώσει, διὰ μέσου ὄλων τῶν περιπετειῶν μακροῦ βίου πλάνητος καὶ παλυταράχου, ἀδιάκοπον ἀγῶνα πρὸς ὀριστικὸν καταρτισμὸν μεθόδου ἐκπαίδευσως καὶ ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ.

Ἄλλὰ ποῖα εἶναι ἡ «Μέθοδος» αὕτη, ἀρκετὰ δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ, διότι ὁ ἴδιος δὲν κατώρθωσε νὰ τὸ διατυπώσῃ μὲ τρόπον ὀριστικόν. Ἐμεινε λοιπὸν ἀόριστος καὶ ἀμορφος εἰς τὸν νοῦν τοῦ Πεσταλότιου, ἀρμοδιώτερον διὰ φλογερὰ πλάσματα τῆς φαντασίας, παρὰ διὰ δημιουργήματα τῆς ἀφρημένης σκέψεως. Διὰ τοῦτο εἰς σύγχρονός του συγγραφεὺς δικαίως ὑπόπτευεν, ὅτι «ἡ Μέθοδος, διὰ τὴν ὁποίαν τόσον πολὺς λόγος ἐγένετο, δὲν εἶχεν ἀκόμη καλῶς κατασταλάξῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ δημιουργοῦ της.» Διότι ὁ Πεσταλότιος πολλὰ ἠρεύνησεν, ἀλλὰ δὲν ἔφθασεν εἰς συμπεράσματα. Συνέλαβε τὰς ιδέας μεγάλων πραγμάτων, ἐπροσπάθησε νὰ τὰς πραγματοποιήσῃ, ἠγωνίσθη, κατεπονθήθη, ἀλλ' ἐπὶ τέλος δὲν ἔφθασεν εἰς ἀποτέλεσμα. Εἰς ὄλην του τὴν ζωὴν ἔκαμνε δοκιμὰς, καὶ αἱ θεωρίαι του ἠλλάσσαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μεταγενέστεροι σχολιασταὶ του ἐξήγησαν τὴν «Μεθόδον» του κατὰ τὰς ἰδικὰς του ἑκαστος ἀντιλήψεις, καὶ τὴν παρεμόρφωσαν, τὴν παρήλλαξαν, ἀκόμη καὶ τὴν συνεσκότισαν. Εἰς μαθητῆς τῆς σχολῆς τοῦ Ὑδερδὸν ἔγραφε πολὺ κατόπιν: «Ἡ καλουμένη μέθοδος τοῦ Πεσταλότιου ἦτο αἰνίγμα δι' ἡμᾶς, ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς καθηγητάς μας. Καθὼς καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους ἔκα-

στος ἐνόει κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκαλοῦ ἤλθε δὲ ἡμέρα, ὅτε ἕκαστος ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν του ὡς τὸν μόνον, ὃ ὁποῖος ἐνόησε τὸν Πεσταλότιον, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκήρυξαν, ὅτι καὶ ὁ Πεσταλότιος ὁ ἴδιος δὲν εἶχεν ἐννοήσῃ τί ἤθελε...»

Καὶ ἐν ταῦτοις δὲν εἶναι ἀδύνατον διὰ μέσου τῶν διαφόρων καὶ πολλακίς ἀντιφατικῶν τρόπων, ὅσους ἀλληλοδιαδόχως ἐδοκίμασεν, νὰ διακρίνωμεν τοὺς οὐσιώδεις χαρακτηῆρας τοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ἐφαρμόσῃ, τὰς ἐξεχούσας ιδέας, αἱ ὁποῖαι διηγήθουν τὴν διδασκαλίαν του καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἐνότητα τοῦ παιδαγωγικοῦ του σταδίου.

Μία ἰδέα, τὴν ὁποίαν πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ διαφωτίσωμεν, κυριαρχεῖ τῶν ἄλλων, ἡ ἰδέα τῆς ἐποπτείας, θεωρούμενης ὡς ἀρχῆς πάσης γνώσεως, καὶ ἐπομένως ὡς βάσεως πάσης διδασκαλίας. Θὰ ἐπλησιάζαμεν δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἠρίζοντες τὸν Πεσταλότιον ὡς αὐτὸν παιδαγωγὸν τῆς ἐποπτείας.» — «Τί ἔκαμα, ἔλεγε, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ἀτομικόν μου ἔργον; Ἔθεσα τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, τὴν κυριαρχοῦσαν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισα, ὅτι ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ βᾶσις πάσης γνώσεως.» Εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι καὶ ἄλλοι παιδαγωγοὶ πρὸ αὐτοῦ, ὁ Κομένιος καὶ Βασιλόβιος, εἶχαν δοκιμάσῃ νὰ τὴν ἐφαρμόσουν.

Ἄλλὰ τί εἶναι ἄρχῃ γὰρ ἡ ἐποπτεία; Δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐξωτερικὴ ἀντίληψις τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ἐποπτεία ἐκτείνεται εἰς τὰς ἑμπειρίας τῆς ἐσωτερικῆς συνειδή-

σεως, εἰς τὰ συναισθήματα, εἰς τὰς συγκινήσεις, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐντυπώσεις. « Ἐποπτεία εἶναι ἡ ἄμεσος ἐντύπωσις, τὴν ὁποῖαν ὁ φυσικὸς καὶ ἠθικὸς κόσμος παράγουσιν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν μας αἰσθήσεων. » Ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ ἄμεσος ἀτομικὴ ἐμπειρία μας. Ἐν δὲ αἱ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεις πρέπει νὰ χρησιμεύουν ὡς θεμέλιον τῆς διανοητικῆς ἀγωγῆς, τὰ συναισθήματα τῆς ἀγάπης, τῆς πίστεως καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης, ἀναπτυχθέντα ἐνωρὶς εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ παιδίου, θὰ γείνουν τὸ στερεὸν καὶ ἀσφαλὲς στήριγμα τῆς ἠθικῆς του ἀνατροφῆς.

Ὡς ἐννοήσωμεν καλῶς τὴν σκέψιν τοῦ Παιδαγωγοῦ Συχνότατα ἡ συνήθης διδασκαλία παρουσιάζει εἰς τὸ παιδίον ἀπὸ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῶν σπουδῶν του ἀφηρημένας καὶ γενικὰς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τίποτε ἐκ τῆς ἐμπειρίας του. Τοῦ ἠμιλοῦμεν π.χ. περὶ ὀρέων καὶ λεκανοπεδίων, χωρὶς νὰ ἔχη ἀναβῆ μῆτε ἓνα λόφον· περὶ ποταμῶν καὶ περὶ ὠκεανῶν, χωρὶς νὰ ἔχη ἔδην μῆτε ἓνα βάλτον, μῆτε ἐν ῥυάκιον. Ἐπίσης τὸ διδάσκωμεν τὰς μεγάλας λέξεις καθήκον καὶ ἀρετὴ, χωρὶς νὰ ἔχωμεν προηγουμένως ἐξεγείρη εἰς τὴν καρδίαν του τὰ ἠθικὰ συναισθήματα. Τοιοῦτοτρόπως κτίζομεν ἐπὶ ἄμμου, σπεύρομεν ἄγρον· χωρὶς νὰ ὀργώσωμεν. Καὶ διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν σαφέστερον, ἐπιστρέφωμεν τρόπον τινὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀδυνατοῦς μνήμης του μὲ βράκη γνώσεων, αἱ ὁποῖαι ἀδύνατον νὰ ἐμφυτευθοῦν καὶ ῥιζοβολήσουν· διότι εἶναι ὡσάν πίνακες ἐπιγραφῶν, οἱ ὁποῖοι κρεμάσθῃσι χωρὶς στε-

ρεότητα ἐπάνω εἰς τοῦτον ἀπλυτον καὶ κακοκτισμένον, θ' ἀποσπασθοῦν μετὰ τὴν πρώτην πνοὴν τοῦ ἀνέμου.

Τὴν ἐπιπόλαιον ταύτην ἐκπαίδευσιν τῶν παλαιῶν σχολείων θέλει νὰ ἐξαφανίσῃ ὁ Πεσταλότσης. Ἄς κλείσωμεν τὰ σχολεῖα, ὅπου ἐνεργεῖ ὁ διδάσκαλος μόνον ἢ μᾶλλον τὸ βιβλίον. Ἄς ἀνοίξωμεν ἀπ' ἐναντίας τὸ σχολεῖον, ὅπου εἶς παιδίον, προκαλούμενον νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῶν αἰσθήσεων του καὶ νὰ γυμνάξῃ τὴν συνείδησίν του, θὰ εὖρη ἐντὸς του τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας του, τὸ ὑποστήριγμα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς του διαπλάσεως, τὸν σπόρον τέλους, ὁπόθεν διὰ βαθμιαίας ἀναπτύξεως θὰ φυτρώσῃ τὸ ἀνθρώπινον ὄν πεπαιδευμένον, φωτισμένον καὶ ἐνάρετον, ὡσὰν ζωντανὸς ὀργανισμὸς καθὼς φυτρώνει τὸ δένδρον ἀπὸ τὸν καρπὸν. Τὸν σπόρον τοῦτον ἡ ἐποπτεία μόνη δύναται νὰ ἀναποθέσῃ εἰς τὸ πνεῦμα. Ἰδοὺ διατί ὁ Πεσταλότσης ἀποκρούει τὰ βιβλία, καταργεῖ τὴν κατὰχρησιν τῶν ἀποκλειστικῶς θεωρητικῶν μαθημάτων καὶ φέρει τὸ παιδίον ἐμπρὸς εἰς τὰ πράγματα. «Μὴ τὸ ρίπτετε εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λέξεων, πρὶν μορφώσετε τὸ πνεῦμά του διὰ τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων». — «Τὸ παιδίον δὲν θέλει μεσίτην μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως.» Συχνὰ δ' ἐπανελαμβάνεν : «Ἡ φύσις εἶνε τὸ πᾶν.» Ἄλλ' ἕως μὴ φανταζώμεθα ὅτι ὁ Πεσταλότσης περιορίζεται εἰς τὰς φυσικὰς ἐποπτείας περιπλοκοῦς καὶ ἀώρους, ὅπως μὲς τὰς παρουσίαν αἰσθήσεις καὶ ἡ συνείδησις. Πρέπει νὰ ὀριμώσων διὰ βραδείας ἀναλύσεως. Ὅθεν καὶ συχνότατα ἡ εἰς τὴν φράσιν

εἰς ἐν βιβλίον του ἐπαναλαμβάνεται: ὅτι πρόκειται νὰ ἡδηγῶμεν τὸ παιδίον ἀπὸ τὰς συγκεχυμένας ἐποπτείας εἰς τὰς καθαρὰς ἀντιλήψεις,» ὅτι πρέπει νὰ τὸ ὑψώνομεν «ἀπὸ τὰς ἀορίστους ἐποπτείας εἰς τὰς ὠρισμένας γνώσεις.» Ἐἴ σημαίνει τοῦτο, ἢ ὅτι ἡ ἀνατροφή τῆς φύσεως δὲν ἀρκεῖ διόλου, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἐποπτεία εἶχει ἀνάγκη νὰ φωτισθῇ, ν' ἀνακλυθῇ, ὅτι τέλος ὑπάρχει «τέχνη ἐποπτικὴ»; Καὶ ἡ τέχνη αὐτὴ συνίσταται εἰς τὴν ὀργάνωσιν σειράς ἀσκήσεων μεθοδικῶς συνδυασμένων, αἱ ὁποῖαι ἢ μίαν μετὰ τὴν ἄλλην προτείνονται εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ παιδίου.

Κατὰ τίνα τάξιν πρέπει νὰ γίνωνται αἱ ἀσκήσεις αὗται; Κατὰ τὴν ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν ὁ Πεισταλότσης ἔβησε καὶ ἄλλος παιδαγωγός, ὁ Ἐρβαρτος, ἀνέπτυξε τὴν ἀρχὴν τῆς «βαθμιαίας προόδου» ἢ, ἐν θέλει, τῆς «συγκεντρώσεως». Ἄς δυσπιστώμεν πρὸς τὴν κατὰ τμησιν, τὴν κοινοτάτην εἰς τὰς συνήθεις σπουδὰς, εἰς τὰς διδασκαλίας, ὅπου ἀτάκτως παραθέτουν γνώσεις ἀσυναρτήτους, χωρὶς κανένα σύνδεσμον μεταξὺ των, ὡς τὰς κακῶς συνηρηολογημένας ψηφίδας ἀτέχνου ψηφιδωτοῦ. Διότι, ὅπως αἱ γνώσεις χρειάζονται ἐν ὑποστήριγμα, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἐποπτεία, οὕτω χρειάζονται καὶ μίαν ἀλληλουχίαν καὶ μίαν τάξιν ἀναπτύξεως· εἰς τοῦτο δὲ συνίσταται ἡ μέθοδος. Αἱ διάφοροι γνώσεις, αἱ συγκροτοῦσαι τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, πρέπει νὰ προσφέρωνται εἰς τὸ παιδίον ἀκατὰ συνεχεῖς σειράς καὶ δίχως χάσματα.» Εἰς ἐκάστην ἐποπτείαν συνδέονται, ὡς εἰς κυρίαν ἰδέαν, ὅλα, ὅσα

ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν τῶν ἰδίων. Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀσυναρτησία μεταξύ χθεσινοῦ καὶ σημερινοῦ μαθήματος. Ἐπειτα θὰ φροντίζωμεν— καὶ μεγάλως ἐπιμένει— εἰς τοῦτο ἡ Παιδαγωγία— νὰ συγκρατῶμεν τὸν μαθητὴν εἰς ἐκάστην ἄσκησιν μὲ ὑπολογισμένην βραδύτητα, ἕως ὅτου τὴν κάμῃ ἐντελῶς κτῆμά του. Δὲν θὰ ἐπιτρέπωμεν νὰ κάμῃ βήμα μακρύτερα, πρὶν ἀσφαλίσῃ σπέρειός τοῦ βιάσισμά του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον διέταξεν. Ὅπως ἀντίθετον πρὸς τὴν καλὴν μέθοδον διδασκαλίας εἶναι νὰ μεταβαίνομεν ἀπὸ ἓν εἰς ἄλλο μάθημα, χωρὶς νὰ ἔχωμεν βεβαιωθῆ ὅτι ἡ προηγούμενη γνῶσις ἔχει ἐντελῶς ἀποκτηθῆ καὶ ὅτι αὕτη καθιστᾷ δυνατὴν καὶ εὐκόλον τὴν ἐπομένην γνῶσιν. « Πάν ὅ,τι δὲν εἶναι ἄρτιον εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν του θὰ ἐκτραθῆ κατὰ τὴν αὔξησίν του. » Ἐπειτα εἰς τὴν ἀνατροφὴν εἶναι μέγα κακὸν τὸ νὰ ἀρκοῦμεθα εἰς τὴν ἀτελή, μεγάλην δὲ σημασίαν ἔχει τὸ νὰ συνηθίζωμεν τὸ παιδίον νὰ κάμῃ καλῶς πᾶν ὅ,τι κάμνει, διὰ νὰ « τείνῃ εἰς τὴν τελειότητα. »

Εἰς τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τῶν ἀσκήσεων, τὴν ὁποίαν συνιστᾷ, διὰ νὰ καταστήσῃ γονίμους τὰς πρώτας ἐποπτείας, ἡ Παιδαγωγία ἰσχυρίζεται ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν τάξιν τῆς φύσεως. Ἡ φύσις λοιπὸν θέλει νὰ προχωρῶμεν ὄχι ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ εἰς τὰ σύνθετα, ἀλλὰ— σύστασις πολὺ σαφεστέρα— ἀπὸ τὰ πλησίον εἰς τὰ μακρὰν. Ἡ παρατήρησις τοῦ παιδίου πρέπει νὰ ἐκτείνεται ἀπὸ ὅ,τι ἐγγίζει, ἀπὸ ὅ,τι βλέπει περίγυρὸν τοῦ εἰς ὅ,τι κεῖται πλησίον καὶ βαθμυδὸν εἰς τὰ μακρινώ-

τερα ἀντικείμενα. « Ἡ γνώσις ἀρχίζει περί τῶ ἀνθρώπου καὶ ἐκεῖθεν ἐκτείνεται κυκλωτέρως. »

Διὰ τὸ φέρωμεν ἀμέσως παράδειγμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἃς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀσκήσεις τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς γλώσσης, ὅσας ἐπιτείνειν ὁ Πεσταλότσιος εἰς τοὺς μαθητὰς του εἰς Βουργδορφ. Ἐξ ὅλων τὸ πλησιέστερον εἰς ἡμᾶς εἶναι τὸ ἰδικόν μας σῶμα. Πρὸ παντός λοιπὸν τὸ παιδίον πρέπει νὰ ἀσκηθῆ πῶς νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ ὀνομαζῇ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματός του.

Πρέπει π. γ. ὁ μαθητὴς ν' ἀπαριθμήσῃ τὰ χεῖλη, τὰ ὀστά τῆς κάτω σιαγόνας, τὰ ὀστά τῆς ἄνω σιαγόνας, τὸ στόμα, τὰς γωνίας τοῦ στόματος, τὴν δεξιάν γωνίαν τοῦ στόματος κτλ. Ἐννοεῖται, ὅτι εἰς ὅλα ταῦτα πρέπει ν' ἀποφύγωμεν τὰς γελοίας καὶ παιδαριώδεις καταχρήσεις καὶ ὑπερβολὰς. Ἀλλὰ διὰ ν' ἀρχίσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς σκέψεως τοῦ παιδίου, δὲν ἔχομεν ἄλλο καλλίτερον ἀπὸ τὴν περιγραφικὴν ἀνάλυσιν τοῦ πλησιεστάτου εἰς ἡμᾶς ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον μᾶλλον ἐνδιαφερόμεθα νὰ γνωρίζωμεν, τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Καὶ ἐπειτα εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν ἐνὸς ἐκάστου τῶν ὀργάνων μας συνάπτομεν τὴν σπουδὴν τῶν λειτουργιῶν του. Καὶ μόνη δὲ ἡ ἀνάλυσις τῶν λειτουργιῶν τούτων μας ὀδηγεῖ εἰς σειρὰν ὠφελίμων παρατηρήσεων περὶ τῶν ἀντικειμένων, πρὸς τὰ ὁποῖα τὰ ὄργανα ἡμῶν μας φέρουν εἰς σχέσηιν, δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ πρὸς πᾶν ὅ, τι βλέπομεν, πρὸς πᾶν ὅ, τι ἀκούομεν.

Εἰς τὰς ἐξῆς λέξεις ὁ Πεσταλότσης συνώψιζεν ἀλόκληρον τὴν παιδαγωγικὴν του ἰατρικῆν ἑκαστον κλάδον γνώσεων πρέπει νὰ ὑπάρχουν σειραὶ ἀσκήσεων, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἀρχὴ νὰ εἴναι δυνατὴ εἰς ὅλους (ἐποπτεία), ἡ δὲ κανονικὸς συνειρημὸς (βαθμιαία πρόοδος), θέτων πάντοτε εἰς κίνησιν τὰς δυνάμεις τοῦ παιδίου, χωρὶς νὰ τὰς ἐξαντλή μὴδὲ νὰ τὰς κουράζη, νὰ συντελεθῇ εἰς πρόοδον συνεχῆ, εὐκόλον καὶ ἑλκυστικὴν». Εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμάς περιλαμβάνεται ὅλη ἡ οὐσία τῆς μεθόδου τοῦ Πεσταλότση: ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς αὐστηρῆς ἀλληλουχίας τῶν διδακτικῶν διδαγμάτων, ὡς καὶ δύο ἄλλαι ἀρχαί, περὶ τῶν ὁποίων μένει νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ αἱ ὁποῖαι ἐξ ἄλλου συσχετίζονται μὲ τὰς προηγουμένας: δηλαδὴ ἡ ἀρχὴ, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη καλλιτέρα μέθοδος ἀνατροφῆς ἀπὸ ἐκείνην, ἡ ὁποία γυμνάζει τὴν ἐνεργητικότητα, καὶ ἐπομένως ἐξεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον.

Ὀλιγωτέραν σπουδαιότητα ἔχει ἡ ἑκτασις τῶν θετικῶν γνώσεων ἀπὸ τὴν κατ' ἐντάσιν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας ἔχει ἐνδυναμώσῃ καὶ αὐξήσῃ ἡ ἀσκήσις. Ἀπὸ τὴν ἀσκήσιν τῶ ὄντι, ἀπὸ συνεχῆ ἐνεργειῶν, ἐξαρτᾶται ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις. « Ἡ φύσις, ἔλεγεν ὁ Πεσταλότσης, ἀναπτύσσει ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἡ δὲ χρῆσις των πάλιν φέρει τὴν ἀνάπτυξιν των». Πρέπει νὰ κινήται τὸ παιδίον οἱ ὀφθαλμοὶ του, ἡ φωνὴ του καὶ αἱ χεῖρές του πρέπει νὰ εἴναι εἰς διαρκῆ ἀσχολίαν. Μακρὰν λοιπὸν αἱ ματαιόσχολοι ἀναγνώσεις, αἱ μακρὰ μὴχανικαὶ

ἀποστηθίσεις. Μακρὰν αἰ νουσταλείαι ἐκεῖναι παραδόσεις, ὅπου εἰς τυπικὸς διδάσκαλος ὑπαγορεύει ἢ ἐκθέτει τὴν σοφίαν τοῦ εἰς δυστυχῆ παιδία, τὰ ὅποια ἀρκοῦνται νὰ ὑποφέρουν μὲ ὀλίγην ἢ πολλήν ἀπροσεξίαν, ἀλλὰ βέβαια μὲ πλήξιν, μαθήματα μονότονα. Τὸ ἀληθινὸν σχολεῖον εἶναι ἐκεῖνο, ὅπου ὅλοι ἐνεργοῦν, καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλος. Ὁ μὲν διδάσκαλος ὁμιλεῖ, ἀπαγγέλλει φράσεις, οἱ δὲ μαθηταὶ σκίπτονται καὶ ἀπαντοῦν. Μεγάλαι ἀφηγήσεις κουράζουσι, ἐν ᾧ αἱ ἐρωτήσεις ἐξεγείρουσι καὶ ζωογονοῦν. Ἡ ἐνέργεια, πηγὴ εὐτυχίας διὰ τὴν ζωὴν, εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητος εἰς τὴν πρόοδον τοῦ σχολείου. Ὡς ζωογονῶμεν, ὡς ἀφυπνίζωμεν ἀκατάπαυστα τὸ πνεῦμα. Ὑπάρχουσι παθητικαὶ ιδιότητες τῆς ψυχῆς, ὅπως ἡ μνήμη. Τούτων ὡς ὑπερισχύουσι αἱ ἐνεργητικαὶ ιδιότητες, δηλαδὴ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ κρίσις. Τὴν μηχανικὴν ἐκπαίδευσιν ὡς ἀντικαταστήσωμεν μὲ τὴν ἐνεργητικὴν, ἡ ὅποια ὀξύνει τὴν προσοχὴν, θέτει εἰς κίνησιν τὴν θέλησιν καὶ διεγείρει τὰς ἐσωτερικὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς.

Ἡ δύνατο ἴσως ν' ἀντιτείνῃ τις, ὅτι ἡ πρόκλησις αὕτη εἰς ἐνεργητικότητα δὲν φαίνεται νὰ συμφωνῇ μὲ ὅσα γνωρίζομεν διὰ τὴν πρακτικὴν τοῦ σχολείου, τὴν ὅποιαν ἐφήρμοζεν ὁ Πεσταλότσης, μὲ τὸν ὑπέριμετρον ζῆλον, τὸν ὅποιον ὁ ἴδιος ἀνέπτυσσεν εἰς τὴν διδασκαλίαν. Πιθανὸν εἰς πρὸς τοῦτο νὰ ἔκαμνε κάπως κατὰχρησιν ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ ἐνεργητικότης τοῦ διδασκάλου προκαλεῖ τὴν ἐνεργητικότητι τοῦ μαθητοῦ.

Διάσημος συγγραφεὺς γὰλλος ἔγραφε: «Φωτισμέναι τάξεις, φωτίσθητε! Πρὶν στείλετε τὸν λαὸν εἰς τὸ σχολεῖον, πηγαίνατε αὐτὸς!» Καὶ πόσοι γονεῖς σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἀνάγκη, ἐν ᾧ ἀνατρέφουν τὰ τέκνα των, νὰ φροντίζουσιν συγχρόνως καὶ διὰ τὴν ἰδικὴν των ἀνατροφήν; Πρακτικὸς δέ, ἀντὶ νὰ τιμωρηθῇ μαθητὴς, δὲν εἶνε δικαιοτέρα νὰ τιμωρηθοῦν καὶ σωφρονισθοῦν οἱ ἡμεροὶ ὑπάκτιοι, οἱ γονεῖς του! Ὁμοίως δυναμέθω νὰ εἴπωμεν πρὸς τοὺς διδασκάλους:— Θέλετε νὰ κινήσατε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδίου; Ἀρχίσκατε αὐτὸ οἱ ἴδιοι νὰ ἐνδιαφερέσθε διὰ τὴν διδασκαλίαν σας. Εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταδώσωμεν συγκίνησιν, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι δὲν αἰσθανόμεθα, καὶ νὰ καλλιεργήσωμεν κλίσιν, τῆς ὁποίας διόλου δὲν μετέχομεν.

Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος ὁ Πεσταλότσης συγγὰ περιέπιπεν εἰς ἀντιφάσεις πρὸς τὰς ἀρχάς του. Καὶ μὲ ἔλην του τὴν καλὴν προαίρεσιν περιέπιπτε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τυπικότητα καὶ τὴν μηχανικὴν διδασκαλίαν. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ ὑπερβολικὴ καὶ θορυβώδης δραστηριότης δὲν ἐγένετο ἐμπόδιον εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν μαθητῶν του, ἀφ' οὗ ἀπ' ἐναντίας ἐζήτει ὡς σκοπὸν καὶ ἀποτέλεσμα νὰ τὴν προκαλῆ καὶ τὴν διατηρῆ. Ἄν ἐκινεῖτο, τὸ εἶκαμεν, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ μὲν τοὺς ἐργατικούς εἰς τὸν ζῆλόν των, νὰ ἀρτυνίζῃ δὲ τοὺς ἀπαθεῖς ἀπὸ τὴν γαυνοσίαν των.

Μὲ τὴν ζωντανὴν διδασκαλίαν ὁ διδασκάλος δεικνύει μὲν τὸν δρόμον, ἀλλ' ἀφίνει τὸ παιδίον νὰ περιπατῆ, μεταχειρίζεται τὸν ἑαυτὸν του πρὸ πάντων διὰ νὰ διδῇ

ἀφορμὰς νὰ γυμναζέται ἡ παρὰκρήρησις καὶ ἡ ἀτομικὴ σκέψις. Ἡ ζωντανὴ λαϊκὸν διδασκαλίαν δὲν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μόνον νὰ προετοιμάξῃ, ἀπ' εὐθείας τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς, τὸ ὅποιον εἶναι ἡ μόρφωσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων· ἀλλὰ συντρέχει ἐμμέσως εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐξεγείρουσα τὸ ἐνδιαφέρον, ὠφελουμένη ἀπὸ τὸ θέληματρον, τὸ ὅποιον ἐμπνέουσι μαθήματα καλῶς προσυγδιασθέντα—ὄχι βέβαια τὸ θέληματρον, τὸ ὅποιον ἀπαλλάττει ἀπὸ τὸν κόπον καὶ ἔχει σκοπὸν νὰ μεταβάλλῃ τὰ σοβαρὰ μαθήματα εἰς παιδαγωγικὰς τέρψεις, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸ θέληματρον, τὸ ὅποιον ὑποδοθῆι καὶ στέρηται τὸν κόπον τῆς μαθήσεως. Ὁ Πεδυαλότσης ἀπέφυγε τὴν ἀποκλειστικῶς διδασκαλικὴν διδασκαλίαν. Ἡ διδασκαλία του ἦτο ἔκλυστη· εἰς τὸ σύστημα του ὄλα διέσπειραν ὡς καὶ σφρήναιαν, ἡ δὲ ἀλήθεια ἀνέβλυζεν ἐκ τῆς ἐποπτείας καὶ καθίστα περιττὰς τὰς διὰ μακρῶν λόγων ἐπεξηγήσεις, αἱ ὅποιαι συντείνουσι εἰς τὸ νὰ φωτίσῃ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν πλάνην τόσον, ὅσον αἱ κωδωνοκρουσαὶ δύνανται ν' ἀποσοθήσῃσι τὰς ἀπειλητικὰς πυρκαϊὰς. Ἐὰ εὐφύιστερον μίση ἐσυνδυάζοντο, διὰ νὰ χειραγωγήσῃσι καὶ προαγάγῃσι τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ εὐκολὸν εἰς τὸ δύσκολον καὶ διὰ νὰ δώσῃσι τέλος εἰς τὸν μαθητὴν τὴν μεγάλην χαρὰν τῆς ἐνεργείας.

Εἰς τοῦτο πρὸ πάντων ἐπρόσεχεν ὁ Πεδυαλότσης. Τὸ 1816 ἐδέχθη εἰς τὸ Ὑβερδὸν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀγγλοῦ παιδαγωγοῦ Ἀνδρέου Μπέλλ, ὁ ὅποιος μετέφερεν εἰς Ἀγγλίαν τὴν καὶ εἰς ἡμᾶς ἔπειτα διαδοθεῖσαν

ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον. Μὲν εὐχαρίστησιν ἐξέθεσε τὴν μέθοδόν του, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Μπέλλ τὴν ἰδικήν του. Ἄλλοι δὲ δύο παιδαγωγοὶ ἦλθαν εἰς συνάφειαν, χωρὶς αἰ ψυχαί των νὰ συγκοινωνήσουν. Ὁ Ἄγγλος ἀνεχώρησε χωρὶς νὰ συγκινηθῆ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ Ἐλβετοῦ. Δὲν εὐρῆκε σχεδὸν τίποτε νὰ ἐπιδοκιμάσῃ ἀπὸ τοὺς κανόνας, ὅσους ἠκολοῦθον εἰς τὸ Ὑβερδόν. Καὶ ὅμως ὁ Πεσταλότσιος τοὺς ἐξήγησεν εἰς αὐτὸν λεπτομερῶς. Εἶχεν εἶπῃ πῶς ἀπὸ ὅλα τὰ δυνατὰ ἐλαττήρια τῆς ἐνεργητικότητος ἀπέκλειεν ὅσον τὸ δυνατόν τὴν φιλοτιμίαν, ἐστηρίζετο δὲ πολὺ εἰς τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ καθῆκον καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς γενεῖς καὶ τοὺς διδασκάλους· ἀλλ' ὡς πρῶτιστον καὶ ἀνώτατον ὅλων ἐθεώρει τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὸ μάθημα, τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὑποῖον ἀφεύκτως προκαλεῖ μὲρρωσιν ἀπλήν, βαθμιαίαν, ἀρμόζουσαν ἀκριβῶς εἰς τὸν βαθμὸν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἐκάστου παιδίου.

Ὡς τελευταῖον χαρακτηριστικὸν τῆς μεθόδου τοῦ Πεσταλότσιου πρέπει νὰ σημειωθῆ ἡ μεγάλη του φροντίς ν' ἀπλοποιῆ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ κάμνῃ εὐκόλον τὸν χειρισμὸν των ἀκόμη καὶ εἰς ἀμαθεῖς. Καὶ ὁ μὲν σκοπὸς του εἶναι ἀξίειπαινος, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα τοῦ ὑπερβολικὸν καὶ ἐσφαλμένον. Ἐφραντάζετο δὴλα δὴ σύνολόν τι τρόπων τόσον πολὺ ἀπλῶν καὶ ὀρισμένων, ὥστε καὶ ἀκατάρτιστος σχεδὸν διδάσκαλος καὶ ἀγράμματος σχεδὸν μήτηρ, μεγαλητέρα τις ἀδελφὴ, ἀκόμη καὶ ἀφωσιω-

μένη ὑπηρετρία νὰ δύνανται νὰ τὸ μεταχειρίζεται. Ἐτρεφε τὸ χιμαϊρικὸν σχέδιον μεθόδου, τῆς ὁποίας ὅλη ἡ ἀποτελεσματικότης θὰ ἐξήρξατο ἀπὸ τὴν τελειότητα τοῦ μηχανισμοῦ, ὅχι ἀπὸ τὴν ἐπιδεξιότητα ἐκείνων ὅσοι τὴν ἐφήρμοζαν ὡσάν νὰ ἦτο ὄηλα δὴ μηχανὴ τόσον τελείως κατεσκευασμένη, ὥστε καὶ ὁ πλέον ἀδέξιος ἐργάτης νὰ τὴν θέτῃ εἰς κίνησιν. Ἡθελε λοιπὸν ὅλα νὰ τὰ ἀπλοποιήσῃ, καὶ μὲ τὴν ὑπερβολικὴν του φαντασίαν τόσον πολὺ κατεφρόνει ὅλα τὰ μέσα τὰ μορφωνόντα τοὺς δημοδιδασκάλους, — διδασκλεῖα καὶ βιβλιοθήκας — ὥστε κατήντησε νὰ λέγῃ, ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ ἔρκει νὰ δίδωμεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ διδασκάλου ἕνα ἀπλοῦν Ὅδηγὸν τῶν μητῶν.

Ὡς πρὸς τοῦτο ἤρχετο εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του διότι κανεὶς παιδαγωγὸς δὲν ἐσπατάλησιν, ὅσον αὐτὸς τὰς δυνάμεις του, οὐδὲ διέθεσε τόσον μέρος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας του εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ παιδαγωγικοῦ του ἔργου. Ἄλλ' ὑπώπτευσεν, ὅτι θὰ ἦτο δύσκολον, ἂν ὅχι ἀδύνατον, ὅταν θὰ ἐγίνετο ἡ ἐκπαίδευσις γενικὴ καὶ παγκόσμιος, νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τοὺς ἀπειραριθμοὺς διδασκάλους τῶν ἀπανταχοῦ σχολείων ὁμοίον καὶ ἴσον μὲ τὸν ἰδικόν του ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν. Καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐπιτυχίαν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸ μέλλον τῶν λαῶν συνῆπτε καὶ ἐξήρτα ἐκ παιδαγωγικῆς τινος μηχανῆς τόσον τελείας, ὥστε νὰ ἐξαφανίζεται σχεδὸν ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια τοῦ ἐργάτου. Ἄς προσθέσωμεν δέ, ὅτι ὁ Πισταλότατος, ὁ ἄκρος φίλος τοῦ σχολείου, κατήντη ἐνίοτε νὰ τὸ θεωρῇ

ὡς μέσον τι τῆς ἀνάγκης προχειρόν, εἰς τὸ ὅποιον μᾶλλον ἀναγκάζει δῆθεν καὶ κατασκευάσει ἢ ἀμάθεια τῶν γονέων καὶ ἡ ἀπαλαμπαστικὴ ἀνεπιτηδευσίαις των εἰς τὸ ν' ἀνατρέφουσι τὰ τέκνα των. Ὅθεν τὸ σχέδιόν του περὶ ἀπλοποιήσεως τῶν μεθόδων δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ καὶ ἐξοικονομήσῃ τὴν ἄδουκμίαν τοῦ πνεύματος τῶν παιδίων, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων καὶ διευκολύνῃ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μεγαλύτερου του ἰνείρου: τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων διὰ τῆς μητρὸς. Προθύμως θὰ εἰδέχεται καὶ κατανοήσῃ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίαις, ὅπου προσικτικὴ καὶ φιλόστοργος μήτηρ, εἴτε χωρική καὶ ἐργατρία, εἴτε εὖπορος, θὰ ἐδίδασκε τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας της, ἐδιδουμένη ἀπὸ ἐν Ἐργασίδιον. Ἀλλὰ τὰ σχέδια ταῦτα, ὅσον εὐφυῆ καὶ ἀνφάνωνται καὶ πηγάζοντα ἀπὸ καλῆν προκρίσεων, οὔτε προκτικὰ εἶναι οὔτε ἐρασιμακ.

Ὁ Παιδαγωγός εἰς τὸ προκτικὸν μέρος δὲν εἶναι πάντοτε σύμφωνος πρὸς τὰ θεωρητικὰ του ἀξιόμακ. Αὐτός, ὁ ἀπόστολος τῆς ἐποπτείας καὶ κατὰ φύσιν ἀγωγῆς, δὲν ἀφίνει τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ ἐνεργήσουν ἐπαρκῶς, καὶ ὑποδουλώνει τὴν ἐποπτεῖαν εἰς πολὺ τεχνικοὺς κανόνας. Τὸ παιδίον, τὸ ὅποιον ἀπῆται ν' ἀνατρέφεται μὲ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὀρέξεών του καὶ μὲ τὴν αὐτοβουλίαν τῶν κλίσεων του, τὸ περιορίζει καὶ τὸ δεσμεύει μὲ δίκτυον λεπτολόγων μεθοδικῶν ἀσκήσεων, ὅπου ἡ πρωτοβουλία κινδυνεύει πολὺ καὶ ἡ αὐτόματος δράσις στενοχωρεῖται καὶ πνίγεται. Διηγούονται ὅτι μελισσοκόμος πολὺ ἐφευρετικὸς ἔστο-

γέσθη κάποτε, ὅτι ἦτο πολὺ κοπιαστικὸν νὰ πετοῦν αἱ μέλισσαι ἀπ' εἰδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ, νὰ μεταβαίνουν ἀπὸ ἀνθούς εἰς ἀνθούς, διὰ νὰ συλλέγουν τὸ μέλι των. Ἐσόνταξε λοιπὸν ὁ ἴδιος πρὸς χάριν των σωρὸν παντοειδῶν ἀνθῶν καὶ ἐκάμην ἀνθοδέσμας, τὰς ἵποῖς ἀπέθεσαν ἐτρόφους ἐμπρὸς εἰς τὰς κυβέλας... Ἡ ἱστορία δὲν μᾶς λέγει, ἂν αἱ μέλισσαι ἔπαυσαν νὰ πετοῦν ἐλεύθερα εἰς τοὺς ἀγρούς, διὰ νὰ συλλέγουν τὸ μέλι, οὔτε ἂν τυχὸν μερικά, ἀφ' οὗ ἐπληθίσαν τὰ ἐτραυὰ ἀνθῆ, παρήγαγον μέλι καλλίτερον.

Μετὰ τὴν εἰκόνα αὐτὴν ὁμοιάζει ἡ πλάνη τοῦ Πισταλότση, ὅτι ἐνόμισεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑποχρεώσῃ τὸ παιδίον νὰ ἀποστηθίζῃ ἐνόμικτα πρακτικῶν συστηματικῶς κατεταγμένων, ἀντὶ ν' ἀφήσῃ ἐλευθερίαν τινὰ εἰς τὰς παρατηρήσεις των. Εἶχαν δὲ ἐν μέρει δίκαιον καὶ ὅσοι εἶπαν, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν τρόπων τοῦ Πισταλότση θὰ ἦτο καταστρεπτικὴ εἰς τὴν φαντασίαν. Διότι πρέπει νὰ ὀδηγῶμεν, ὄχι νὰ δεσμεύωμεν, τὴν κίνησιν τῆς παιδικῆς φαντασίας. Ἀπαρῶντα ὅπως, διὰ νὰ μάθωμεν ἐν νήπιον νὰ βαδίζῃ, δὲν προσκαλοῦμεν κενὴν στρατιωτικὸν γυμναστήν, παρομοίως δὲν θὰ ἤρμοζε, διὰ νὰ τὸ συνθηθίσωμεν νὰ παρατῆρῃ καὶ νὰ σκέπτεται, νὰ τοῦ ἐπιβάλωμεν τὸν ζυγὸν γεωμετρικῆς αὐστηρότητος. Ἄς ἀφίνωμεν τὸ παιδίον μόνον του νὰ δοκιμάζῃ νὰ περιπατῇ, ἔστω καὶ ἂν κινδυνεύῃ νὰ παραπατήσῃ. Ἄς ἀνεχόμεθα δὲ νὰ βλέπῃ καὶ νὰ ἐξετάζῃ ἐλευθέρως δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ὅπως θέλει, κινδυνεύῃ ν' ἀπατηθῇ εἰς τὰς παρατηρήσεις του ἔστω καὶ ἂν ὑποπέσῃ εἰς

πολλὰ σφάλματα. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ μάθῃ νὰ σκέπτεται μόνον του. Ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὑπερβολικῆ τυπικότητος θὰ κατέβληθε καὶ θὰ συνέτριβε τὴν φυσικὴν ἐκείνην αὐτοβουλίαν, τὴν ὁποίαν ἀνάγκη νὰ σεβώμεθα, ἐὰν θέλωμεν ν' ἀναπτύξωμεν πνεύματα εὐστοφῶν, πλουτισμένα μὲ εἰκόνας καὶ μὲ ιδέας, καὶ νὰ μορφώσωμεν ἐλευθέρας διανοίας.

Τὰ μίσα τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τοῦ Πεσταλότιου δὲν ἦσαν πάντοτε φυσικὰ καὶ εὐστοχα. Ἀντὶ νὰ παρουσιάζη π. γ. εἰς τὴν πραγματογνωσίαν φυσικὰ ἀντικείμενα ἢ καλὰς εἰκόνας των, ζωντανὰ πράγματα, τῶν ὁποίων νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιά τὰς ιδιότητας καὶ τὴν χρησιμότητα, τὰ ὑπεχρέωνε νὰ ἐξετάζουσαν λεπτομερῶς τὸ χάρτινον ἐπίστρωμα τῶν τοίχων τῆς παραδόσεως, νὰ μετροῦσαν τὰς τρύπας του καὶ νὰ τὰς περιγράφουσαν.

Ἀντιφάσκων δὲ πρὸς τὰς ιδίας του ἀρχὰς ὁ Πεσταλότιος ἐλησμόνει τὴν πραγματικότητα, τὴν φύσιν, καὶ ἐχρονοτρίθει εἰς ζητήματα λεξιλογίου. Τοιοῦτοτρόπως ὑπεστήριζεν, ὅτι ἐφήρμοζε μίαν ἀπὸ τὰς ἀγαπητάς του θεωρίας, εἰς τὴν ὁποίαν, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη, ἀπέδιδε θεμελιώδη σημασίαν. Αὐτὴ εἶνα ἡ περίφημος ταξινόμησις του, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλας τὰς στοιχειώδεις γνώσεις ὑπέτασσεν εἰς τρεῖς ἀρχὰς: τὸν ἀριθμὸν, τὸ σχῆμα καὶ τὴν λέξιν, μὲ ἄλλους λόγους τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν γλώσσαν. Τὴν ἀφελῆ ταύτην θεωρίαν ἐφαντάζετο ὡς μεγάλην ἐφεύρεσιν, ὡς θεῖαν ἀποκάλυψιν, ἡ ὁποία τὸν εἶχεν ἐξαγάγη

ἀπὸ πολλὰς δυσκολίας, κατὰ τὰς κοπιώδεις ἐρευνας του. Τὸν ἠπάτα ἡ ἰδέα, ὅτι τοιοῦτοτρόπως εἶχε διακρίνη τὰς οὐσιώδεις ἀπὸ τὰς δευτερευούσας, τὰς κοινὰς ἀπὸ τὰς τυχαίας ιδιότητας τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ πρῶτον ἡ λέξις εἶνε ἡ ἔκφρασις πάσης ὑποκεισθῆποτε σκέψεως, καὶ αὐτῶν τῶν σχημάτων καὶ τῶν ἀριθμῶν, ἔπειτα τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα ἔχουν καὶ ἄλλας κοινὰς ιδιότη-
 τας, καθὼς π.χ. τὸ χρῶμα. Διατί δὲ νὰ μὴ περιλάβωμεν εἰς τὰ στοιχειώδη μαθήματα τὴν σύνθεσιν τῶν σωμά-
 των, τὴν χρησιμότητά των, τὰς αἰτίας των καὶ τὰ ἀπο-
 τελέσματα; Τὸ παιδίον δὲν θὰ ἔχη πραγματικῶς μορ-
 φωθῆ, ἐὰν γνωρίζῃ μόνον νὰ λογαριάζῃ, νὰ μετρή καὶ
 νὰ ὁμιλῇ. Θὰ τοῦ λείπουν ὅλαι αἱ ὠφέλιμοι γνώσεις ἐκ
 τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ τὴν πολὺπλοκον πραγμα-
 τικότητα τοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ τὴν ζωντανὴν φύσιν ὁ
 λογιστὴς καὶ ὁ γεωμέτρης θὰ ἔχουν ἐννοήσῃ μόνον τὰς
 δύο ἀφηρημένας ἐννοίας τοῦ σχήματος καὶ τοῦ ἀριθμοῦ.

Ἀπὸ τὴν περιορισμένην καὶ μικρολόγον ταύτην ἀν-
 τίληψιν τοῦ Πεσταλότιου ἐν μόνον μέρος ἅς κρατήσω-
 μεν, τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὑποκί-
 εὐλόγως ἀποδίδει εἰς τὴν σπουδὴν τῶν λέξεων. Ἡ
 γλῶσσα, ὅταν ἀντιστοιχῇ εἰς ἀκριβεῖς ἐποπτείας, ὅταν
 εἶναι τὸ ἀκριβὲς περιβάλλωμα τῆς ὀρισμένης καὶ σα-
 φοῦς ἰδέας, εἶναι βεβαίως τὸ οὐσιώδες ὄργανον τῆς ἀπε-
 λευθερώσεως τοῦ πνεύματος. Μέγας δ' ἐπαινος ὀφεί-
 λεται εἰς τὸν Πεσταλότιον, διότι ἐσπούδασε νὰ εὕρη
 πρακτικὰ μέσα, καθορίζοντα αὐστηρῶν προσαρμογὴν
 τῆς ἰδέας πρὸς τὴν λέξιν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν καὶ

εἰς τὰ χεῖλη τοῦ παιδίου. « Ἐάν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώ-
πης, ἔλεγε, τόσον πολὺ ἐξέπεσαν, ἡ αἰτία εἶναι,
ὅτι τὰ σχολεῖα τοῦ λαοῦ ἔδωκαν τόσῃν σημασίαν
εἰς λέξεις χωρὶς νοήμα, ὥστε κατέστρεψαν τοῦ ἀνθρω-
πίνου πνεύματος ὅχι μόνον τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἐκ
τῆς φύσεως ἐντυπώσεις, ἀλλ' ὡς καὶ τὴν ἰκανότητα
νὰ δέχεται τὰς ἐντυπώσεις ταύτας. Δὲν ἐδίδασκαν τὰ
παιδιά νὰ ἐκλεῖον... » Τὴν γλῶσσαν πρέπει νὰ μα-
θάνωμεν ἕκ τῆς χρήσεως, ὅθιν ὁ Πεσταλότσης κατήρ-
γει τὴν γραμματικὴν. Ἀλλὰ καὶ ἰδῶ περιέπεσαν εἰς
κατὰχρησιν καὶ τεχνικὸν μηχανισμόν, διότι οἱ μαθηταὶ
ὑπερχειοῦντο ν' ἀποστηθίσουν μικροὺς καταλόγους λέ-
ξεων, τὰς ὁποίας δὲν ἐννοοῦν ἄλλως.

« Τὸ σύστημά μου, ἔλεγον, εἶναι λεπτολόγος ἐξέ-
τασις τῆς φύσεως. » Πράγματι δ' ἐλεπτολόγει, καὶ
ὑπερβολικά. Εἰς τὴν ἰχνογραφίαν π. χ. ἔλεγον, ὅτι ἡ
φύσις δὲν δίδει εἰς τὸ παιδίον γραμμὰς, ἀλλὰ παρου-
σιάζει τὰ πράγματα μὲ περίπλοκον ποικιλίαν σχη-
μάτων. Ἐκεῖνος ὅμως ἀντὶ κατ' ἀρχὰς ν' ἀσκήσῃ
τὸ παιδίον πῶς νὰ παριστάνῃ τὰ πράγματα, καθὼς
τὰ βλέπει, ζητεῖ ἀπ' ἐναντίας νὰ χαράσῃ γραμ-
μὰς, τῶρα, γωνίας. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντίκειται πρὸς
τὴν ἀρχικὴν τάσιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς παιδι-
κῆς ἡλικίας. Τὸ παιδίον μόνον του προσπαθεῖ νὰ ζω-
γραφή τὰ πράγματα, καθὼς τὰ βλέπει. Οἱ ἄγριοι δὲν
ἔχουν γνώσιν τῆς ὀρθῆς γωνίας, ἀλλ' οἰκίσαι καὶ αἱ κα-
λόθαι των εἶναι ἐν γένει στρογγύλαι. Ἀλλ' ἡ ἀπαι-
τήσις τοῦ Πεσταλότση ν' ἀπλευστέσῃ τὴν ποικιλίαν

τῶν φυσικῶν μορφῶν διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων προήρχετο ἀπλῶς ἀπὸ τῆν τάσιν του νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ἀκριβείαν ὅπως διόλου γεωμετρικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ σχολεῖα του, πρὸ πάντων εἰς τὸ Ὑβερδόν, τὰ μαθηματικὰ ἦσαν ἐπικρατέστερα παρὰ τὰ ἄλλα μαθήματα. Καὶ ὅταν ἐγείνῃ ἡ παρατήρησις, ἀπεκρίθη: «Βίβλια θέλω οἱ μαθηταί μου νὰ μὴ πιστεύουν ἄλλο παρ' ὅ,τι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ, καθὼς τὸ δύο καὶ δύο κάνουν τέσσαρα.»

Ἀλλ' εἰς πολλὰ σημεῖα ἐκαμεν ἐπιτυχεῖς καινοτομίας, μεταχειρισθεῖς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐποπτείας, τὴν ὁποῖαν πρέπει πάντοτε νὰ ἐφαρμόζουν οἱ διδάσκαλοι. Εἰς τὸ Ὑβερδόν ἐδίδασκε τὴν γεωγραφίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἴτε εἰς τὰς γειτονικὰς πεδιάδας εἴτε ἐπὶ τῶν ὄρεων. Οἱ μαθηταὶ ἀπεκόμιζαν ἐκ τῶν ἐκδρομῶν ἀρκετὸν χῶμα ἀργίλλου, καὶ τὸ μετεχειρίζοντο ἀκολούθως διὰ νὰ παραστήσουν εἰς ἔκτυπον τὴν κοιλάδα, τὴν ὁποῖαν πρὸ ὀλίγου ἐπὶ τόπου ἐσπούδασαν. Μόνον δὲ ἀφ' οὗ μετὰ πολλὰς ἡμέρας ἐργασίας εἶχε τελειώσῃ τὸ ἔκτυπον, ἐπροχώρουν εἰς τὴν μελέτην ἐπὶ τῶν χαρτῶν.

Πόσων τρόπων, συνήθων σήμερον εἰς τὰ σχολεῖα ὄλων τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου, δὲν ὑπῆρξεν ὁ Περταλότσος ὁ εἰσηγητής! Πόσοι διδάσκαλοι τὸν μιμνῶνται χωρὶς νὰ τὸ ἠξέωρουν! Αὐτός, ὁ πρῶτος ἴσως, ὑπέταξε τὴν ἀνάγνωσιν εἰς τὰς προφορικὰς ἀσκήσεις, πράγμα τὸ ὁποῖον εἶνε σπουδαία μεταρρύθμισις. Διὰ νὰ μάθωμεν τὸ παιδίον νὰ ὁμιλῇ, ζητεῖ νὰ τὸ κάρωμεν νὰ βλέπῃ,

ν' ἀκούῃ, νὰ ψηλασθῆ πρῶτα, τὰ ὅποια τοῦ ἀρέσκουν καὶ προσελκύουν τὴν προσοχὴν του. Τὴν ἀνάγνωσιν τὴν ἀναβάλλει ὅσον ἔμπορῆ περισσότερον. Διότι τὸ παιδίον πρέπει νὰ ἤξεύρῃ νὰ ὁμιλῇ, πρὶν μάθῃ ν' ἀναγνώσκη. Διὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν μεταχειρίζεται κινήτὰ γράμματα, ὥστε τὸ παιδίον νὰ ἔμπορῆ νὰ τὰ συμπλησιάζῃ καὶ νὰ παρουσιάζῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του ὅλους τοὺς συνδυασμούς τῶν συλλαβῶν. Πολὺ ἐπέμεγαλ' εἰς τὸ νὰ συλλαβίζουσιν οἱ μαθηταὶ ρυθμικῶς καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουσιν ὅλοι ὁμοῦ τὰ γράμματα καὶ τὰς συλλαβὰς. Τὴν γραφὴν ἐδίδασκε μετὰ τὴν ἰχνογραφίαν· τὴν δὲ ἀριθμητικὴν ἐμπειρικῶς καὶ μὲ αἰσθητὰ μίσα. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ ἀφηρημένους ἀριθμούς, ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ καταλάβῃ τὴν πραγματικὴν τῶν ἀξίαν, προσθέτων διάφορα πράγματα, ὡς κεράσια, καρύδια κτλ. Πρὶν νὰ λογαριασῇ μὲ τὰ σημεῖα 10, 12, πρέπει νὰ μετρήσῃ τοὺς δέκα δακτύλους τῆς χειρός, τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους. Οἱ πρῶτοι λογαριασμοὶ πρέπει νὰ γείνουσιν μὲ τὸν νοῦν, χωρὶς γραψίμων. Ὁ Πεσταλότιος λοιπὸν εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους διδασκάλους τῆς κατὰ διάνοιαν ἀριθμητικῆς, οἱ δὲ μαθηταὶ του εἰς ὀλίγον καιρὸν ἀπέκτων καταπληκτικὴν ἐπιδεξιότητα εἰς τὰς ἀσκήσεις ταύτας. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν γεωμετρίαν εἰργάζοντο κατ' ἀρχὰς πρακτικῶς.

Κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Πεσταλότιου ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ἀποβλέπει πρὸς ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, «πρὸς τὰς χεῖρας, ὅσον καὶ πρὸς τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν καρδίαν.» Τὸ πρῶτον καθῆκον τοῦ παι-

δαγωγῶ εἶναι βέβαια νὰ μορφώῃ ἀνθρώπους : « Προσπαθεῖτε νὰ μορφώσετε τὸ παιδίον, ὅχι νὰ τὸ δαμάσετε, καθὼς δαμάζουν ἓνα σκύλον. » Ἄλλὰ μαζὶ μὲ τὴν γενικὴν ταύτην ἀνατροφὴν πρέπει ἐνωρὶς νὰ συνδέσωμεν στοιχεῖα ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως. Πικρὰ παρεπονείτο ὁ Πεσταλότιος, διότι ὁ λαὸς δὲν ἐλάμβανε καμμίαν τεχνικὴν διδασκαλίαν. Ἐπομένως ἤθελε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ σχολεῖον, ἂν ὅχι τὴν μάθησιν τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐπαγγέλματος ὠρισμένως, τοῦλάχιστον εἶδος τι γενικῆς προπαρασκευῆς δι' ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα. Ὀνειρεύετο νὰ συντάξῃ Ἄλφαβητάριον τοῦ τεχνίτου, ὅπου θὰ ἐξέθετε βαθμιαίας ἀσκήσεις τῶν ἀπλουστάτων ἐνεργειῶν, τοῦ σηκώνειν, ρίπτειν, σύρειν, ὠθεῖν, τινάσσειν, συστρέφειν. Οὕτω τὸ παιδίον θὰ ἐμάνθανε ν' ἀναπτύσσει τὰς φυσικὰς του δεξιότητας καὶ θ' ἀπέκτα τὴν εὐστροφίαν ἐκείνην τῶν κινήσεων, τὴν ἰκανότητα νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄργανά του, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ ἐξάσκησις ὅλων τῶν ἐπαγγελμάτων.

Λοιπὸν ἀσκήσεις, πεῖρα, πρᾶξις εἶναι οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι τῆς ἀνατροφῆς ὑφ' ὅλας τῆς τὰς ἐπόψεις, οἱ ὅροι τῆς ἠθικῆς, ὡς καὶ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως. Ἄν δὲ εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του τὰ ἰδιαίτερα του προτερήματα, πῶς ν' ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὁ Πεσταλότιος ἰδιαίτερος διέπρεψεν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνατροφὴν; Καὶ εἰς ταύτην πάλιν ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ πρώτη ἀρχή. Ποτὶ δὲν ἐσκέφθη ὁ Πεσταλότιος νὰ συντάξῃ κώδικα

θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἠθικῆς. Ὁ Ὀχι· ἀλλὰ στηριζόμενος εἰς τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα τοῦ παιδίου, ἀφ' οὗ ἀφυπνισθοῦν ἐπιτηδεύως, ἐφρόνει ὅτι ἐδημιουργεῖ φυσικὴν, ὀργανικὴν τινα ἀνάπτυξιν τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς, τὴν ἐλευθέραν ἀνατροφήν τοῦ ἀτόμου.

Ὅπως ὁ μαθητὴς του θὰ ἑμιλῇ πρὶν μάθῃ ν' ἀναγνώσκῃ, ὅπως θὰ τραγωδῇ, ἐπειδὴ θ' ἀκούῃ νὰ τραγωδοῦν, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ οὐδὲ ἐν σημείον μουσικῆς, οὕτω θὰ εἶναι ἐνάρετος, πρὶν ἀκόμη νὰ τοῦ ἔχουν ἑμιλήσῃ περὶ ἀρετῆς. Ὁ Πεσταλότης ἐφρόνει, ὅτι ἀρκεῖ ν' ἀφυπνίσωμεν τὰς ἐνδομύχους δυνάμεις τῆς συνειδήσεως, διὰ νὰ ὀδηγήσωμεν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀρετῆς. «Εἰς Στάνς, ἔλεγεν, οὔτε ἠθικὴν οὔτε θρησκευτικὴν ἐδίδαξα.» Ἄλλ' ἀναπτύσσωμεν μεταξύ τῶν ὀγδοήκοντα μικρῶν ὄρφανῶν τοῦ ἀδελφικῆς ἀγάπης, εἰδὸς τι οἰκογενειακοῦ πνεύματος, ἐπίστευεν, ὅτι τὰ ὠδήγει ἀσφαλῶς πρὸς τὰ αἰσθήματα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς τιμῆς. «Ἐπροσπάθειν ν' ἀφυπνίζω ἐκάστην ἀρετὴν, πρὶν προσφέρω τὸ ὄνομα τῆς.» Μὲ ἄλλας λέξεις ἐπὶ τῆς καρδίας, ἐπὶ τῆς εὐαισθησίας ἤθελε νὰ στηρίξῃ τὴν ἠθικὴν. Διὰ τῆς καρδίας ἐπενήργει ἐπὶ τῶν μαθητῶν του, ὅχι διὰ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀφηρημένης διδασκαλίας· διὰ τοῦτο οὐδέποτε διδάσκαλος κατώρθωσε ν' ἀγαπηθῇ ὅσον ἐκεῖνος. «Τὸν ἠγαπῶμεν, λέγει εἰς ἕκ τῶν μαθητῶν του, τὸν ἠγαπῶμεν ὅλοι, ὅτι ἐπειδὴ ἐγνωρίζομεν, ὅτι ὅλους μᾶς ἠγάπα.» Ἐν ἕκ τῶν ἀξιωματῶν του ἦτο : «Ἡ ἀνα-

τροφή πρέπει νὰ εἶναι φιλανθρωπία, καλωσύνη ἀδιάκοπος.»

Ἐπεδίωκε πᾶσαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ προκαλῆ τὰ παιδιά εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν εὐγενῶν ὁρμῶν των, ὡς καὶ νὰ τὰ συνηθίζῃ νὰ ἐννοοῦν μόνον τὴν κακίαν των διαθέσεις. Τὸ 1799 ἔγραψε πρὸς φίλον του: «Ὅτε μᾶς ἦλθεν εἰς Στάνς ἡ εἰδήσις τῆς πυρκαϊῆς τοῦ Ἄλτορφ, συνήθροισα τὰ μικρά μου ὄρφανὰ καὶ εἶπα:—Τὸ Ἄλτορφ ἐκάη· ἴσως τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἑκατὸν δυστυχῆ παιδιά εἶναι χωρὶς στέγην, χωρὶς ἄρτον, χωρὶς φορέματα. Θέλετε νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τὴν καλὴν μας κυβέρνησιν νὰ μᾶς στείλῃ καμμίαν εἰκοσαριάν, καμμίαν τριανταριάν, νὰ τὰ φιλοξενήσωμεν εἰς τὸ κατάστημά αὐτό;—Μὲ μίαν φωνήν:—Μάλιστα! μάλιστα! ἀπεκρίθησαν.—Τέκνα μου, ἐπρόσθεσα, τὸ κατάστημά μας εἶναι πτωχόν· σκεφθῆτε. Ἐὰν σὰς δώσουν συντρόφους τὰ δυστυχῆ αὐτὰ παιδιά, θὰ ἔχετε ὀλιγώτερον νὰ τρώγετε καὶ πρέπει νὰ ἐργάζεσθε περισσότερον· ἴσως δὲ θὰ ἀναγκασθῆτε νὰ μοιρασθῆτε μὲ αὐτὰ καὶ τὰ φορέματά σας.—Ἄφ' οὗ ἀμίλησα οὕτω, μὲ ἔβλεπον τὴν δύναμιν, ὅσην εἶχα, τὰ ἔβαλα νὰ μοῦ ἐπαναλάβουν τοὺς λόγους μου, διὰ νὰ βεβαιωθῶ, ὅτι μ' ἐνόησαν καλά. Πάλιν λοιπὸν εἶθεσα τὸ ζήτημα, καὶ ὅλα ἀπεκρίθησαν:—Μάλιστα! μάλιστα! καὶ ἂν ἀκόμη θὰ ἔχωμεν ὀλιγώτερον νὰ τρώγωμεν καὶ περισσότερον νὰ ἐργαζώμεθα, θὰ εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἂν ἔλθουν μαζί μας.»

Ἄλλὰ τὴν πλέον ἀποτελεσματικὴν ἐπίδρασιν πρὸς

ἐξέγερσιν γενναίων αἰσθημάτων δὲν ἐπερίμενον ὁ Πεσταλότσης ἀπὸ τὸ σχολεῖον πρὸ πάντων ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς οἰκογενείας καὶ μάλιστα τῆς μητρός. Τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ἔχουν τὴν ρίζαν των εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ μητρός καὶ τέκνων. Ἡ μήτηρ σπείρει τὴν ἀγάπην εἰς τὴν καρδίαν τοῦ τέκνου τῆς. Ὅθεν ὁ Πεσταλότσης ἔθετε τὴν μητέρα ὑπεράνω ὅλων ἄλλὰ τὴν μητέρα τὴν φιλοστοργόν, τὴν ἐπιμελῆ εἰς τὰ καθήκοντά της : Συχνὰ εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἐπικαλεῖται μὲ συγκίνησιν τὴν μητρικὴν φιλοστοργίαν. Ἄν ἡ μήτηρ ἀποκαλυπτῇ τὰς ἠθικὰς συγκινήσεις, αὐτὴ καὶ ἐμπνέει εἰς τὸ παιδίον τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα.

Εἰς τὰς θρησκευτικὰς του δοξασίας ἦτο εἰλικρινὴς καὶ εὐσεβής. Εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν τὸ εἰθεώνει ἐγκλημα νὰ παραλείψῃ τὴν προσευχὴν του. Ἐπίστευε δὲ εἰς τὸν Θεὸν διὰ τῆς καρδίας. Ἄλλ' ἡ μήτηρ κατὰ τὸν Πεσταλότσην εἶναι τὸ ἐνδιάμεσον μεταξύ τέκνου καὶ Θεοῦ. Ἡ ὕλική ἀγάπη φέρει πρὸς τὴν θεῖαν ἀγάπην. Ὁ Πεσταλότσης ἐπρόσεχεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ. « Ἡ ἀληθινὴ θρησκεία, ἔλεγεν, εἶναι ἡ ἠθικότης ». Ἦτο ἐπεικὴς πρὸς τὴν ἀφελῆ εὐλάβειαν αὐτὸς δὲ ἤρκειτο νὰ λατρεύῃ, νὰ ἐπικαλῆται τὴν ἀπειρὸν ἀγαθότητα, τὴν ἀγάπην τὴν σκορπισμένην εἰς ὅλα τὰ πράγματα. Τοιοῦτοτρόπως ἤθελε νὰ παρουσιασθῇ καὶ εἰς τὸ παιδίον ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. Ἐξ ἄφ' οὗ τὸ διδάξῃ ἡ μήτηρ ἐπάνω εἰς τὰ γόνατά της νὰ ψελλίσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, θὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ ἐπεὶτα τὴν παγκό-

σμιον ἀγάπην εἰς τὸν ἥλιον, ὃ ὑποῖος ἀνατέλλει, εἰς τὸ
 βυάκιον, τὸ ὑποῖον κελαρίζει, εἰς τὰς σταγόνας τῆς
 δρόσου, αἱ ὅποια λαμπρύνει ἐπὶ τῶν φύλλων, εἰς τὰ
 λαμπρὰ χρώματα τῶν ἀνθῶν.»

Ἡ μέθοδος τοῦ Πεσταλότση καὶ εἰς τὸ σύνολον καὶ
 εἰς τοὺς κανόνας τῆς μένει μέθοδος στοιχειώδους ἐκ-
 παιδεύσεως. Ἄλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἐλαττώνει τὴν
 ἀξίαν τῆς. Ἐἶχε λάβῃ τὸ χάρισμα τῆς ἀνατροφῆς τῶν
 παιδιῶν, αὐτὸς δὲ ὑπῆρξεν ἐξόχως καὶ ἀποκλειστικῶς
 ὁ προθεβουλεωμένος σκοπὸς τοῦ βίου του, διότι πρὸς
 τοῦτο καὶ μόνον ἦτο ἱκανός. Ὁρθῶς δὲ ἀντελαμβάνετο
 ὅτι εἰργάσθη καὶ ἐπέτυχε μόνον εἰς τὴν ἀνατροφήν
 τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Τοῦτο καὶ ἐνόησαν καλῶς
 οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπικριτῶν του. Ἡ Κα Στάελ ἔγραφε:
 «Ἦρῆπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔργον τοῦ Πεσταλότση ὡς
 περιορισθὲν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν.»
 Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης ἐνί-
 σταν ἀπέβλεπε καὶ μακρύτερα, ἀλλὰ τὴν φιλοδοξίαν
 ταύτην ἐπέπνευσαν εἰς αὐτὸν οἱ συνεργάται του. Ἐνό-
 μισε δηλαδὴ πρὸς στιγμὴν δυνατὴν τὴν ἐπέκτασιν
 τῆς μεθόδου του διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν
 καὶ εἰς τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς. Βεβαίως εἰς ὅλας
 τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαίδευσεως εἶναι καλὸν ὁ διδά-
 σκαλος νὰ ἐξεγείρῃ τὰ πνεύματα, νὰ ἐρωτᾷ, νὰ προ-
 καλῇ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἐπιέργειαν· οἱ διδά-
 σκοντες ἐν γένει δύνανται νὰ ὠφεληθῶν ἀπὸ τὴν σχολὴν
 τοῦ Πεσταλότση. Ἄλλ' ὅμως εἶναι προφανές, ὅτι ἡ
 μέθοδος του ἢ ἐποπτικὴ, ἢ ἐμπειρικὴ, ἀρμόζει μὲν

ἀκριδῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ βραδύτερον, εἰς ἀνεπτυγμένους διανοίας, ἄλλη τελειότερα καὶ ὑψηλότερα μέθοδος εἶναι προσφορωτέρα· εἰς ταύτην δὲ ὁ Πεδυαλότσης δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐπιτύχη.

Ἄρκει λοιπὸν εἰς αὐτὸν ἡ δόξα, δόξα ὅχι μικρά, ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἰδρυτῶν τῆς δημοτικῆς σχολῆς, διὰ τὴν ἁποίαν ἐκοπίασεν ἐπὶ ἡμισυ αἰῶνα, ἀγωνιζόμενος μὲ ἀνυπερέδλητον ζῆλον ν' ἀπλοποιήσῃ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν. Τὸ 1816 ἔγραφε πρὸς τὸν Νικολόβιον: «Ἐάν δὲν κατορθώσω νὰ προπαρασκευάσω τοῦλάχιστον τὴν ἐφαρμογὴν τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ἀπόρων καὶ νὰ ἐξασφαλίσω τὴν λειτουργίαν τῆς, τὸ κυριώτατον μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναμαι ἀκόμη νὰ ὑπηρετήσω τὴν ἀνθρωπότητα, θὰ ἔχη χαθῆ, ἢ δ' ἐργασία μου θὰ ἔχη ἀποδοῆ ματαία.» Ἄλλ' ὅχι! δὲν εἰργάσθη ἐπὶ ματαίῳ· διότι, ἂν δὲν ἐπέτυχεν ἐντελῶς νὰ τελειοποιήσῃ τὸ ἔργον του, δὲν θὰ παύσωμεν ὅμως νὰ ζητῶμεν εἰς μὲν τὰ συγγράμματά του ἐμπνεύσεις, εἰς δὲ τὰς πράξεις του παραδείγματα, διὰ νὰ διευθύνωμεν τὰ πρῶτα βήματα τῶν παιδίων, τῆς ἡλικίας ἐκείνης, κατὰ τὴν ἁποίαν, ὡς ἔλεγεν ἡ Κα Στάελ, φαίνεται, «ὅτι ὁ Πλάστης κρατεῖ ἀκόμη ἀπὸ τὴν χεῖρα τὸ πλάσμα, διὰ νὰ τὸ βοηθῆ νὰ περιπατῆ ἡσύχως ἐπάνω εἰς τὰ νέφη τῆς ζωῆς». Ἄλλ' ὅμως τότε ἀκριδῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ παρεμβαίῃ ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου, χεὶρ ἡμερος καὶ σταθερά, ἡ ὁποία νὰ ὀδηγῆ, χωρὶς νὰ καταναγκάζῃ, ν' ἀπομακρύνῃ τὰ ἐμπόδια, νὰ διευκολύνῃ τὴν προσπάθειαν, ν' ἀπαλλάτῃ

τὴν ὁδὸν τῆς γνώσεως ἀπὸ ἄλλας τὰς δυσκολίας, εἰς ὅσας κινδυνεύουν νὰ προσκρούουν τὰ βήματα τοῦ παιδίου, τὰ κλονούμενα ἔτι καὶ ἀσταθῆ.

Γ'. Ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότιου. Ἐορταί τῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεώς του. — Ἄμεσος ἐξάπλωσις τῶν ἰδεῶν του. — Ἐπίδρασις εἰς Γερμανίαν, Ἰσπανίαν, Δανίαν, Ἀγγλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀμερικὴν. — Ὁ Πεσταλοτισμὸς καὶ οἱ καρποὶ του εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. — Πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου του.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότιου ὑπῆρξε καταπληκτικὴ. Εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του, 12 Ἰανουαρίου 1846, ἐωρτάσθη εἰς πενήντα ἐννέα πόλεις ἐλθετικὰς καὶ γερμανικὰς ἢ ἐπιτηρῆς τῆς γεννήσεώς του· ἠδύνατο δέ τις τότε νὰ διακρίνη ἐκ τῆς συρροῆς, τῆς προθυμίας καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν συνελθόντων πόσον διαρκῆ καὶ βαθεῖαν ἐπίδρασιν εἶχεν ἀσκήσῃ ἐπὶ τῶν πνευμάτων καὶ πόσον αἱ ἰδέαι του εἶχαν διασπαρῆ καὶ καρποφορήσῃ εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Δὲν ἠπατάτο λοιπόν, ὅτε ἔγραφεν: «Οἱ τρόποι τῆς μεθόδου μου θ' ἀπολεσθοῦν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ζωογονοῦν αὐτὴν θὰ ἐπιζήσῃ.» Ὁ κυριώτατος διοργανωτὴς τῆς ἐπιμνημοσύνου ἐκείνης τελεστής, ὁ περίφημος διευθυντὴς τοῦ διδασκαλείου τοῦ Βερολίνου Δείστερβεϊγ,

τὸν ἐξύμνησε διὰ πανηγυρικοῦ λόγου καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὸν Πεσταλότσην τὴν τιμὴν τῆς συντελεσθείσης προόδου. «Τὸ ἔργον του, ἔλεγε, κατέστη τὸ θεμέλιον τῶν δημοσίων σχολῶν τῆς Γερμανίας».

Ἄλλὰ καὶ ζῶν ἐτι ὁ Πεσταλότσης εἶχε παρκαστῆ εἰς τὴν θριαμβευτικὴν διάδοσιν τῆς διδασκαλίας του. Ἐλέχθη, ὅτι καλλίτερον ἐπετύγγανεν αἰεὶς τὸ ν' ἀναπτύσσει ἰδέας παρά ἀνθρώπους.» Ἄλλὰ τί εἶναι λοιπὸν ἢ λεγῶν ἐκείνη τῶν μαθητῶν, τῶν ὁποίων διέκρινε τὴν κλίσιν, τοὺς ὁποίους ἐξεπύρωσε διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του καὶ ἐξέπεμψεν εἰς ὅλας τὰς χώρας νὰ διασπείρωσι τὴν πεσταλότσειον ἰδέαν; Ἦρκαί ἐνίοτε ἀπλῆ συνέντευξις, ὀλιγόωρος συνομιλία, διὰ νὰ γοητεύσῃ ἀδιάφορον ἐπισκέπτην καὶ νὰ τὸν μεταβάλλῃ εἰς νέον ἀπόστολον. Τοῦτο π.χ. συνέβη εἰς τὸν νεαρὸν γερμανὸν βαρῶνον Ῥεννεκάμπ, ὁ ὁποῖος μετὰ τινα ἐπίσκεψιν εἰς τὸ Ἰθερδὸν τὸ 1808, γενόμενος δεκτὸς εἰς τὰς αἰθούσας τῆς Καρ Στάελ, ἐπλεκε τὸ ἐγκώμιον τοῦ Πεσταλότση. Τὸ ἀκροατήριόν του κατεθέλχθη, ἡ δὲ προσεκτικώτερον ὄλων ἀκροασθεῖσα Καρ Στάελ ἀπεφάσισεν ἐκ περιεργείας νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ Ἰθερδόν, διότι βαθεῖαν ἐντύπωσιν τῆς ἔκαμεν, ὅτι ὁ Πεσταλότσης σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς ἔθετεν ὄχι τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων, τὸ ὁποῖον ἐθεώρει ὡς ἀπλοῦν μέσον, ἀλλὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ. Ἐγραψε λοιπὸν πλὴν ἄλλων πρὸς τὸν Πεσταλότσην, πρὶν τὸν ἐπισκεφθῆ: «Ἐπίσθη, ὅτι αἱ μέθοδοί σας δύνανται νὰ φέρουν τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ὁμοίων σας καὶ ἰδίως εἰς τοὺς δυστυ-

χεστάτους καὶ τοὺς πλέον ἐγκαταλειμμένους ἐκ τῶν ἀνθρώπων».

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πισταλότση ἐξηπλώθη πρὸ πάντων εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἡ Σαξονία καὶ ἡ Βυρτεμβέργη εἰς αὐτὸν ὀφείλου ἐν μέρει τὰς προόδους τῶν σχολείων των. Βύδαμεν δὲ ἤδη ποῖοι δεσμοὶ τὸν ἦνωναν μετὰ τὸν Ἐρβαρτον, ὡς καὶ μετὰ τὸν Φίχτε, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ γοητευθῆ ὑπὸ παιδαγωγικῆς, ἐπιδιωκούσης πρὸ πάντων τὴν μόρφωσιν τῆς ἀτομικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς δημοσίους λόγους του, ὅτε μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ίεναν ἦτταν (1) ἡ Πρωσσία ἐπεχειρεῖ τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν σχολείων της, ἐχαιρέτιζε τὸν Πισταλότσην ὡς αὐτὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἐχειραφέτησε τὴν παιδαγωγικὴν ἀπὸ τὴν τυπικότητα καὶ τὴν ἐμπειρικότητα, διὰ νὰ τὴν θεμελιώσῃ ἐπὶ τῶν φιλοσοφικῶν νόμων». Δι' ἰδιαιτέρας δ' ἐπιστολῆς συνίστα εἰς τὴν γυναικὰ του τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἐπιστολῶν πρὸς Γέονερον διὰ τῶν ἐξῆς: «Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ἀγωγῆς εὐρίσκω ὡς τὸ ἀληθὲς φάρμακον τῶν πόνων τῆς ἀσθενούσης ἀνθρωπότητος καὶ τὸ μόνον μέσον νὰ τὴν καταστήσῃ ἱκανὴν διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἰδικὴν μου φιλοσοφίαν.» Καὶ αὐτὸς ὁ Φραϊδελ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς εἰς τῶν θαυμαστῶν τοῦ Πισταλότση. Δύο φορές εἶχεν ὑπάγη εἰς τὸ Ὑβερδόν, τὴν δὲ δευτέραν φοράν διέμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη μετὰ τρεῖς μαθητάς,

(1) Βλ. σελ. 27 τοῦ ἀρ. 10 α' Π. Εὐρώπης ὑπὸ Π. Καρολίδου.

τούς ὁποίους συνώδευσεν εἰς ἄλλα τὰ μαθήματα τοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Τὸν μέλλοντα δημιουργὸν τοῦ νηπιακοῦ κήπου ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ προσελκύσῃ ἰδιαίτερα τις συμπάθεια πρὸς τὸν ἰδρυτὴν τῆς δημοτικῆς σχολῆς, ἡ ὁποία εἶναι συνέχεια τοῦ νηπιαγωγείου.

Ἐκ τῆς ὀρθήσεως, τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Πεσταλότση εἰς τὴν γερμανικὴν ἐκπαίδευσιν, προῆλθε πλῆθος σχολῶν καὶ ἐκπαιδευτηρίων, ἰδρυθέντων κατὰ τὸ πρότυπον ἐκείνου. Ὡς σπουδαιότατα δὲ ἀναφέρομεν τὸ ἐν Βερολίνῳ καὶ τὸ ἐν Φραγκφούρτῃ, ὅπου ἐδίδαξε καὶ ὁ Φραιβέλ. Τὸ 1808 ὑπουργὸς τῆς Βυρτεμβέργης ἔγραψεν: «Ὁ βασιλεὺς ἔγεινε Πεσταλοτσιστῆς ἀπὸ τὴν κεφαλὴν ἕως τοὺς πόδας.» Ὅτε δὲ τὸ 1809 ὁ παλαιὸς τοῦ Πεσταλότση φίλος Νικολόβιος διωρίσθη διευθυντὴς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τοῦ πρῶτου βασιλείου, ἐπεκαλέσθη τὴν σύμπραξιν τοῦ Πεσταλότση: «Ἐλθέ νὰ μας βοηθήσῃς, ἔγραψεν, ὅ,τι ὠνευροπολήσαμεν ἡμοῦ εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, μέλλει νὰ πραγματοποιηθῇ. Ὁ κόκκος τοῦ σπόρου, τὸν ὁποῖον θὰ ξίψῃς ἐδῶ, θὰ φυτρώσῃ, θὰ γείνη δένδρον, τοῦ ὁποῖου ἡ σκιὰ θὰ καλύψῃ ὀλόκληρον λαόν.» Πλήρης μεγάλων ἐλπίδων, ὅτε ἔμαθεν, ὅτι ἡ πρῶσις κυβερνησις ἠτοιμαζέτο ν' ἀναδιοργανώσῃ τὰ σχολεῖα σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχάς του, ἀπεκρίθη περιχαρῆς: «Ἐως ν' ἀποθάνω λοιπόν, θὰ ἔχῃ πλησιασῇ εἰς τὴν ὠρίμασιν ὁ σπαρεῖς ὑπ' ἐμοῦ σπόρος. Πάντοτε ἔζησα προσδοκῶν ἓνα ἡγεμόνα, ἔχοντα τὴν ἀναγκαίαν δύνα-

μιν νὰ εὐεργετήσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἡγεμὼν αὐτὸς εὐρέθη ἰ. . .»

Ἄν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότσι ἦτο φυσικὸν νὰ διαδοθῇ περισσώτερον εἰς τὰς πλησιεστέρας γερμανικὰς χώρας, δὲν ὑπάρχει ὁμοίως τύπος τῆς Εὐρώπης, τῆς βορείου ἢ τῆς μεσημβρινῆς, ὃ ὁποῖος ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος. Εἶναι δὲ περιέργον, ὅτι ἡ Ἰσπανία, χώρα καὶ σήμερον ἀκόμη μένουσα ὀπίσω εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐκ τῶν πρώτων ἐδοκίμασε τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ συστήματός του. Πολλὰ ἀπόπειραι εἰς διαφόρους πόλεις ἐγίναν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μαδρίτην, ὅπου ὁ βασιλικὸς διάδοχος ἐδιδάσκετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πεσταλότσι, τοῦ ὁποῖου οὕτως ἐπληροῦτο ἡ εὐχή, ἡ ἐκπαίδευσις νὰ εἶναι μία δι' ὅλους. Ἀλλὰ τὰς δοκιμὰς ταύτας ἀνέστειλαν ἀποτόμως καὶ ἐματαίωσαν ὀλοτελῶς τὰ πολιτικὰ συμβάντα.

Ἡ δανικὴ κυβέρνησις ἔστειλε τὸ 1803 πολλοὺς διδασκάλους εἰς Βουργδορφ, οἱ ὁποῖοι ἐπανελθόντες ἱδρυσαν εἰς Κοπεγχάγην πεσταλότσειον σχολὴν. Ἐπίσης καὶ τὰ βασίλεια τὰ δημιουργηθέντα τότε ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐδείκνυαν περισσώτερον ἀπὸ αὐτὸν προσοχὴν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν· ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Μυράτης καὶ ὁ τῆς Ὁλλανδίας Λουδοβίκος Βοναπάρτης ἐδοκίμασαν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὰς χώρας των τὰς μεθόδους τοῦ Πεσταλότσι. Δὲν ἐπετύχχαναν μὲν πάντοτε αἱ ἀπόπειραι αὗται τῆς μιμήσεως, ἀλλὰ τοῦτο προήρχετο ἐκ τῆς ἀδεξιότητος τῶν μαθητῶν του, ὅσοι μόνον τοὺς τύπους παρελάμβαναν,

τὸν ἀπλοῦν μηχανισμόν τῆς μεθόδου, ὅχι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ζωογονοῦν καὶ γονιμοποιοῦν τὸ ὅλον σύστημα.

Ὅχι μικρὰ ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλόττη καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἐπίσης ἐνωρίς ἰδρύθησαν σχολαὶ καὶ παιδαγωγεῖα κατὰ τὸ σύστημα του. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε τὸ 1815 τὸν μέγαν φυσιοδίφην Κυβιέρν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν σχολὴν τοῦ Ἰβερδόν καὶ νὰ συντάξῃ ἐκθεσιν ἢ δὲ Ἀκαδημία ἐπροκήρυξε τὸ 1847 διαγωνισμόν ἔχοντα ὡς θέμα τὴν «κριτικὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Πεσταλόττη». Τέλος ὁ μέγας γάλλος ἱστορικὸς Μισελὲ ἐξύμνησεν αὐτὸν ἀποκαλέσας ἀφλόγα καὶ ζώην, ἀληθῆ ἅγιον».

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν πολλακίς ἀνενεώθη ἡ πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς μεθόδου ἀπόπειρα καὶ ἔφερε διαρκέστερα ἀποτελέσματα. Πλείστον Ἀγγλῶν τὴν ἐπίσκεψιν ἐδέχθη ὁ Πεσταλόττης εἰς τὸ Ἰβερδόν, ὅπου τινὲς καὶ ἐπὶ πολὺ διέτριψαν. Προσφιλέστατος δὲ μαθητὴς του ἀπέβη ὁ Ἰάκωβος Γκρήβς, ὁ ἐνθερμος ζηλωτὴς του. Αὐτὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν μέθοδον, ἣ ὅποια τόσον ἠδοκίμησεν, ὥστε ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης προέκυψε τὸ 1836 μεγάλη σχολικὴ ἐταιρεία, παράσχοῦσα πραγματικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Σημαντικὴ δὲ ἀπόδειξις τῆς σπουδαιότητος ταύτης εἶναι, ὅτι ἐν μέλος τῆς ἐταιρείας ἐκείνης καὶ μαθητὴς τοῦ Πεσταλόττη, ὁ Ράινερ, ἐξελέγη ὑπὸ τῆς βασιλείσης Βικτωρίας καθηγητὴς τῶν τέκνων τῆς.

Πόσον δὲ καὶ σήμερον ἐτι τιμᾶται εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ Πεσταλότσης, φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἐρβέρτος Σπένσερ, ὁ διασημώτατος τῶν Ἀγγλων φιλοσόφων καὶ παιδαγωγῶν, ἐκ τῶν ξένων παιδαγωγῶν μόνον τὸν Πεσταλόττην ἀναφέρει εἰς τὸ περὶ Ἀγωγῆς βιβλίον του.

Εἰς τὴν Ρωσίαν εἰς εὐγενῆς συμπολίτης καὶ βοηθὸς τοῦ Πεσταλόττη ἱδρυσεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Α' ἐν Πετρούπολει παιδαγωγεῖον τῶν βίωσων εὐγενῶν.

Ἄλλ' ὅπως εἰς τὸν ἀρχαῖον, οὕτω καὶ εἰς τὸν νέον κόσμον ὁ Πεσταλότσης ἔσχε καὶ ἔχει πιστοὺς ὀπαδοὺς. Εἰς ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ Βουργδορφ, ὁ Ναιφ, ἀνέλαβε τὸ 1803 διδασκαλίαν εἰς Παρισίους, τὴν δὲ παράδοσίν του ἐτίμησε δι' ἐπισκέψεως ἐπισήμου ὁ Μέγας Ναπολέων, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ του Ταλλεϋράνδου. Ἐκεῖ παρίστατο καὶ εἰς Ἀμερικανός, ὁ ὁποῖος, θαυμάσας τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα, ἔπεισε τὸν Ναιφ νὰ μεταβῆ εἰς τὰς Ἠνωμένας πολιτείας, ὅπου διωργάνωσε τὴν Πεσταλόττειον διδασκαλίαν. Εἰς Ἀμερικὴν μετενόστευσε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κρουσίου, τοῦ πρώτου συντρόφου τοῦ Πεσταλόττη εἰς Βουργδορφ. Αὐτὸς ἐδίδασκε τὴν παιδαγωγικὴν εἰς διδασκαλεῖον τῆς Ν. Υόρκης, τοῦ ὁποῦ ἡ ἰδρυτὴς εἶχεν εἰσαγάγῃ τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν. Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης προῆλθαν οἱ ἀριστα κατηρητισμένοι ἀμερικανοὶ διδάσκαλοι, αὐτοῦτο δὲ ὀφείλεται, ὡς ὁμολογήθη ἐπισήμως κατὰ τὴν εἰς Παρισίους παγκόσμιον ἐκθεσιν τοῦ 1900, εἰς τὸ ὅτι ἡ διαίθουσις τοῦ διδα-

σκαλείου τούτου ἐστήριξε πρακτικῶς τὴν μέθοδον καὶ τὰς ἰδέας τοῦ Πεσταλότση. » Σήμερον οἱ Ἀμερικανοὶ διακρίνονται μεταξύ ὅλων τῶν ἔθνων εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὁποίαν διωργάνωσαν ποσικτικώτατα καὶ ὁλοσφεν τελειοποιούσιν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Πεσταλότση διεδόθη καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ὄχι ὁμῶς ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' ἐμμέσως. Εἶδαμεν, ὅτι προσφιλὴς μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Πεσταλότση ὑπῆρξεν ὁ Ἐρβάρτος, ὁ ὁποῖος, ὡς τόσοι ἄλλοι, ἀνέπτυξεν, ἐπεξέτεινε καὶ ἐξήπλωσεν εἰς τὴν Γερμανίαν τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου του. Ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Πεσταλότση ἐστήριξεν ὁ Ἐρβάρτος καὶ οἱ μαθηταὶ του τὸ ἰδικόν των παιδαγωγικόν σύστημα, τοῦτο δ' ἐδιδάχθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ Ἕλληνες παιδαγωγοὶ καὶ καθηγηταί, ὅσοι ἐσπούδασαν εἰς Γερμανίαν. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀκροῶνται καὶ σήμερον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον οἱ εἰς αὐτὸ σπουδάζοντες καθηγηταὶ τῶν γυμνασίων καὶ διδασκαλείων μας, κατ' αὐτὸ δὲ μορφώνονται εἰς τὰ διδασκαλεῖά μας, ὅσα εἶναι καλῶς κητηρισμένα, οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδασκάλισσαι.

Ἄλλὰ διὰ τί ἄρα γε τὰ διδάγματα τοῦ Πεσταλότση δὲν παρήγαγαν καὶ εἰς τὸν τόπον μας ἕσους καὶ ὁποῖους καρπούς εἰς ἄλλα ἔθνη; Διὰ τί ἡμεῖς αισθανόμεθα, ὅτι ὑστεροῦμεν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, καὶ παραπονούμεθα; Πολλὰ καὶ σπουδαῖα εἶναι τὰ αἷτια τοῦ μεγάλου τούτου κακοῦ, ἀλλ' ἐν ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἡ πεσταλότσειος διδασκαλία δὲν μεταδίδεται

ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐφαρμάζεται ζωντανή καὶ ἀληθινή, ἀλλὰ μόνον ὡς τύπος καὶ γράμμα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι εἰς τὰ βιβλία, ἀλλὰ δὲν ζωντανεῖ εἰς τὰς ψυχὰς ὄλων τῶν διδασκάλων καὶ ὄλων τῶν μαθητῶν. Ἐπειτα δὲν ἐνόησεν ὁ κόσμος καὶ τὴν σπουδαιοτάτην ἀρχὴν καὶ βάσιν, τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὁ Πεσταλότσιος, εἶχαν δὲ πολὺ πρότερον διδάξῃ οἱ πρόγονοί μας: ὅτι, διὰ νὰ γείνη κανεὶς ἄνθρωπος, δὲν ἀρκεῖ νὰ μάθῃ μόνον γράμματα, ἀλλὰ πρέπει συγχρόνως νὰ ἐξημερώσῃ τὴν καρδίαν του, ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ψυχὴν του ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας, ν' ἀποκτήσῃ βούλησιν ἀγαθὴν καὶ αἱ πράξεις του πάντοτε νὰ συμφωνοῦν μὲ τὰς ὀρθὰς γνώσεις καὶ τὰς πεποιθήσεις του. Χρειαζέται δὲ νὰ κοπιᾷ καὶ νὰ ἐπιμείνῃ, ἐξ ἴσου καὶ περισσότερον πολλάκις, ὁ γονεὺς καὶ ὁ διδάσκαλος, διὰ νὰ ἐξημερώσουν καὶ νὰ ἠθικοποιήσουν τὸ παιδίον, παρὰ διὰ νὰ μεταδώσουν γνώσεις.

Σήμερον ὅμως ὁ πολὺς κόσμος, καὶ ὁ γραμματισμένος καὶ ὁ ἀγράμματος, φροντίζει περισσότερον πῶς νὰ μάθῃ γράμματα καὶ νὰ γείνη ἱκανὸς διὰ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ πλουτήσῃ, παρὰ πῶς νὰ γείνη καὶ νὰ μείνῃ καλὸς ἄνθρωπος, ἐπομένως εὐτυχής. Ὄταν καὶ τοῦτο ἐννοηθῇ καλῶς καὶ τὰ ἄλλα αἷτια λείψουν, τότε καὶ εἰς τὸν τόπον μας θὰ ριζοβολήσουν αἱ διδασκαλίαι καὶ τῶν νεωτέρων σοφῶν καὶ τῶν ἀρχαίων διδασκάλων ὅλου τοῦ κόσμου, τῶν ἀθιχνέτων προγόνων μας, καὶ θὰ φέρουν τοὺς εὐχύμους καὶ δροσεροὺς καρπούς, τοὺς ὁποίους γείονται ἄλλα ἔθνη.

Ζ'. Ὁ Πεσταλότιος ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ἄνθρωπος. — Ἐλατιώματα καὶ ἀρεταὶ τῶν συγγραμμάτων του. — Ἀξία τῶν διαφόρων ἔργων του. — Αἱ ποικίλαι ἀρεταὶ του ὡς ἀνθρώπου. — Τὰ παθήματά του. — Μᾶλλον ὄνειροπόλος παρὰ θετικός. — Οἱ σύγχρονοὶ του διδάσκαλοι. — Ἠθικὸν μεγαλεῖον τοῦ Πεσταλότιου.

Ὁ Πεσταλότιος δὲν ἔχει τὰς ἀρετὰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τοὺς ἐξόχους συγγραφεῖς, καὶ διὰ τοῦτο τὰ πολυάριθμα συγγράμματά του δὲν τὰ διακρίνει κομψὸν ὕφος καὶ σοφὴ σύνθεσις. Ἄλλ' ἂν δὲν ἐπιτυγχάνη εἰς τὴν ἐκθεσιν ἀφηρημένων γενικῶν ιδεῶν, ἀναδεικνύεται ὅμως ἀφηγητῆς δόκιμος καὶ ἠθογράφος λεπτός, εὐαίσθητος, εὐφάνταστος, ζωηρὸς καὶ πνευματώδης.

Τὰ ἔτη 1781 — 1787 ἐδημοσίευσε καθὼς εἶδαμεν εἰς τέσσαρας τόμους τὸν «Λεονάρδον καὶ Γερτρούδην», εἶδος δημώδους μυθιστορήματος, εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ ὁποίου ἡ Γερτρούδη ἐκθέτει τὰς περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων ιδέας τῆς, ἣ μᾶλλον ιδέας τοῦ συγγραφέως, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἐκτίθεται πῶς ἐν χωρίῳ ἀνεμφορώθῃ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν νόμων, τῆς κυβερνήσεως, τῆς θρησκείας καὶ τοῦ σχολείου, πρὸ πάντων τοῦ σχολείου, «τοῦ κέντρου, ὑπόθεν τὰ πάντα πρέπει νὰ ἐκπορεύωνται». Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Πεσταλότιου τοῦτο

θεωρεῖται τὸ καταλλήλοτατον διὰ τοὺς διδασκάλους.

Ἀφ' οὗ ἐπὶ δέκα ἔτη κατόπιν ἐπεδόθη εἰς τὴν γεωργίαν, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ μελετᾷ, ἐξέδωκε τὸ 1797 τοὺς «Μύθους», μὲ περιεχόμενον ἠθικὸν καὶ παιδαγωγικόν. Εἰς δὲ τὸ σύγγραμμά του «Ἐρεῖναι περὶ τῆς πορείας κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους» ἐξήτει ν' ἀποδείξῃ πόσον σημαντικὴν δύναμιν ἀπέδιδεν εἰς τὴν φύσιν κατὰ τὴν ἀνατροφὴν. Ἄλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὡς ἀσθενὲς καὶ ἀνεπαρκὲς τὸ φιλοσοφικόν αὐτοῦ ἔργον, διότι ὁ νοῦς καὶ τὸ λεκτικόν του δὲν ἦσαν ἐπιτήδεια εἰς πυκνὴν καὶ μεθοδικὴν ἐκθεσιν ἀφρημένων ἀληθειῶν.

Τὸ ἄριστον ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Παιδαγωγός, εἰς τὸ ὁποῖον καταφαίνονται ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ καὶ ὅλαι αἱ ἐλλείψεις τοῦ συγγραφέως, εἶναι τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1801 «Πῶς ἡ Γερτρούδη ἀνατρέφει τὰ τέκνα της». Εἰς τοῦτο ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Γέροντον ἐκθέτει τὰς γενικὰς του γνώμας περὶ τῆς μεθόδου του καὶ περὶ ἐποπτικῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων. Τὸ 1803 ἐξέδωκε «Τὸ βιβλίον τῶν μητέρων», στοιχειῶδες διδακτικόν ἐγχειρίδιον ξηρὸν καὶ μονότονον, ἀλλὰ μὴ στερούμενον εὐφυῶν παρατηρήσεων.

Ἄλλ' ἂν ὡς συγγραφεὺς ὁ Παιδαγωγός ἔχῃ ἀτελείας καὶ ἐλαττώματα, ὡς ἄνθρωπος ὁμῶς εἶναι ἀπαράμιλλος. Δὲν τὸν ἐκόσμηι μόνον ἀγνοτῆς ἠθῶν καὶ ἀφοσιώσεις καὶ αὐταπάρνησις καὶ φιλοπονία ἀκοίμητος καὶ θάρος· ἀλλὰ πρὸ πάντων μὲν ἀφῆκε παραδει-

γματα φιλανθρωπίας ἀνυπερβλήτου, σχεδὸν παράφρο-
νος. Ὅτε μίαν φοράν τὸν ἐπλησίασεν ἐπαίτης, μὴ ἔχων
μηδὲ λεπτόν νάτου δάση, τοῦ ἐχάρισε τὰς ἀργυρὰς πόρ-
πας τῶν ὑποδημάτων του. Ἄλλοτε ἐπιστρέφων ἀπὸ φι-
λον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπῆγε καὶ ἐδανείσθη εἰς στιγμὴν
ἀπελπιστικῆς ἀνεχρείας ὀλίγα χρήματα, προσέφερον
αὐτὰ πρὸς δυστυχῆ χωρικόν, τὸν ὁποῖον συνήντησε καθ’
ὕδον ὀδυρόμενον διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀγελάδος του.
Μίαν φοράν μόνον ἐκέρδησε χρήματα ὁ Πεσταλότσης,
ὅτε εἰς Γερμανὸς ἐκδότης ἐξέδωκεν ἀγγελίαν πρὸς
πλήρη ἐκδοσιν τῶν ἔργων του. Βασιλεῖς καὶ φιλόσοφοι
ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ ἐγγραφῶν συνδρομηταί, ὥστε ὁ
ἐκδότης ἀνέλαβε νὰ τοῦ πληρώσῃ 50 χιλιάδας φράγκων
συγγραφικὰ δικαιώματα. Καὶ αἱ μὲν ὑποχρεώσεις τοῦ
ἐκδότου δὲν ἐξεπληρώθησαν εἰς ἀκέραιον, ἀλλ’ εἰς τὸν
Πεσταλότσην ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ ἐπιδείξῃ θαυμαστὴν
ἀνιδιοτέλειαν. Ἐδήλωσεν ἐπισήμως, ὅτι τὰ ὑποσχεθέντα
χρήματα προώριζεν εἰς ἴδρυσιν διδασκαλείων, δημοτι-
κῶν σχολείων καὶ βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς ἐκπαιδεύ-
σεως καὶ ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ. Πρὸς δὲ τὸν ἐγγονόν
του, πρὸ ὀλίγου ἐπανελθόντα καὶ παριστάμενον κατὰ
τὴν δωρεάν ταύτην, ἣ ὁποία τὸν ἐστέρει τὴν μόνην
του κληρονομίαν, στραφείς εἶπε: — Καθὼς λέγεις,
ἐπιθυμοῦμαι νὰ σοῦ ὁμοιάσῃς. Ἄλλ’ οὔτε ὁ χρυσὸς οὔτε
ὁ ἀργυρὸς ἠμποροῦν νὰ σὲ κάμουν ὅ,τι εἶμαι. . . Ἡ
καρδία μου μόνη μ’ ἔκαμε νὰ εἶμαι ὅ,τι εἶμαι. . . »

Θαυμασμός ἑμοῦ καὶ οἴκτος μᾶς καταλαμβάνει ὅταν
ἀναλογισθῶμεν ὅτι πολλάκις ὁ μέγας ἐκείνος ἀνὴρ ἐστε-

ρήθη καὶ αὐτὰ τὰ ὑλικά μίσα τῆς συντηρήσεως. Τὸ 1781 δὲν εἶχε ν' ἀγοράσῃ χάρτιν, διὰ νὰ συγγράψῃ τὰ ἀθάνατα ἔργα του, ἔγραφε δὲ τὸν Λεονάρδον καὶ Γεωτρούδην ἐπάνω εἰς περιθώρια παλαιοῦ καταστήχου. Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν δὲ ταῦτα, εἶχε καὶ διαρκεῖς περισπασμούς μὲ τοὺς συνεργάτας του καὶ τὴν οἰκογενεῖάν του. Ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἐπαρκὴς ἡ ἰδική του παιδεύσις, σύντροφοι, καθὼς ὁ Κρούσιος, ὁ Βούσσιος, ὁ Τόθλερος, τοῦ ἦσαν ἀπαραιτήτως χρήσιμοι, ὡς ὁ ἴδιος ὠμολόγει. Ἀλλὰ πόσας πικρὰς καὶ ἀπογοητεύσεις δὲν τὸν ἐπότισαν, πρὸ πάντων μὲ τὰς ἀμοιβαίας ἐχθρας των; «Εἶχαμεν θεμελιώσῃ τὸ κατάστημα αὐτὸ ἐπὶ τῆς ἀγάπης, ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐχάθη ἀπὸ ἡμᾶς! . . .»

Ἄλλ' εὗρε τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν σύντροφον τοῦ βίου του τελείαν παρηγορίαν εἰς τὰς θλίψεις του, εἰς τὰ πάθη του, εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ μόνου υἱοῦ του; Ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν. Ἡ σύζυγός του εἶχε μὲν ἀφοσίωσιν, γενναιότητα, αὐταπάρνησιν εἰς τὰς παρατόλμους ἐπιχειρήσεις του, ἀλλ' ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ αἱ περιποιήσεις τῆς δὲν τὸν συνώδευσαν πάντοτε. Μετὰ τὰς ἀτυχεῖς περιπετείας τῆς Νέας Ἐπαύλειος συχνὰ ἀπουσίαζε διαμένουσα ἐπὶ μῆνας εἰς φιλικὰς οἰκογενεῖας, ἐγκαταλείπουσα τὸν Πεσταλότιον ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν ἐφάνη ἀνήσυχος, δόσπιστος—καὶ ὄχι ἀδίκως. Τὰ ἄλλα, ὅσα τῆς ἔγραφε τὸ 1798, πόσα δὲν λέγουν!

«... Ἐὰν ἀξίζω ὅ,τι νομίζω ὅτι ἀξίζω, ἔμπορεις νὰ βεβαιωθῆς, ὅτι θὰ λάβῃς γρήγορα βοήθειαν καὶ ὑπο-

στήριζιν ἀπὸ ἐμέ. Ἄλλ' εἰς τὸ μεταξὺ σιώπα... Κάθε λόγος σου μοῦ σπαράσσει τὴν καρδίαν. Δὲν ἔμπορῶ νὰ υποφέρω τὴν αἰώνιαν δυσπιστίαν σου. Ἐπερίμενες τριᾶκοντα ἔτη περιμένε τρεῖς μῆνας ἀκόμη!...» Εἰς δὲ τὸ Ἰθερδὸν ἐζῆ μεμονωμένη, χωρὶς ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὸν βίον τοῦ ἐκπαίδευτηρίου καὶ τὰς πράξεις τοῦ συζύγου τῆς, μακρὰν τοῦ θορύβου καὶ τῆς ταραχῆς. Ἐκεῖνος συνέτρωγε μὲ τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ τὴν ἐσπέραν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ παίξῃ χαρτιὰ μαζὶ τῆς. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνουν οἱ δύο δέκα λεπτά, χωρὶς νὰ φιλονικήσουν. Καὶ ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἠγαπῶντο τρυφερῶς καὶ ὅτε ἡ σύζυγός του ἀπέθανε τὸ 1818, τὸν Πισταλότην κατέλαθε βαθεῖα θλίψις.

Ἔτι πλέον ὑπέφεραν ὁ Πισταλότης ἀπομονωθεὶς τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν μέσῳ μυρίων μεριμνῶν καὶ οἰκονομικῶν δυσχερειῶν· ἀλλὰ πολλακίς ἀπελάμβανε γαλήνην ψυχῆς, «τὸν ἐπίγειον παράδεισον», ὡς τὴν ὠνόμαζεν ὁ ἴδιος, μὲ τὴν συνείδησιν τῆς ἐκπλήρωσεως τοῦ καθήκοντός του, μὲ τὴν χαρὰν τῆς ἐν μέρει ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου του. Εἶχε τὴν συναίσθησιν τοῦ μεγαλείου τῆς προθέσεώς του, καὶ εὗρεν ὥρας τινὰς εὐτυχίας ἀφοσιούμενος ὀλοψύχως εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

Ὁ Πισταλότης ὠνειροπόλησε περισσότερα παρ' ὅσα ἐπραγματοποίησεν, ἐσπείρε περισσότερα παρ' ὅσα ἐθέρισε. Καθὼς ἦτο ἀκατάστατος εἰς τὸν πρακτικόν του βίον, οὕτω καὶ εἰς τὸν θεωρητικόν συνεσώρευσε παρατηρήσεις καὶ ἐμπειρίας, χωρὶς ποτε νὰ κατορθώσῃ νὰ συστηματοποιήσῃ τὸ σύνολον τῶν διδαγμά-

των του. Ἡ ἀξία του συνίσταται εἰς τὴν εὐγένειαν τῆς προαιρέσεώς του καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα τῆς προθέσεως μᾶλλον παρὰ εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐκτελέσεως· εἰς τὰς προσπάθειάς μᾶλλον παρὰ εἰς τὰ ἀποτελέσματα. Ὁ ἴδιος ἔλεγε: «Δὲν ἤξευρα τί ἔκαμνα, ἤξευρα μόνον τί ἤθελα.» Ἦθελε δὲ τὴν ἐξημέρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὴν θέλησίν του ὑπεστήριζεν ἐνθερμος πίστις εἰς τὰς φυσικὰς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν πρεπόντως τὴν ἀξίαν τοῦ Πεσταλότιου καὶ τοῦ ἔργου του, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν καλῶς τὴν ἐποχὴν του καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀπὸ δέκα ἀνθρώπους οἱ ἐννέα ὄχι μόνον δὲν ἐγνώριζαν γράμματα, ἀλλ' οὐδὲ δικαίωμα εἶχαν νὰ μάθουν. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Πεσταλότιου δὲν πρέπει νὰ παραβάλλωμεν πρὸς τὸ σημερινόν, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ὑστερον ἀπὸ πρόοδον ἐνὸς αἰῶνος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα τί ἦτο τότε εἰς τὴν Ἑλβετίαν ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, μὲ ποίους μαθητὰς καὶ μὲ διδασκάλους εἶχε νὰ κάμῃ ὁ Πεσταλότιος. Πολύ διδακτικὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ πρώτου συνεργάτου του, τοῦ Κρουσίου. Οὗτος ἦτο γυρολόγος, εἰς ἡλικίαν δὲ δέκα ὀκτώ ἐτῶν τὸν συναντᾷ μίαν ἡμέραν καθ' ὁδὸν εἰς κυβερνητικὸς ὑπάλληλος, τὸν σταματᾷ καὶ ἐξασφα τοῦ λέγει: «Δὲν θέλεις σὺ νὰ γέινῃς διδάσκαλος; ὑπάρχει μία θέσις κενή.» «—Μὰ δὲν γνωρίζω τίποτε», ἀπαντᾷ μὲ ἀφέλειαν ὁ Κρουσίος.

Ἄλλ' ἐκεῖνος ἱπιμένει: «Ὅ,τι, εἰς δημοδιδάσκαλος ἠμπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γνωρίζῃ εἰδῶ, θὰ τὸ μάθῃς εὐκολα.» Ὁ Κρούσιος ἀποφασίζει καὶ παρουσιάζεται εἰς διαγωνισμόν. Εἶχεν ἓνα μόνον ἀνταγωνιστὴν, ἡ δὲ σπουδαιοτάτη δοκιμασία συνίστατο εἰς τὸ νὰ γράψουν τὸ «Πάτερ ἡμῶν». Τὸ ἔγραψε τόσο καλὰ, ὥστε ἔβαλε κεφαλαῖα γράμματα ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μέσον τῶν λέξεων. Ἄλλ' ὁ ἐξεταστής, εἰς λοχαγός, εὔρεν, ὅτι ἀνεγίνωσκε μὲν ὁ ἄλλος καλλιτέρα, ἀλλ' ὁ Κρούσιος εἶχε καλλίτερον γράψιμον καὶ αὐτὸν ἐνέκρινεν. Πῶς νὰ εἴμεθα ἀπαιτητικοὶ μὲ τοιοῦτους διδασκάλους; Πῶς νὰ μὴ εἴμεθα δὲ συγκαταβατικοὶ πρὸς τὸν παιδαγωγὸν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ μεγάλα του σχέδια, προσελάμβανε βοηθοὺς σχεδὸν ἀξέστους καὶ ἔπρεπεν αὐτοὺς πρῶτον νὰ διδάξῃ καὶ νὰ μορφώσῃ; Εἶχε λοιπὸν δίκαιον, ὅταν ἔλεγεν: «Ἡ σημερινὴ ἐκπαίδευσις μου ἐφαίνεται ὡς ἀπέραντον ἔλος, τὸ ὁποῖον ἐπέρασα χωνόμενος ἀποφασιστικὰ εἰς τὴν λάσπην.»

Περίεργος τύπος μεγάλου ἀνδρός! Παιδαριώδης καὶ ἔξοχος, ἀδέξιος εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τὰς χειρονομίας, ἀλλὰ θαυμάσιος εἰς τὰς προθέσεις καὶ εἰς τὰς πράξεις του. Οἱ σύγχρονοὶ του ἐνότιον τὸν ἐπερίπαιζαν καὶ τὸν ἐμυκτήριζαν. Οἱ συμμαθηταὶ του τὸν ὠνόμαζαν «παράξενον», οἱ δὲ γείτονές του εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν ἀνεῖροπόλον», καὶ αὐτοὶ οἱ φίλοι του βλέποντες τὰς πρακτικὰς ἀστοχίας του, ἔλεγαν, ὅτι θ' ἀπέθνησκεν εἰς νοσοκομεῖον ἢ εἰς φρενοκομεῖον. Ἄλλ' ὅλα, καὶ περιπαίγματα καὶ ὕβρεις καὶ ἀτυχίαι, δὲν ἔκαμψαν τὴν

ἀτρόμητον ψυχὴν του, δὲν ἤλλαξαν οὔτε τὴν ζέσιν οὔτε τὴν γαλήνην τῆς. Ἐβθασεν εἰς τὸ τέλος μειδιῶν πρὸς τὰς στερήσεις, ζητῶν μόνον νὰ ζῇ ὑπὸ ἀγυρίνην στέγην, διὰ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ ὄνειρόν του, ἀνάσθητος εἰς τὰ ἀτυχήματα, ἀδάμαστος καὶ ὑπομονητικός. Ἀλλὰ συγχρόως ἦτο μετριόφρων καὶ δὲν ἀπέκρυπτε τὰς ἀτελείας τοῦ ἔργου του. «Δοκιμάζετε, ἔλεγεν εἰς τὸ τελευταῖον ἔργον του, δοκιμάζετε ὅλα ὅσα ἐπρότεινα καὶ κρατεῖτε ὅ,τι καλόν. Ἐάν καλλιτέρα τις ἰδέα ὠριμάσῃ εἰς τὸν νοῦν σας, προσθέσατέ την εἰς ὅσα ἐπροσπάθησα νὰ σας προσφέρω ἐν πνεύματι ἀληθείας καὶ ἀγάπης· ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ μὴ ἀπορρίψετε ἀνεξετάστως καὶ ἐν συνόλῳ ὅλον τὸ ἔργον, ὡς χίμαιραν καταδικασμένην ἐκ τῶν προτέρων.»

Ἄλλ' ἂν δὲν ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν του, εἰδείξεν ὁμως εἰς τοὺς διαδόχους του τὸν δρόμον, διὰ νὰ φθάσουν. Καὶ μόνον τὰ παραδείγματά του ἂν ἔμεναν, δὲν θὰ ἦτο χαμένη ἡ ζωὴ του οὐδὲ μάταιοι θὰ εἶχαν ἀποβῆ οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας του ἐπὶ ἐξήκοντα ἔτη ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ἰδέας. Τὸ ἔργον του, ὅσαδήποτε χάσματα καὶ ἂν ἔχη, μένει ἔργον πνεύματος ἐνίοτε ὑπερόχου, ἀλλὰ παντοῦ καὶ πάντοτε ἐξυπηρετουμένου ὑπὸ ἀτελευτήτου ἀγάπης.

Ἐνώπιον τῶν μαγευτικῶν τοπίων τῶν ὄρεων καὶ τῶν κοιλάδων τῆς πατρίδος του ἀνέκραξεν ἡμίεραν φωνὰ ὁ Πεσταλότσης: «Ναί, ἡ φύσις εἶναι ὠραία· καὶ ὁμως ὑπάρχει τι ὠριότερον τῆς φύσεως καὶ τῆς λαμπρότητός της, ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου.» Βεβαίως, ἀλλ' ὅταν εἶναι καρδία Πεσταλότση!